

Vadstena klosterkyrka

II Inredning

SVERIGES KYRKOR

ÖSTERGÖTLAND

ARON ANDERSSON

Vadstena klosterkyrka II

Vadstena klosterkyrka

II INREDNING

ÖSTERGÖTLAND

AV ARON ANDERSSON

VOLYM 194 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

UTGIVET AV RIKSANTIKVARIEÄMBETET OCH KUNGL VITTERHETS HISTORIE

OCH ANTIKVITETSAKADEMIEN

Almqvist & Wiksell International 1983

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
KONUNG GUSTAF VI ADOLFS FOND
FÖR SVENSK KULTUR, VADSTENA FÖRSAMLING SAMT FRÅN
CLAES OCH GRETA LAGERFELTS STIFTELSE

REDAKTIONSKOMMITTÉ: ARON ANDERSSON, STEN KARLING,
ERIK B LUNDBERG, R AXEL UNNERBÄCK

Översättning till engelska av bildtexter och sammanfattning har utförts av författaren. Fotos, negativ, anteckningar och excerpter förvaras i ATA.

FOTOGRAF: där ej annat anges HENRIK HULTGREN

Omslagsbilden återger Jungfru Maria. Brysselarbete från 1400-talets mitt.

På omstående sida: Pilgrimsmärke från 1400-talet med S:ta Birgittas bild. Från Karlskyrka ruin, Söderbykarls sn, Uppland. Nu i SHM.

CENTRALTRYCKERIET, BORÅS 1983

ISBN 91-7192-565-1 (häft)
ISBN 91-7192-560-X (inb)

Förord

När Vadstena klosterkyrka nu åter öppnats efter en nödvändig reparation och översyn har redaktionskommittén för Sveriges Kyrkor ansett det lämpligt att publicera Birgittinerordens första helgedom med dess konstskatter. Praktiska omständigheter har gjort att utgivningen inleds med beskrivningens del II, som omfattar klosterkyrkans rika inventariebestånd. Flera av de äldre inventarierna har ursprungligen tillhört sockenkyrkan S:t Per, Krigsmanshuskyrkan eller Hospitalskyrkan. Huvudprincipen har varit att låta samtliga inventarier ingå i beskrivningen utom dem, som nu är magasinerade och som uppenbarligen aldrig har förvarats eller brukats i klosterkyrkan. De märkliga skulpturerna har beskrivits och konsthistoriskt analyserats av undertecknad Aron Andersson och textilskruden av Inger Estham. För avsnittet om orgel och orgelfasad svarar undertecknad R Axel Unnerbäck. I del I av beskrivningen kommer Iwar Anderson att skildra klosterkyrkans tillkomst, konstruktion och konsthistoriska egenart; i den avslutande del III behandlas klosterkyrkans talrika gravminnen (av Robert Bennett) och de övriga kyrkorna i Vadstena (av Erik B Lundberg m fl).

Den föreliggande volymen har tillägnats professor Andreas Lindbloms minne. Redaktionen har därmed velat bringa i åtanke en forskare och personlighet som lämnat grundläggande bidrag till kunskapen om klosterkyrkans medeltida konstskatter och genom sina insatser i Birgittastiftelsen starkt bidragit till att i en stämningsrik miljö hålla minnet av Birgitta och hennes gärning levande. Vi vill rikta ett uppriktigt tack till konstsamlingarnas fotograf Henrik Hultgren för den sedvanliga omsorg och skicklighet varmed han löst sina uppgifter samt till fru Louise Setterwall för den granskning av de engelska texterna hon utan krav på ersättning genomfört.

Tryckningen av Vadstena klosterkyrkas omfångsrika beskrivning har till stor del möjliggjorts genom generösa anslag från Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur, från Vadstena församling samt från Claes och Greta Lagerfelts stiftelse. Redaktionskommittén framför sitt tack för detta betydande ekonomiska stöd till utgivningen.

Stockholm i juni 1983

Aron Andersson Evald Gustafsson Sten Karling R Axel Unnerbäck

Innehåll

FÖRORD	5
KYRKORUMMETS UTSMYCKNING, INREDNING OCH INVENTARIER <i>av Aron Andersson</i>	
<i>Inledning</i>	11
<i>Kalkmålningar</i>	18
<i>Läktarnas försvunna målningar</i>	21
<i>Glasmålningar</i>	22
<i>Medeltida träskulptur och måleri</i>	22
<i>Måleri och skulptur från nyare tid</i>	91
<i>Reliker och relikvarier</i>	93
<i>Kyrksilver</i>	100
<i>Medeltida textilier av Inger Estham</i>	107
<i>Textilier från 1700-, 1800 och 1900-talen</i> <i>av Inger Estham</i>	
<i>Dopredskap</i>	129
<i>Möbler och inredning</i>	130
<i>Orgel och orgelfasad av R Axel Unnerbäck</i>	138
<i>Ljusredskap</i>	143
<i>Klockor</i>	146
NOTER	148
KÄLLOR OCH LITTERATUR	152
SUMMARY	154

Andreas Lindblom in memoriam

Kyrkorummets utsmyckning, inredning och inventarier

Inledning

Klosterkyrkans nyss avslutade restaurering har givit nya möjligheter att nå en uppfattning om den medeltida interiörens utseende. De framtagna målningarna i valven innebär ett väsentligt berikande av interiörens estetiska verkan. Målningarna förstärker ribbornas effekt som arkitektoniskt bärande led och sirar dem samtidigt med spröda ornament. I sitt utförande präglas de av den förfining i förening med lantlig charm och naivitet, som bör ha varit utmärkande för mycket av den konst som producerats i det medeltida klostret. Ursprungligen bar också väggarna en vit puts. De nuvarande, naket grå och skrovliga väggytorna är ett olyckligt resultat av 1890-talets restaurering och bottenar i ett missförstånd. Den medeltida kyrkointeriören gav ett intryck av ljus och fest. De kalkade väggarna smyckades av målningar i samma blonda, rena färger, som vi ännu kan beundra i den bevarade dekorationen i nunnornas kapitelsal; rosenrankor och scener ur evangeliet och helgonens och martyrernas liv, strålände i rött och grönt med kraftiga konturer i rödbrunt. Till det ljusa intrycket bidrog, att de stora fönstren enligt Birgittas föreskrifter fylldes av ofärgat glas (av funna fragment att döma nätlignande rutmönster av små rombiska glas) med ramverk och bårder i ljust bärnstensgult. När solens strålar trängde in genom det ofärgat pärlemorskiftande medeltidsglasat och det gula, fylldes interiören av ett skimrande ljus, ett guldgult sken som glittrade och lekte i tusen reflexer i altarskåpens och helgonbildernas förgyllning och klara färger.

Kyrkorummet i Vadstena har en originell disposition, i detalj föreskriven i Birgittas uppenbarelser och betingad av klostrets uppdelning i ett nunne- och ett munkkonvent. Ett holländskt träsnitt från omkr år 1500 (fig 2) ger en mönsterbild av kyrkointeriören i ett

kloster tillhörande Frälsarorden, så som den kan konstrueras fram med ledning av Birgittas texter. Därmed ger träsnittet också en utmärkt föreställning om den medeltida inredningen i ordens moderkyrka i Vadstena. Till vänster ses det utskjutande munkkoret med sina korstolar och i fonden de gluggar, som tjänade till nunnornas bikt och communion. Under bågöppningen till det stora kyrkorummet, som har rektangulär plan, står högaltaret, vigd till S:t Petrus och fritt tillgängligt från både öster och väster. Framför altaret sänker sig sex trappsteg mot öster med tolv mindre, solfjädersformigt spridda altaren, vigda till de övriga elva apostlarna och till S:t Paulus, som också kom att räknas till deras skara. Detta korparti var skilt från rummet i övrigt genom ett järngaller, som också avskilde en bred processionsgång utmed långhusets väggar fram till de trappor, som förde upp till Mariakoret på en läktare vid kyrkans östvägg. Detta av järngaller inhägnade rum var "in clastro", vilket betyder att det var reserverat för munkarnas klausur, medan kyrkans mitt var avsedd för den besökande allmänheten och kallades "in templo". Tillträdet för allmänheten var ordnat genom dörrar i öster under Marialäktarens trappor. Nunnornas plats var på en läktare högt uppe under valven i kyrkans östra del och med ingång på norra väggen. (I Vadstena är denna ingångsdörr markerad i murverket, och den breda, välvda nischen nedtill t h därom utmärker platsen för en läktare, avsedd för förnäma gäster, som önskade lyssna till systrarnas sång och följa mässa vid Mariaaltaret). I träsnittets förgrund är ett altare återgivet: enligt Birgittas föreskrifter skulle ett altare helgat åt ärkeängeln Mikael finnas vid kyrkans södra vägg och på motsvarande plats vid nordväggen ett altare till Johannes Döparens ära. Omedelbart under och

Fig 1. Jungfru Marias ansikte. Brysselarbete från 1400-talets mitt. Se fig 26–27.

The face of the Virgin. Brussels work from the middle of the 15th century.

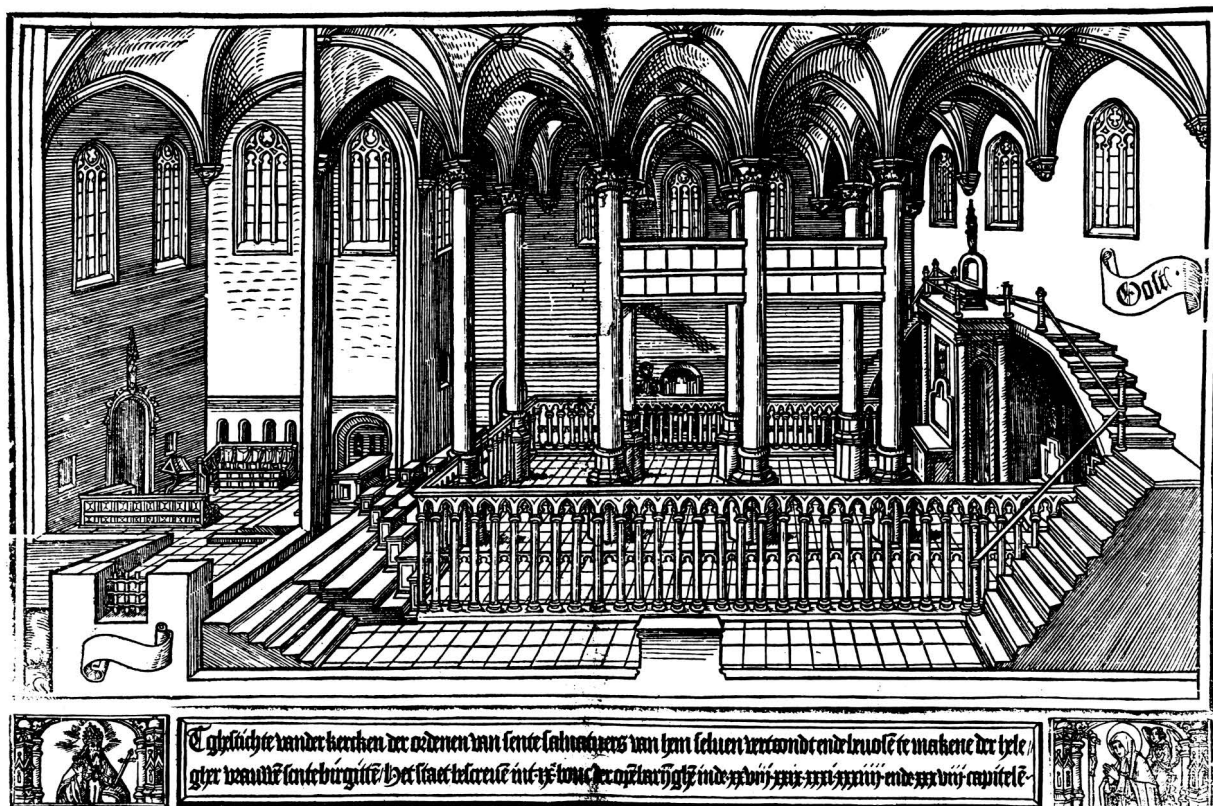

Fig 2. Interiör av birgittinsk kyrka enligt ordensregelns föreskrifter. Holländskt träsnitt från omkr år 1500. Foto KB.

Interior of a Birgittine Abbey arranged according to the Rule. Dutch woodcut from about 1500.

framför Marialäktaren ses på träsnittet ett altare, som i Vadstena var ägnat ordensstiftarinnan själv.

Birgitta har meddelat föreskrifterna för klosterkyrkans inredning som ett Guds ord i uppenbarelsens form. Men de åtföljs inte av någon utläggning, som kunde förklara tankarna bakom rummets originella disposition. Högaltaret och munkkoret är förlagda i väster och inte som eljest är regel i öster, i den uppgående solens väderstreck och det väderstreck, som pekar mot Jerusalem. Motiveringen till detta djärva avsteg från vedertaget bruk får sökas i själva klosterregelns syfte, som detta definierats i Kristi inledande ord. Orden är instiftad till Jungfru Marias ära och främst för kvinnor. Därför intar Jungfru Maria den upphöjda hedersplatsen på kyrkans östvägg, och omedelbart intill finns läktaren för systrarna, som sjunger hennes lov. Men Mariaaltarets placering är inte blott och bart en ärebetygelse, den har djupare innebörd. Maria kan förliknas vid morgonstjärnan, som bådars solens ankomst. Jungfru Maria är den himmelens port, genom

vilken Guds Son träder in i världen. I Jungfru Marias sköte tar gudomen mandom, och Guds frälsningsverk begynner. Därför är det logiskt, att Jungfru Maria har sin plats i den uppgående solens väderstreck.

Jungfru Maria symboliserar i sin gestalt Kyrkan. Alla troende får söka skydd under hennes vida mantel. Hon är mänsklighetens stora förbedjerska. Därför sker allmänhetens inträde i kyrkan på ömse sidor om hennes altare, och de portar som öppnar sig för de troende bär namnet "syndaförlåtelsens port".

I söder, där solen står i zenit, är S:t Mikael's altare. S:t Mikael är de himmelska härskarnas anförare, enligt apokalypsen den store himmelsfursten som nedkämpar ondskans drake, som hotar Jungfrun och hennes livsfrukt.

I norr, kylans och mörkets väderstreck, är Johannes Döparens altare, ty han räknas som den siste av det Gamla Förbundets profeter och representerar därmed de förgångna, forntida åldrarna. Men han är också den som fick uppdraget att förkunna Messias omedelbart

förestående ankomst, och som i dopet fick bevittna Guds Sons förklarade härlighet.

Julevangeliet och Guds Sons inträde i världen är Mariaaltarets förkunnelse i kyrkans östra del. Påsk-evangeliet, frälsningsverkets fullbordan och Guds Sons väntade återkomst är symboliskt uttryckt i kyrkans västparti, i den sjunkande solens väderstreck. Huvudaltaret är vigd till S:t Petrus, klippan på vilken Kristus grundat sin kyrka, förvaltaren av himmelrikets nycklar och Kristi ställföreträdare i världen. De tolv smärre apostlaaltarna är i sin gruppering en erinran om kretsen kring det första nattvardsbordet, samma krets som en gång i tidens fullbordan skall vara Kristi bisittare vid domen.

Denna sinnrika, konsekvent genomförda plan för kyrkorummets uppbyggnad är något för Birgittas Frälsarorden unikt. Ännu ett altare på träsnittet återstår att förklara, avbildat framför Marialäktaren i kyrkogolvets nivå. Detta altare är inte föreskrivet av Birgitta, men det är inrättat till hennes egen ära, uppställt i klosterkyrkan i Vadstena efter helgonförklaringen den 7 oktober 1391.

De av Birgitta föreskrivna altarna uppgick således till 16 stycken, förutom ett mindre altare på systrarnas läktare. Men mycket snart skulle kyrkorummet "in templo" fyllas av fromma altarstiftelser, som regel förknippade med donatorernas önskan om gravplats. När venetianaren Pietro Querini besökte Vadstena 1432, kunde han räkna till 42 altaren. Det är uppenbart, att dessa många altaren starkt inkräktat på utrymmet "in templo". Förmodligen beslöt man av detta skäl att förlägga munkarnas processionsgång utmed långhusets väggar till i tegel uppförda läktare. Denna lösning var genial. Dels blev denna passage ovanför kyrkofolkets huvuden mer ostörd och stigningen till Mariaaltaret i öster mindre brant, dels och framför allt kunde den välvda arkaden under läktarna nyttjas för nya kapellstiftelser och gravplatser. I Vadstena är läktarna rivna sedan 1600-talet. Men Maribo kyrka i Danmark, uppförd för ett 1416 grundat birgittinkloster, har ännu sådana läktare bevarade, som kan ge en föreställning om, hur arrangemanget tedde sig i Vadstena. (Se A Lindblom, Kult och Konst, s 15). Uppgiften i klostrets diarium att S:t Mikael och Johannes Döparens altaren vigdes den 6 oktober 1455 bör avse de på tegelläktarna nyuppförda altare, som flyttats hit från sin tidigare plats på kyrkogolvet. Senast detta år bör arbetet med tegelläktarna vara avslutat.

Vid medeltidens slut uppgick antalet altaren i klosterkyrkan till minst ett sextiotal. Endast *ett* medeltida altare finns bevarat till i dag: ett litet altare på västsidan

av den östligaste pelaren i kyrkans norra del. Fram till restaureringen på 1890-talet fanns ett liknande altare på motsvarande plats vid den östligaste pelaren i söder.

För en fullständig redovisning av källuppgifter om kyrkans medeltida altaren hänvisas till Andreas Lindbloms citerade arbete (Kult och Konst). Varje altare bar ett namn, vigd till Kristi Lekamen, till Helga Kors, till den Heliga Treenigheten, till Jungfru Maria av Rosenkransen, till Jungfru Marie besökelse, till Jungfru Marie sju bedrövelser eller till något av kyrkans otaliga helgon, fornkristna martyrer eller helgon med nordiskt ursprung. Ibland är både altarets vigningsdatum och donatorernas namn kända, och detta ger vissa möjligheter till altarets lokalisering i kyrkan, om donatorernas gravplats är känd. Det är en lockande uppgift att söka identifiera de dokumentariskt kända altarstiftelsernas kultbilder med bestämda verk i kyrkans ännu i dag förhållandevis rika bestånd av medeltida altarkonst. Men dels är detta bestånd trots allt blott en ringa procent av vad som en gång funnits, dels är det anonymt med hänsyn till sina upphovsmän och kan endast dateras på stilistisk grund. Därför får varje sådant försök till identifiering hypotetisk karaktär. I det följande skall en översikt lämnas av de bevarade konstverk, som med någon grad av sannolikhet kan knytas till dokumentariskt kända altaren.

Den vackra flandriska madonnan (fig 1, 26a–d, 27) har förmodligen smyckat östläktarens Maria-altare. Den 8 oktober 1443 vigde biskop Nils i Linköping detta altare "till ära för Saliga Maria och helgonen Anna och Birgitta", av allt att döma i samband med anskaffandet av en ny altarprydnad. S:ta Anna, Jungfru Marias moder, hölls högt i ära i Vadstena kloster. Vi får föreställa oss, att Mariabilden haft sin plats i ett altarskåp, vars dörrar burit framställningar av S:ta Anna och S:ta Birgitta i skulptur eller målning.

Kyrkans högaltare fick en ny, imponerande prydnad i det flandriska altarskåp, som invigdes själva Birgittadagen 1521, en gåva av generalkonfessorn Nicolaus Amundi och hans vänner "utan kostnad för klostret." I dag finns endast obetydliga fragment bevarade av detta Brysselarbete (fig 89–90), som skildrar Kristi passion och uppståndelse i skulptur och målning.

Det är möjligt, att bilderna av S:t Mikael (fig 57) och Johannes Döparen (fig 58), kanske utförda i klostret av en anonym mästare, som Andreas Lindblom döpt till Frater Severus, en gång smyckat de altaren, som invigdes på brödernas läktare 1455.

När det gäller Birgittaaltaret, vill det förefalla, som om vi inte hade mindre än tre successiva altarbilder i behåll. Den äldsta är den porträttlika Birgitta, som bör

ha anskaffats i samband med det första Birgittaaltarets vigning (fig 9). Någon generation senare har denna skulptur fått lämna plats för en monumentalare staty, invigd den 27 december 1435, och säkerligen då innesluten i ett skåp, som visat målade scener ur helgonets liv (fig 23).

Efter ytterligare en generation var det dags för nästa nyanskaffning, och altaret murades om för att kunna ta emot det praktfulla Birgittaskåp, som beställts i Lybeck (fig 32–55). Altarets nya vigning ägde rum den 3 oktober 1459.

Den 28 mars 1418 utlovade biskop Bosson i Linköping 40 dagars avlat åt dem, som efter bikt och bot knäföll framför en nyligen i klosterkyrkan uppställd bild av S:ta Anna. Det är möjligt, att det är den s k stora S:ta Annabilden (fig 18), som avses. Men det finns en annan, något mindre Annabild i klosterkyrkan (fig 19), som också kunde datera sig från året 1418. I själva verket finns dokumentariska uppgifter om ytterligare tre stiftelser till S:ta Annas ära, som också kunde kopplas samman med dessa två bevarade bilder. – 1425 lät drottning Filippa grunda ett Annakor i norra sidoskeppet, strax intill skranket för munkarnas kor i väster. Här invigde ärkebiskop Johannes Haquini den 27 december 1426 en Annabild i drottningens närvaro. – Samma år avled riddaren Algöt Magnusson Sture, också känd för sin gåva av ett prebende till Jungfru Marias och S:ta Annas ära. – Slutligen stiftade den stenrika fru Birgitta Magnusdotter Porse den 5 januari 1432 ett prebende till ”Guds, Vår Frus, Sankta Annas och alla helgons heder”.

Även för ett så betydande konstverk som den stora S:ta Annabilden saknas sålunda säkra uppgifter för en närmare bestämning av tillkomsttid och donatorer. När det gäller de smärre helgonbilderna blir varje attribution till bestämda altarstiftelser hypotetisk, eftersom de är lösryckta fragment ur sammanhang vi inte känner.

Bilden av Johannes Döparen (fig 21) har med stor sannolikhet skänkts av Jösse Eriksson Lykke och Birgitta Roos av Ervalla den 22 maj 1428, som några år senare fick sin grav i klosterkyrkan.

Jakobsbilden, som tillskrivits Frater Severus (fig 59), har Andreas Lindblom sammanställt med det S:t Jakobs och S:t Sebastians prebende, som stiftades den 6 januari 1475 av Arvid Trolle och Laurens Haraldsson. Det förefaller sannolikt, att bilderna av S:t Mikael (fig 57) och Johannes Döparen (fig 58) är utförda av samme mästare som aposteln Jakob, men de förra har ovan daterats till 1455, och det är knappast troligt att en konstnär som Frater Severus bevarat sin stil så oförändrad under loppet av 20 år. Ett utmärkande drag för

Frater Severus arbeten är de rika korkskruvslockarna, och idén till dessa kunde han ha hämtat i Johannes Stenrats skulpturer i det stora Birgittaskåpet, som uppställdes i kyrkan 1459. Problemetets lösning kunde vara, att Mikaels- och Johannesbilderna inte varit färdiga till altarinvigningen 1455 – det bör ju ha funnits någon form av äldre bilder, eftersom dessa altarens vigning hängde samman med deras flyttning.

Gruppen Marie besökelse (fig 56) har varit mittstycket i ett mindre altarskåp, om Andreas Lindbloms förmodan är riktig, att den tillkommit i samband med Ingrid Arvidsdotters prebendestiftelse av den 24 februari 1471.

Det är möjligt, att S:ta Annabilden fig 61 står i samband med ett ”prebenda S Anne”, grundat av Fru Ingeborg, änka efter Axel Pedersson Tott och omtalad som död 1466.

Sviten av ljusbärande änglar (fig 63–66) har kunnat identifieras med de änglar, ursprungligen sex till antalet, som fanns placerade i krans kring högaltaret, på höga trästolpar, när Katharinas translationsfest ägde rum den 31 juli–1 augusti 1489.

Munkkonventets upplösning 1549–50 har inneburit slutet för det katolska gudstjänstlivet i klostret enligt Frälsarens ordensregel. Nu anvisades det f d munkkoret som gudstjänstlokal för systrarna. I samband därmed har antagligen nunneläktaren rivits, eftersom den förlorat sin funktion. Det är möjligt att Marialäktarens altarskåp med den flandriska madonnan flyttats till systrarnas nya kyrkorum i väster.

Ännu i slutet av 1700-talet fanns de tillfälliga arrangemang kvar, som vidtagits för att avskilja den s k nunnekyrkan från kyrkorummet i övrigt. Enligt en beskrivning från 1789 var utrymmet ”med bräder avskrankat från kyrkan endast nedtill, vilket skrank inåt och utåt varit med väv överdraget och däruppå målat. Hade eget stort altare av sten och på tre sidor av ek bönerum med fällsäten och krubbor för nunnorna”. Systrarna har tydligen använt brödernas kvarblivna korstolar (fig 152).

Klosterkyrkan kom nu att nyttjas av herrskapet på Vadstena slott, när större festliga begivenheter var å färde. Så vigdes Gustav Vasa vid Katarina Stenbock i klosterkyrkan 1552, och i samband därmed förrättades den nya drottningens kröning. För detta tillfälle anskaffades säkerligen stolrum, så som det hövdes i en protestantisk församlingskyrka. Ett elakartat tillbud inträffade, när en grupp kalvinister i kungliga hovkapellet passade på tillfället att stympta och vandalisera kyrkans skulpturer och målningar. Att ordensstiftarinns

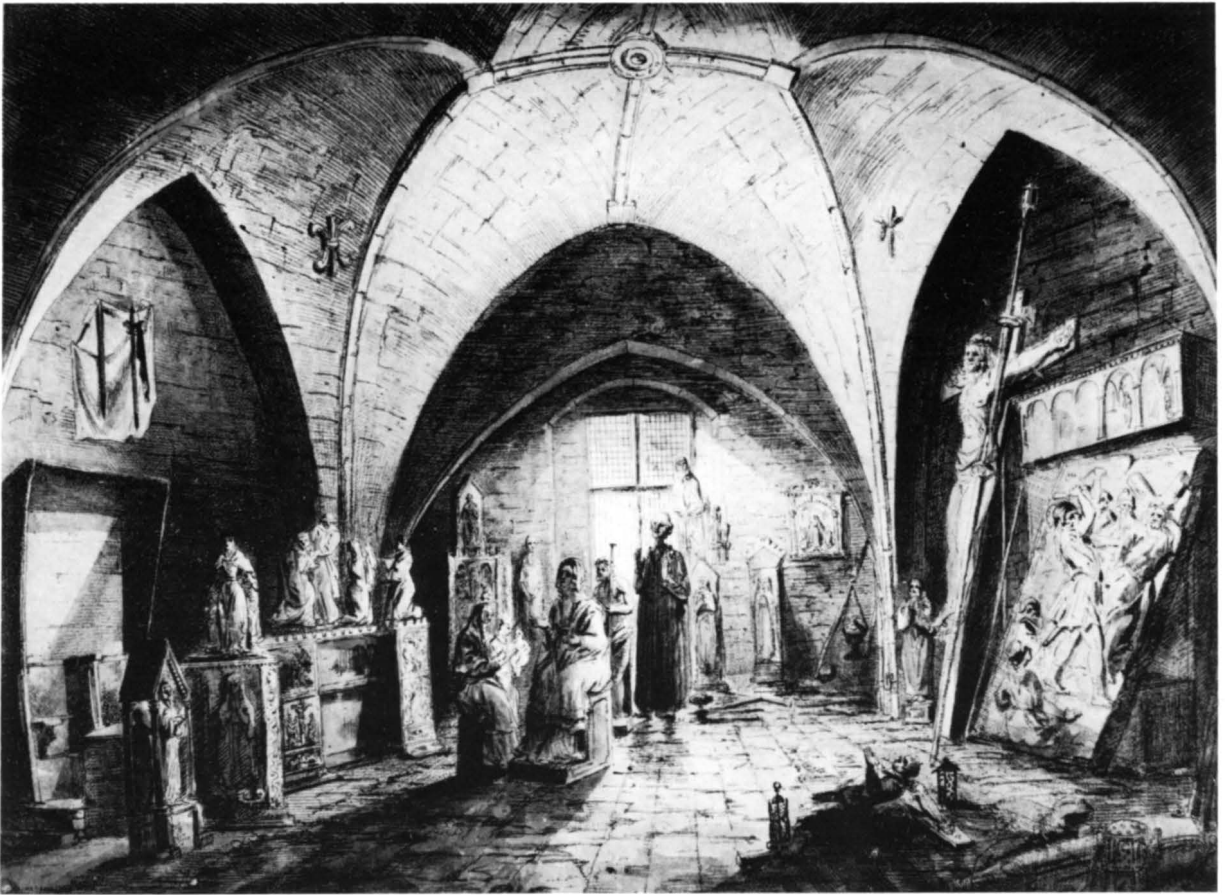

Fig 3. "Beläteskammaren" i gamla sakristian. Akvarellerad konturetsning av J F Martin. Nationalmuseum.

"Chamber of images". Interior from the medieval sacristy at the end of the 18th century. Coloured engraving by J F Martin.

egna bilder blev särskilt utsatta ligger i sakens natur. – Den påvliga legaten Antonio Possevino, som besökte Vadstena 1580, berättar att hertig Magnus och hans kumpaner misshandlat och på löjeväckande sätt utklätt klosterkyrkans alabasterbilder av Birgitta och hennes dotter Katharina. Bilderna finns inte längre i behåll.

För de protestantiska gudstjänsterna orienterades kyrkorummet mot öster. Birgittaaltaret fick nu göra tjänst som högaltare, och märkligt nog fick det Stenratska altarskåpet stå kvar på sin plats. Dess centrala Birgittabild kunde blicka ut över en församling med helt nya sedvänjor. Alltsedan S:t Pers kyrka brandhärjats vid sekelmitten, höll stadsförsamlingen sina gudstjänster i klosterkyrkan. Men år 1577 kunde den – på Johan III:s befallning – återflytta till sin nyreparerade kyrka.

När förmälningen mellan Johan III:s dotter Sofia

och Pontus de la Gardie ägde rum i klosterkyrkan den 15 februari 1580, inträffade en allvarlig olycka, när Vårfrukorets läktare störtade ned. Många kom till skada och en avled.

Det är möjligt att klosterkyrkan under det följande seklet berikats med nya inventarier, och att samtidigt därmed förändringar i kyrkorummet ägt rum. Men vår kunskap om förhållandena under större delen av 1600-talet är ganska bristfällig. En intressant pjäs från århundradets mitt är den fragmentariskt bevarade predikstol i praktfull barock med snidade kolonner och ornament, som i sin dekor utnyttjar medeltida träskulpturer, helgonbilder ur ett altarskåp från 1400-talets förra del (fig 147–148).

Men det var först under riksänkedrottningen Hedvig Eleonoras tid som mera genomgripande förändringar ägde rum i klosterkyrkans interiör. Nu revs de medelti-

da tegelläktarna (1692), och nya bänkrum infördes i hela kyrkan. Ett par kungsstolar med vacker målning av karolinskt akantusverk i grisaille på gyllne botten (fig 153) kommer visserligen från sockenkyrkan S:t Per, men de ger säkert en god uppfattning om de inredningsarbeten, som på drottningens uppdrag samtidigt utfördes i klosterkyrkan.

Kanske var det nu som munkarnas forna sakristia började användas som uppsamlingsrum för återstoden av medeltida altarskåp och kultbilder. Den gick sedan under namnet "beläteskammaren". En konturetsning av J F Martin visar detta vackra rum, som det tedde sig i slutet av 1700-talet, belamrat med kultbilder, epitafier och korstolar (fig 3).

Men drottningens intresse för kyrkorna i hennes livgeding kunde också föranleda gåvor av ännu brukbara inventarier från den forna klosterkyrkan. Så skänktes ett mindre altarskåp med en kalvariegrupp till Trehörna kyrka. Detta konstverk, som stammade från klostrets första tid, 1390-talet, var ursprungligen en gåva från biskop Beno Korp i Västerås. Kalvariegruppen finns nu i Historiska museet i Stockholm.

När Vadstena stadsförsamling övertog klosterkyrkan 1829 kom många äldre föremål från den rivna S:t Per att överföras dit. I dag är det knappast längre möjligt, att i varje enskilt fall med full säkerhet avgöra, vilka inventarier som tidigare funnits i S:t Per. Ett antikvariskt intresse att bevara minnen från den forna sockenkyrkan synes ha förelegat, eftersom man givit sig möda att mura in en senmedeltida stenrelief från denna i klosterkyrkans interiör, ovanför den port i nordväggen, som bar namnet "nådens och ärones port", de nyupptagna systrarnas ingångsport till klostret. Relieffen framställer Jungfru Maria, omgiven av apostlafurstarna Petrus och Paulus. Bland inventarier i klosterkyrkan, som är äldre än denna, och som därför kan förmodas härröra från gamla S:t Per, förtjänar framför allt Mikaelbilderna från 1200-talet (fig 7) att framhållas.

Birgittaaltarskåpet fick nu lämna plats för sockenkyrkans praktfulla flandriska altarskåp. Menighetens ingång förlades i väster genom en nyupptagna port i det forna munkkorets västvägg, och i långhusets västligaste travé uppfördes en orgelläktare. I samband med dessa arbeten nedrevs kyrkans medeltida högaltare. Kyrkans äldre predikstol målades om och dekorerades i tidens stil (fig 151).

Vissa konstverk från klostertiden hade alltjämt sin plats i kyrkan, såsom den flandriska madonnabilden och Birgittaskåpet, som flyttats till östväggen. Men "beläteskammaren", den forna sakristian, hade rivits 1807 på grund av sin stora skröplighet, och de bilder,

som inte ansågs värda att uppställa i kyrkan, förflyttades till en ytterst ohälsosam förvaring på kyrkvinden.

Ett av de lyckligaste greppen i 1890-talets restaurering var återinförandet av kyrkans västvändning i enlighet med Birgittas idéer. Ett nytt högaltare uppfördes på det gamlas plats om också av blygsammare dimensioner. Portarna i öster blev åter menighetens ingång i kyrkan. Tyvärr aktade man dock icke för rov att riva det medeltida Birgittaaltaret i samband med dessa förändringar. Nya, för den birgittinska interiören främmande drag blev fönstrens glasmålningar och väggarnas från all puts renknackade ytor. Det övervägande antalet medeltida konstverk, som inte kunnat inlemmas i interiören, fick en samlad "museal" uppställning på golvet i kyrkans nordöstra hörn (se Kult och Konst s 225). Först i anslutning till den ovan nämnda Birgittautställningen i Stockholm 1918 kunde kyrkans samlade skatt av medeltida altarskåp och kultbilder ges en estetiskt och antikvariskt tillfredsställande placering. Det flandriska altarskåpet till Jungfru Marias förhålligande uppställdes på kyrkans högaltare 1922.

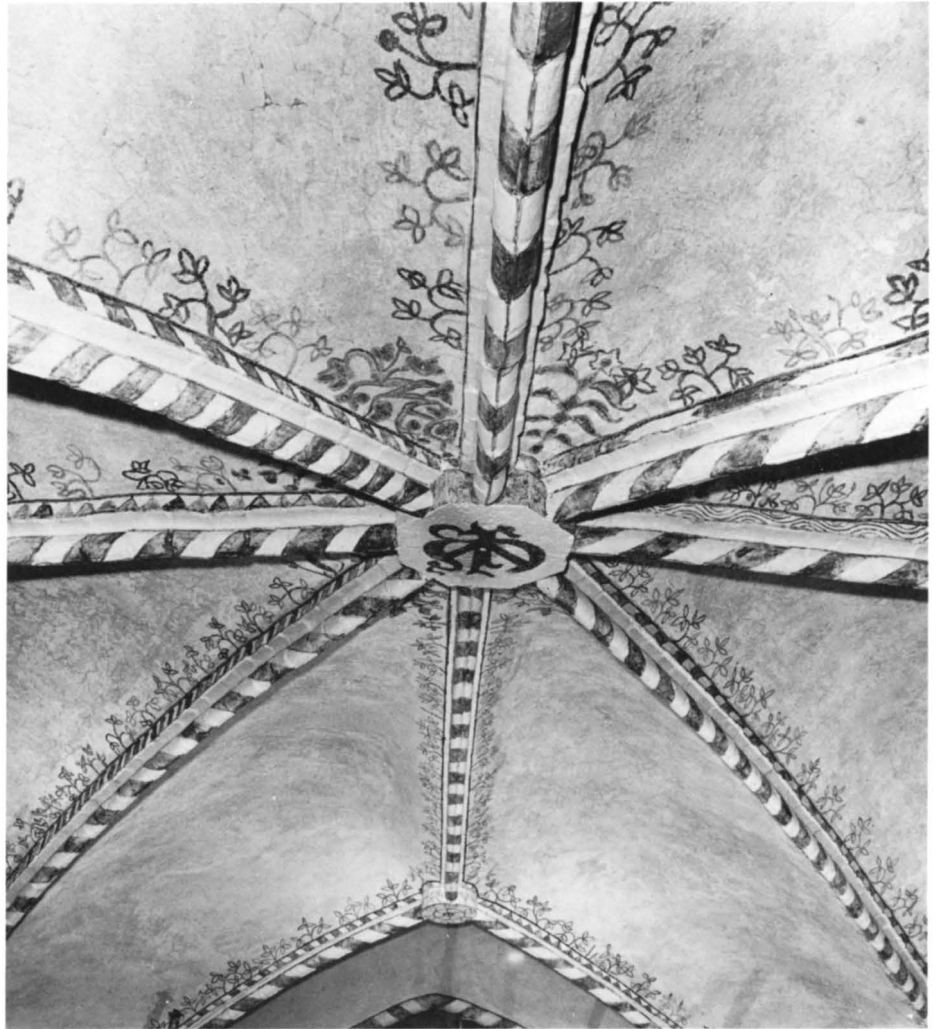
I samband med 1890-talets restaurering hade det forna munkkoret förvandlats till sakristia. Det var en stor vinst för kyrkans interiör, när detta utrymme kunde göras tillgängligt för allmänheten 1936 i samband med uppförandet av en ny sakristia på den gamla, medeltidas ("beläteskammarens") plats söder därom. I munkkoret fick Birgittas relikskrin sin skyddade och värdiga uppställning, och samtidigt ordnades här en utställning av kyrkans medeltida textilier. Denna utställning har i samband med den nu avslutade restaureringen flyttats till mer ändamålsenliga lokaler i nunneklostrets dormitorium.

Kalkmålningar

Hela kyrkans interiör har ursprungligen varit vitkalkad och dekorerad med målningar i färger. Den ursprungliga putsen har endast bevarats i valven, och här påträffades i samband med kyrkans nyligen avslutade restaurering rester av dekorativ målning i rödbrunt och grått (ursprungligen blågrönt), som framtog och kompletterades. Målningen är en arkitekturdekor, d v s den har

Fig 4. Mittskeppets östligaste valv med dekor från byggnadstiden.

The easternmost vault in the central nave with decoration from the time of building.

uteslutande till uppgift att betona stjärnvalvens mönster av ribbor. Den rikaste dekoren befinner sig i mittskeppets östligaste valv och i södra sidoskeppets fyra östligaste valv. I de övriga valven inskränker sig dekoren (till stor del nymålad) till ribbornas indelning i ljust rödbruna, grå (blågröna) och vita segment.

I mittskeppets östligaste valv (fig 4), över den forna Marialäktaren, är valvstrålarnas bandning utförd som om strålarna vore virade med band i rödbrunt, grått (blågrönt) och vitt, i vissa strålar med vinkelbrytning, och utmed strålarna på ömse sidor sådana smala bandflätor resp trekantsfriser som bas för växande treflikiga blad, tecknade i grått (blågrönt) och rödbrunt, på sir-

ligt böjda stänglar. I de smala svicklarna vid valvstrålarnas fäste sådana blad på raka eller böljande stänglar. Den åttkantiga slutstenen i valvets mitt med ett i rödbrunt tecknat Mariamonogram, målat efter förlaga från nunnornas dormitorium vid restaureringen, och i svicklarna runtom liljeformade, utskjutande bladstänglar och små träd. De övriga fyra plattorna vid valvstrålarnas föreningspunkter runda och tecknade i rödbrunt med virvelliknande ros omgiven av åtta hjärtan. Bågen som skiljer detta valv från det följande i öster har sexsidig genomskärning och är bandad i sicksack i de övliga färgerna rödbrunt, grått (blågrönt) och vitt.

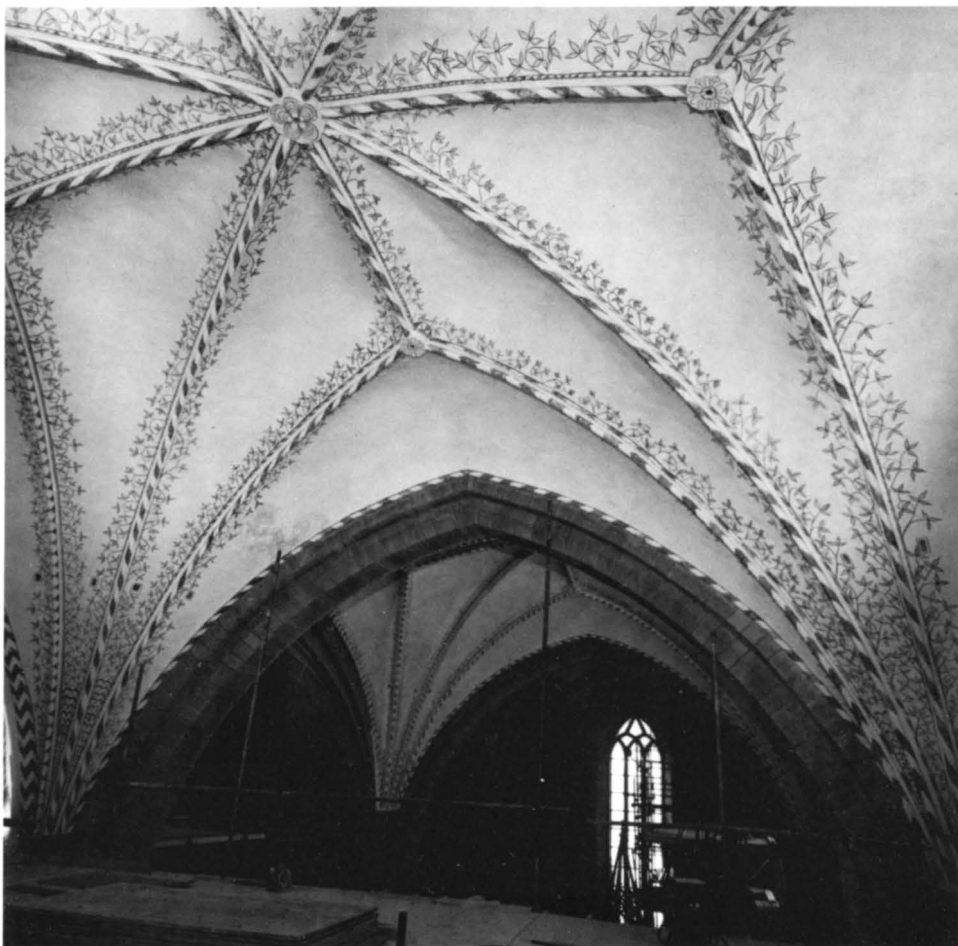

Fig 5. Södra sidoskeppets östliga valv med dekor från byggnadstiden.

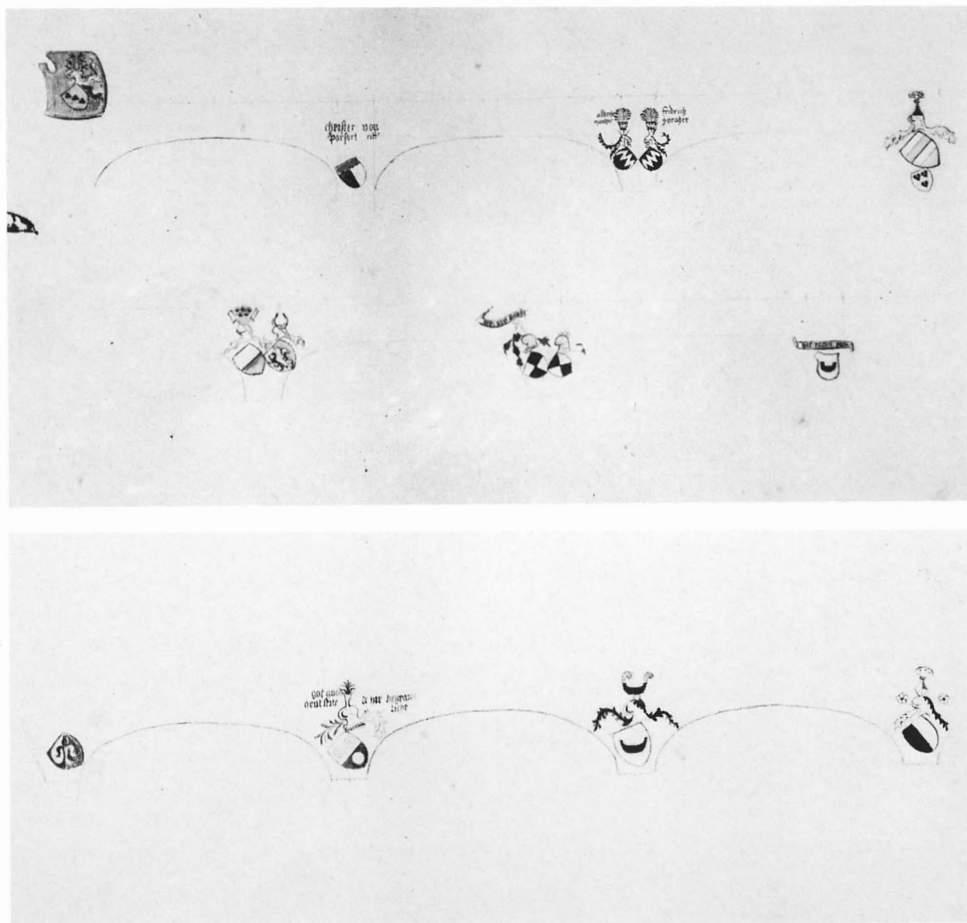
The eastern vaults in the southern aisle of the nave with decoration from the time of building.

I södra sidoskeppet är bågarna mellan de fyra östliga, rikare dekorerade valven sicksackbandade och valvstrålarna målade med spiralvridna eller veckbrutna band som i Mariavalvet (fig 5). Dessutom förekommer här ett nytt motiv: enstaka strålar har friser av alternerande rödbruna och grå (blågröna) trekantar, där de fria spetsarna parvis mötas på strålens framsida. Valven räknade från öster: 1. Bladdekoren utmed valvstrålarna med samma spetsigt treflikiga form som i Mariavalvet men med större, lösare och rikare teckning, och i svicklarna med längre driven stilisering av vissa bladstänglar (fig 5). Slutstensplattan med fembladig ros, tecknad i grått (blågrönt) och rödbrunt, och småplattorna med margueriter tecknade i rödbrunt. – 2. Slutstensplattan och småplattorna med samma teckning som på de mindre plattorna i Mariavalvet (fig 4). Bladverket kring valvstrålarna är här uppdelat, rytmiserat, med små träd med treflikiga blad omväxlande med liljeliknande stänglar med sex blad; på vissa stäl-

len har träden med treflikiga blad fått en mycket reducerad ersättare: en dubbel stjälk bär ett krön av två rundade knoppar på ömse sidor om en spets, någon gång med utskjutande sidoblad. – 3. Slutplattorna med liknande teckning som i föregående valv. Dekoren utmed strålarna består här uteslutande av liljeträd alternerande med sådana knoppar på dubbla stjälkar, som nyss beskrivits, dock här med mindre toppflik, markerad som pistill med tre utskjutande ståndare (fig 5). – 4. Valvplattorna med teckning som ovan. Dekoren utmed strålarna består enbart av liljeträd, som flyter i varandra genom bladspetsarnas utdragna klängan (fig 5). De treflikiga bladen finns här – liksom i föregående valv – enbart i svicklarna vid valvstrålarnas fäste. – 5. Bågen vid övergången till sidoskeppets västligaste valv enbart tvärbandad, och detta valv har endast sådan segmentering av valvstrålarna som i kyrkans övriga valv, i munkkoret, i norra sidoskeppet och i mittskeppet med undantag av Mariavalvet i öster. I

Fig 6 a–b. Målningar på kyrkans forna tegel-läktare, tecknade av Elias Brenner 1669/1670.

Paintings on the former brick galleries of the church. Drawing by Elias Brenner in 1669/1670.

mittskeppets andra valv från väster finns förutom ribbdekoren små kors i rundlar, placerade kring ribborna i öster-väster och söder-norr i valvets hjässparti.

Valvens dekor är tillkommen i omedelbar anslutning till valvslagningen, alltså senast omkr 1420. Både valvslagning och valvdekor i Vadstena klosterkyrka blev efterbildad i flera av stiftets kyrkor¹.

Läktarnas försvunna målningar

Kort innan tegelläktarna utmed kyrkans norra och södra väggar revs ned i slutet av 1600-talet (se s 17),

utförde Elias Brenner 1669 eller 1670 färglagda teckningar av de vapensköldar, som fanns målade i svickelfälten mellan arkaderna, delvis med tillfogande av de avsedda personernas namn, fig 6 a–b ("Ritade kyrkor i Vadstena län", manuskript i Kungl Biblioteket, F m 30). Vapnens bärare har kunnat bestämmas sålunda. På södra läktaren: Kristofer von Parsberg (d 1462), kammarmästare hos kung Kristofer; Albrecht Murach, bayersk adelsman liksom den föregående och kanske liksom denne slagen till riddare vid kung Kristofers kröning i Uppsala 1441; Erik Stensson Bielke (d 1410) och hans hustru Birgitta Magnusdotter Porse (d 1450), båda jordade i klosterkyrkan; lagmannen Bengt Stensson Natt och Dag (d 1451) och hans hustru Kristina Magnusdotter; Axel Pedersson Tott (d 1466) och hans hustru Ingeborg Ivarsdotter; lagmannen i Östergötland Ragvald Puke, omtalad sista gången 1449. – På norra läktaren: Arent Styke, den bekante vitaliebrodern och sjörövaren, omnämnd sista gången 1414, och hans

hustru Metta, båda jordade i klosterkyrkan; härads-hövdingen Peter Erengislesson Bonde till Bordsjö och hans hustru Ramborg Magnusdotter (d 1413), båda jordade i klosterkyrkan. – Även i ”Grafstenar m m antecknade av J Hadorph” (Kungl Biblioteket Fl 4 d) avbildas dessa vapensköldar och ytterligare en på norra sidan, som sannolikt avser Peder Körning, som fick sin lägerstad i klostret 1418.

Andreas Lindblom (Kult och Konst, Bilaga IV), vars identifiering av vapnens bärare här återgivits, påpekar vapnens karaktär av epitafier, knutna till gravar och i vissa fall till altartistförelser. Flertalet kända personer är avlidna inemot 1400-talets mitt, vilket i sin mån styrker en datering av tegelläktarna till tiden *efter* klosterkyrkans invigning 1430. Att enstaka vapen kan knytas till äldre gravar behöver icke rubba denna uppfattning. Tegelläktarnas uppförande innebar sannolikt omflyttningar av äldre altartistförelser och givarna kunde då hugfästas på nytt i målning på läktarens arkad.

Glasmålningar

Enligt Birgittas föreskrifter var färgade fönster förbjudna i hennes ordens kyrkor. De glasmålningar som finns i klosterkyrkan daterar sig från 1800-talet. I kyrkans östfönster insattes år 1862 ett nytt fönster med glasmålning i järnbåge. Det bestod av kaptenskan M Ch Bergenstråhle och utfördes av A och J R Nyström. 1864 tillkom sidofönstrens glasmålningar, också dessa av bröderna Nyström men bestod av församlingen. Mittfönstrets krön bär en stjärna med Jehovas namn i vit trekant inom en röd rundel, omgiven av en blomma i gult och violett; i lansetternas krön rosor sammanställda av röda, gula och gröna glas. I sidoskeppens östfönster liknande blomdekor sammanställd av röda, gröna, gula och blå glas.²

Glasmålningarna i långhusets och munkkorets västfönster är tillkomna i samband med 1890-talets restaurering, svenska arbeten i tidens historiserande smak.

I södra sidoskeppets västfönster en framställning av den heliga Birgitta nedtecknande sina uppenbarelser stående inom en rik gotisk baldakin i gult, rött, grönt, blått och violett glas på en ofärgad fond. Birgitta bär en vit fantasidräkt, djupviolett mantel och ett blått penn-

skrin vid sin v sida. I sockeln en sköld med hennes fader, Birger Perssons vapen, två örnvingar. – Enligt inskrift är fönstret en gåva av konsul O Ekman och utfört i Göteborg av Svenska Glasmåleriaktiebolaget efter kartong av Reinhold Callmander.^{2a}

I norra sidoskeppets västfönster en framställning av drottning Filippa stående med en krona i händerna inom en rik gotisk baldakin i grått, rött, blått, gult och grönt på ofärgad fond. I sockelpartiet den svenska trekronorsskölden och drottningens engelska fädernevapen. Enligt inskrift gåva av svenska kvinnor år 1895. Fönstret synbarligen utfört som pendang till föregående av samma konstnär och firma i Göteborg.

I munkkorets två västfönster framställningar av de fyra evangelisterna bärande evangeliet, stående under gotiska baldakiner och i fälten nedanför resp evangelistsymbol. Kraftiga färger i rött, blått, grönt, gult och violett i figurfälten, och fönstren i övrigt fyllda av stilerat bladmönster i blekblått och blekviolett med smärre inslag av rött. Fönstren utförda efter förslag av arkitekt Gustaf Pettersson³, som hämtat inspiration i de högotiska fönstren i koret i Lye kyrka på Gotland.

Medeltida träskulptur och måleri

S:t Mikael. Ek. H 97,5 cm. Fig 7. Äreängeln står frontalt med bara fötter på ryggen av en drake. Hans huvud obetydligt vridet åt h axel, hjässa med krans av lockar, blicken rakt framåtriktad, ögonen stora med högt svängda lock och horisontell undre kontur. Höger underarm saknas men har sannolikt burit ett vapen (lans?), vid vänster höft är taphål efter en förlorad sköld, som burits på vänster arm. Ängeln bär mantel över v axel, svept runt h höft; tunikan draperad i bågar över bröstet och faller fotsid över vristerna. Draken framställd gående åt h på två tassar, svansen uppåtriktad med knorr, huvudet (som kanske bitit om spetsen av ängels sköld) saknas, på ryggen nedfälld vinge. – Mikael bakhuvud snett fasat med taphål för fäste av en gloria; i skuldrorna urtag som fäste för vingar. – Alla färgspår saknas. – Sydsandinaviskt arbete, 1200-talets mitt.

Förmodligen från S:t Pers kyrka.

Fig 7. S:t Mikael. Träskulptur från 1200-talets mitt.

St Michael. Wooden statue from the middle of the 13th century.

Triumfkrcifix. Kristusbild och evangelistsymboler av ek, kors av furu. H 323 cm. Fig 8. Kristus hänger i raksträckta armar med öppna händer, huvudet vridet i halvprofil åt sin högra sida, den jämbreda kroppen raksträckt, sträckta ben och höger fot spikad över den vänstra, båda i nedåtriktad ställning. Huvudet summariskt modellerat med hårfall i bukter utmed halsen och kort skepparkrans på hakan; törnekronan ett löst pålagt, flätat rep; ansiktet med lidande drag genom ögonbrynskammarnas S-formade bågar, som dras samman vid roten av den smala näsan, och genom den halvöppna munnen med blottad övre tandrad; den breda bålen

Fig 8. Triumfkrcifix. 1300-talets senare del.

Holy Rood. Latter part of the 14th century.

summariskt modellerad, det breda bröstsåret med separat utförd, hängande blodlever med droppar i åtta rader; tre tapphål på vardera underarmen visar, att här funnits liknande, fritt hängande blodlever. Ländklädet i midjehöjd, täckande höfterna och vänster knä, med veckpåsar mellan benen och draperat i djupt hängande, serpentinrullade veckflikar från vardera höften. Järnspikar med koniska huvud bevarade i höger hand och fötterna, som är utförda i separata stycken från smalbenshöjd. – Furukorset har i genomskärning nästan kvadratisk stam med brett fasade framkanter; den undre ändplattan är ställd på högkant och fortsätter i en trabestapp; den undre ändplattan har en infälld ekplatta med Mattheusängeln skulpterad i relief – korsarmarnas ändplattor med Markuslejonet och Lukasoxen är helt utförda i ek och tillfogade korset – den övre ändplattan saknas. – Obetydliga färgspår av guld i ländklädet och blått i dess foder – i undre ändplattan guld i ängelnas vingar och dräkt, vitt i språkbandet, rött i fonden och blekgrönt i kälen, som är dess ram. – Triumfkrcifixet är lokalt arbete från 1300-

talets senare del; i mitten av 1400-talet har korsarmarnas ändplattor och änglareliefen vid korsstammens fot tillfogats, fritt kopierade efter klosterkyrkans triumfkrucifix från 1400-talets början.

Krucifixet kan vara utfört för det träkapell i klostret, som uppfördes sedan dess första träkyrka brunnit 1388.

S:ta Birgitta. "Den porträttlika Birgitta" Al. H 123 cm. Fig 9. – Sittande frontalt med uppslagen bok mellan knäna. Vänster hand fattar i boken, den högra (nu förlorad) har sannolikt hållit en penna. Birgitta med lång ansiktsoval med smala tinningar och fylliga kinder – blicken är något kisande under de högt svängda ögonbrynsbågarna genom att båda ögonkonturerna har stigande bågar på de starkt kupade globerna (hålbörning sekundär), kraftig välformad näsa, lång överläpp, och munnen med gipor och fint formade läppar med leende uttryck. Slöjan slät över hjässa och panna, in-vikt på ömse sidor om tinningarna, symmetriskt i ett par övervikta veck på ömse sidor om bröstet och lyft veck på vardera axeln. Birgitta bär under hakan en duk, som hänger i rundad flik på bröstet. Birgitta påfallande bredaxlad, med kort hals; till de satta proportionerna bidrar klänningens brett blusande parti på bröstet med några oregelbundna, sneddragna veckkammar ovan ett osynligt bälte; över underlivet oregelbundet vertikala veck, och där klänningen blir synlig vid sockeln ett par tjocka grova veckbrytningar, praktiskt taget symmetriskt på ömse sidor, vid bänken och över vardera skon, som är bred och tjock; manteln i vid båge kring underarmarna, över bänken i ömse sidor med djup, kraftig veckstrut mellan benen och från vardera knäet strutar i mångdubbla serpentiner, dekorativt utbredda, men det dominerande vecket (till stor del bortbrutet) är den tunga flik, som från insidan av vänster ben faller i det breda fria utrymmet mellan benen och i tjock veckbrytning på sockeln mellan fötterna. – Birgittas sittbänk så flackt fasad baktill, att den nästan verkar rundad – tapphål visar, att den en gång haft sidostöd, och att den höga, framtill femsidigt brutna sockeln har burit någon fasttappad utsmyckning. – Färg: Birgittas dok vitt, manteln svart med grått foder, klänningen mörkbrun, skorna svarta, boken med röd pärm och rött snitt. Bänkens framsida mörkt rödbrun. – Italienskt arbete (?), utfört i anslutning till Birgittas helgonförklaring 7 oktober 1391. Ar-

betet har en egensinnig, impressionistisk karaktär, en färgållning som är uppenbart realistiskt menad, och en personlig kraft som synes inspirerad av modellen. Trots oundvikliga drag av modestilen är själva det flärdfria och direkta i skulptörens handhavande av formerna kongruent med Birgittas egen drastiska uttrycks-kraft. Ansiktet har personlig utstrålning av omisskännlig porträttkaraktär.

Det var just i Italien minnet av Birgittas utseende bevarats i talrika målningar, och det är i den italienska konsten en skulptur av denna okonventionella typ har sina närmaste förebilder. Både i kompositionens magnificens och dess plastiska djup, i kontrasten mellan veckbågarnas kraft och tyngd och mantelfällarnas sirligt rullade serpentiner finns paralleller i florentinsk skulptur från 1300-talets sista decennium och tiden omkr år 1400, såsom i de skulpturer Niccolo di Pietro Lamberti utförde för domen i Florens⁴. De djärva förkortningar som utmärker Birgittabilden, i överliv, armar och hals, är knappast vanliga för kultbilder men så mycket mer för högt placerad fasadskulptur. I Florens hade birgittinerna en av sina tidigaste dotterstiftelser, det berömda Paradiso, grundat 1394. Det är därför ingen orimlig tanke att klostrets äldsta Birgittabild, avsedd att smycka kyrkans Birgitta-altare från 1392, införskrivits från Florens. Vi känner inte träskärarens namn, men bilden bör ha nått sin bestämmelseort ännu under 1390-talet.

Jungfru Maria med barnet. Ek. Figurhöjd 75 cm. Dorsalens höjd 122 cm, basplattan 38 × 25 cm. Fig 10. Maria står i kontrapost, bärande barnet på vänster arm och med höger hand (nu förlorad) framåtsträckt (med spira?). Kristusbarnet med högra benet böjt och lyfter med höger hand koltens fäll för att blotta fotens undersida; barnets vänstra arm bortbruten. Maria vänder ansiktet mot barnet, en fyllig ansiktsoval med smal panna, inramad av fritt hängande smålockar och hårets bukter, som flyter ned bakom axlarna i ömse sidor, endast modellerade genom summariska, rundade urtag; de små ögonen endast antydde som glober, låg, kraftig näsa, liten utskjutande mun och spetsig haka; kring hjässan den smala kanten av en krona, men hela hjässpartiet avplanat (för att bära krona i metall?); tjock, bred hals – övergången till klänningen har endast markerats i målning, icke i skulptur; manteln över axlar och armar och i brett parti från höger arm till vänster höft, där den hänger i bred strut med rika serpentiner, i tunna veck kring den rundade bålen och ett par bågveck mellan benen; klänningen med åsittande liv, kjolen i brett släpande veck mellan benen,

Fig 9. S:ta Birgitta. Träskulptur från 1300-talets slut.

S Birgitta. Wooden statue from the end of the 14th century.

Fig 10. Jungfru Maria med barnet. Träskulptur från 1300-talets slut.

The Virgin and Child. Wooden statue from the end of the 14th century.

brutet mot sockeln mellan de smala skospetsarna; barnet med uppåtblickande runt ansikte med summariskt modellerad lockkrans, fotsid kolt. – Färgspår: Maria med hår i guld med bruna lockkonturer, mantel i guld med blått foder, klänning i metallbrokad, barnets dräkt i oxiderad metallfärg (?), rött foder. – Dorsalen med strävor i sidorna och dess gavelfäste med list av bladkrabbor, modellerade som spetsovala lobber med krusiga flikar. – Färgspår: ryggbrädan djupt röd.

Dorsalen och Mariabilden ej ursprungligen samhörande: sockeln har en fördjupning, som ej är kongruent med Marias rundade markparti. – Lybeck-arbete, 1300-talets sista årtionden.

Fig 11. S:t Petrus. Träskulptur från 1300-talets slut.

S Peter. Wooden statue from the end of the 14th century.

S:t Petrus (?). Ek. H 96,5 cm. Fig 11. Stående i kontrapost med påvetiara på huvudet – högra handen saknas, den vänstra har hållit en kräkla eller nyckel. Tiaran tredelad och avslutad med rund knopp; rester av prydnadsblad i metall i kransarna. Figuren med kraftig hals och smala axlar, ansiktet ramat av lockigt, kluvet helskägg, bred hårvalk med tätt skurna, parallella lockslingor, ansiktsuttrycket koncentrerat i vecket vid näsrotten och de sammandragna ögonbrynen. Biskopskåpan i täta, skarpa veckbågar, på tvären över den smala bålen och från höger höft bred, dubbellagd strut, genomdragen av vertikala åsar; halslin och dalmatika med uppvikta sprund; alban i breda släpande veck

mellan de smala skospetsarna. – Figuren massiv. Tiaran separat utförd och möjligen sekundär. – Obetydliga rester av färg i klädedräkten: rött mellan tiarans ringar, guld i kåpan, blått i dess foder, dalmatikan med mönstring på metallgrund (?) och med grönt foder. – Lybeckarbete, 1300-talets sista årtionden.

S:ta Katharina av Alexandria. Ek. Figurens h 53,5 cm. Skåpets h 97 cm, br 44,5 cm, djup 17 cm. Fig 12. Katharina står i lätt kontrapost, vilande på vänster ben, på ryggen av en på alla fyra liggande mansperson. Hennes krona med hög, slät ring (dess blad saknas); händerna med deras attribut bortbrutna (den högra med svärd, den vänstra med sönderbrutet hjul?). Katharinas ansiktsoval bred med små, fint skulpterade detaljer, halsen med fettveck under hakan. Frisyr med djupt skurna, tätt tvinnade lockar, som faller på axlar och bröst och från tinningarna i fritt hängande lock på ömse sidor. Katharinas klänning med högt liv, djup, horisontell utskärning över de starkt framskjutande bröstena, som ytterligare framhävs av ett veckat skärp på undersidan. Manteln täcker axlarna, diagonalt draperad över livet från höger sida, i täta parallella bågar, uppfäst vid v höft, varifrån den hänger i bred, rik serpentinstrut med nästan horisontell undre kontur, genom sin tyngd betonande vänstra benets bärande ställning. Skospetsarna framträder under den vida klänningen i brett pösande veck, som bryts mot underliggarens rygg. Underliggaren vrider det av ilska grimaserande ansiktet uppåt (hjässan, som kanske burit krona, saknas); han bär lågt sittande bälte, och kolten, avslutad med rundad flik över bakkdelen, delas av sprund i sidan. – Skåpet med brant spetsig gavel, skrånande sidor och kraftigt indragen sockel; gångjärnsbeslag för dörrar. Sockeln i framkanten med tiotal brandmärken. – Obetydliga färgspår: ljus karnation, guld i manteln, blått i dess foder, guld i klänningen. – Lybeckarbete, 1300-talets sista årtionden.

Kristus Smärtomannen. Rundskulptur i ek. H 134 cm. Fig 13, 15. Stående, kroppstyngden vilande på höger ben, huvudet framåtböjt, vridet mot höger sida. Armar saknas – höger hand kan ha varit förd till bröstsåret i höger sida, den vänstra lyft för att visa spiksåret (som i en staty i Sigtuna Mariakyrka, som efterbildar denna skulptur). Kristus bär törnekrona i form av enkel repstav – dess törnen bortbrutna, men fyra stycken (sekundärt kompletterade? i furu) gräver sig in i pannan, som bär tvärgående veck, djupt veck vid näsroten och sammandragna ögonbryn ovan vid öppna ögon med starkt kupade glober och horisontell undre kant; mun-

Fig 12. S:ta Katharina av Alexandria. Träskulptur från 1300-talets slut.

S Catherine of Alexandria. Wooden statue from the end of the 14th century.

nen halvöppen med övre tandraden blottad, men överläppen döljs av mustaschen, finräfflad och med långa, nedhängande lockar liksom det klivna helskägget; det mittbenade håret med samma jämna räffling, på hjässan (som har rund fördjupning), i de breda lockar, som pressar fram de naturalistiskt skulpterade öronmusslorna och faller ned på ryggen och i den fritt framför höger axel nedhängande locken. Den smäckra bålen och benen med känsligt modellerad muskulatur och i relief betonad benstomme som den kraftfulla revbenskorren, ryggraden, knäskålarna. Bröstsåret i höger sida som smal springa med delvis blottat revben; partiet nedanför springan korssgrafferat som fäste för nu för-

Fig 13. Kristus Smärtomannen. Träskulptur från 1400-talets början.

Christ as the Man of Sorrows. Wooden statue from the beginning of the 15th century.

lorad blodlever. På benens sidor parvis löpande sensträngar (?) i relief. Fötternas spikhål betonas genom brett öppnade sår med rombisk kontur av den uppslitsade, veckade huden, blottande tåbenen. Magen blottad över det lågt kring höfterna draperade ländklädet, slaget om lott framtill med uppdragna ändflikar vid höfterna, fallande i täta, plana serpentinstrutar. — Obetydliga färgspår av blåvit karnation och såren efter gisselslagen målade med tre droppar vardera med mörkare och ljusare röd färg. Vitt i ländklädet. — Nordtyskt arbete, 1400-talets början.

Fig 14. Knäböjande ängel, detalj av fig 13. Foto ATA.

Kneeling angel. Detail of fig 13.

Knäböjande ängel. Ek. H 47,5 cm. Fig 14. Ängeln bär en kalk, som samlat blod från Kristi fem sår (ursprungligen löpte metalltrådar från Kristusbildens sår till runda fördjupningar i kalkens ovasida). Ängeln framställd i profil med kalken framför livet, det leende ansiktet vridet mot åskådaren. Kring hårets finräfflade valk en smal, virad krans. Halslin, dräkten fotsid och åtdragen kring midjan. I höger axel tapphål som fäste för förlo-rad vinge. — Rester av kredering. — Vadstena-arbete från 1400-talets mitt, kanske utfört som komplettering till ovan beskrivna Smärtoman och inställt i det skåp som ursprungligen omslutit honom.

Triumfkrucifix. Corpus valnöt, armar och kors i ek. H 356 cm. Fig 16–17. Kristus med armarna något uppsträckta, kroppen sträckt med huvudet lutat, böjt framför höger axel, benen sträckta med höger fot lagd i

Fig 15. Kristus Smärtomannen, detalj.

Christ as the Man of Sorrows. Detail.

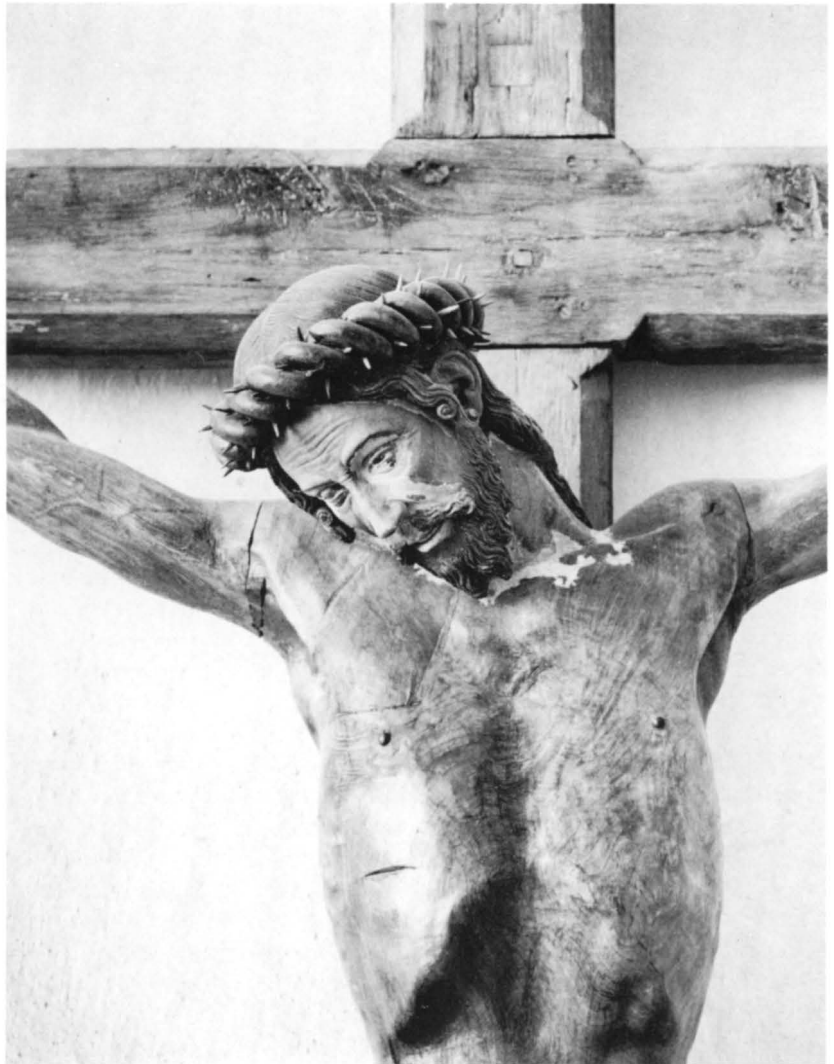

Fig 16. Triumfkrucifix tillskrivet Johannes Junge i Lübeck, 1420-talet.

Holy Rood, ascribed to Johannes Junge of Lübeck. Before 1430.

Fig 17. Triumfkrucifix, tillskrivet Johannes Junge. Detalj.

Holy Rood, ascribed to Johannes Junge. Detail.

kryss över den vänstra. Törnekronan en bred, slät repstav med taggar. Håret mittbenat över den höga hjässan, faller i finräfflade lockvågar bakom öronen, som är helt synliga, och i fritt hängande lock från vardera tinningen, varje lock avslutad med två spiralformade inrullningar. Pannan med veck, näsroten rynkad, ögonen halvslutna, veckade ögonpåsar, rynkor i ögonvrån, munnen halvöppen med synliga tandrader, kraftig näsa med hudveck på ömse sidor, krusig mustasch, som växer snett nedåt på ömse sidor om munnens fint formade läppar, helskägg uppdelat i finräfflade lockar med spiralformade toppar. Armarna muskulösa med i fin relief återgivet ådernät, händerna öppna med spärade, lätt inåtböjda fingrar. Bröstkorgen mycket högt välvd med revbenen antyddas i modelleringen i svag

relief, bröstvårtorna återgivna och bröstsåret som smal slits i höger sida. Mellangärdet och magen indragna, höfterna utskjutande, benen lätt framskjutande med smala knäskålar, på underbenen ådernät i låg relief, tunna hudveck ovan spiksåret och i hålfoten. Den utsökta, naturalistiska formen lika framträdande i de omsorgsfullt skulpterade händerna och fötterna, i ansiktets förfinade uttryck som i helhetsformens modellering, i den kraftfulla bålen och de fina lemmarna, där de eleganta benen i viss mån kontrasterar mot de ganska korta armarna med deras stumma handleder. Det lågt sittande ländklädet skulpterat som av mycket tunt stoff, lagt om lott framför livet i täta, nästan skivformade lamellveck, och fallande från höger sida i bred, plan, dubbelveckad flik.

Korsets stam och armar med fasad kant men i övrigt släta, odekorerade. De fyra skulpterade rundlarna separerat utförda, placerade på en botten av samma dimensioner. Evangelistsymbolerna skulpterade i relief i ned-sänkta fält; djursymbolernas språkband följer fältets ytterkontur. Upp till Johannesörnen i profil åt vänster, till vänster Lukasoxen, till höger Markuslejonet och ned till Matteusängeln, som knäböjer i frontal ställning med språkbandet diagonalt framför livet. Ängeln med rik, åt sidorna flygande lockfrisyr och fotsid, mjukt veckad klädnad. De utbredda vingarna med rik detaljering. – Ytterst obetydliga färgspår: grönt i törnekronan, svartbrunt i håret, rosa karnation, mörkbruna ögon, röda blodspår, rosa läppar. – Tillskriven Johannes Junge i Lybeck, 1420-talet.

Triumfkrucifixet har säkert varit på plats i bågen över högaltaret vid kyrkans invigning 1430. Det räknas som ett av de förnämsta konstverken från den baltiska Norden från denna tid och har sannolikt utförts i Lybeck. Stadens mest berömda bildhuggare i början av 1400-talet var Johannes Junge. Visserligen finns intet känt arbete bevarat av hans hand, men då han synes ha varit engagerad av danska kungafamiljen för utförandet av drottning Margarethas gravvård i Roskilde, är det tänkbart att han på inrådan av hennes efterföljare på den danska tronen Erik av Pommern och hans drottning, Filippa, som så livligt intresserade sig för Vadstena kloster, även anlätits för detta arbete. – Drottning Filippa avled vid ett besök i klostret natten till Trettondagen 1430, samma år som kyrkan invigdes, och fick där sin grav. Hennes gravsten (som förnyades på Johan III:s tid på 1500-talet) bär ett ristat krucifix, som tydligt efterbildar kyrkans triumfkrucifix, kanske som en erinran att hon haft något med dess tillkomst att skaffa.

S:ta Anna själv tredje. Ek. H 118 cm. Fig 18. S:ta Anna på en tronbänk med Jungfru Maria sittande på hennes vänstra knä; Maria bär Jesusbarnet sittande i hennes vänstra hand. S:ta Anna vrider överkroppen mot Maria och barnet och böjer huvudet mot dem – med vänster hand stödjer hon Marias höft, den högra (nu förlorad) har sträckts mot barnet (med en gåva?). Maria sitter högt på Annas knä med vänster ben slaget under sätet och höger fot fritt hängande mellan Annas ben. Maria lutar överkroppen och huvudet mot det nakna barnet, som hållit båda händer (nu förlorade) framför livet – den högra kanske i välsignande ställning. Marias högra hand (nu förlorad) har hållits lyft och kanske vilat på den frukt (?) Anna bjudit sin dotter. Anna bär slöja, fritt hängande över pannan i

dubbelvikta flikar på ömse sidor om det parti, som draperats runt hals, haka och kinder. Annas ansikte fint rundat, med rak näsa, ögon med smala lock och rät undre kontur, mjukt modellerad mun med amorbbåge. Annas mantel över axlar och armar, med kragformig uppvikning runt nacken, i mäktiga bågveck från ryggen i höger sida, från höger knä i knippe av perpendikulära veck och rikt draperad kring vänster ben, i djupa bågveck på dess utsida och virad kring vänster fot. Annas klänning med sparsamma veck ovan midjebältet och ned till på insidan av höger ben i breda släpveck, som bryts mot sockeln mellan skospetsarna. Maria med litet, smalt huvud på hög, tjock hals; hon bär krona med hög ring (bladen förlorade) på det lockiga håret, som döljes under mantelns kragformiga uppvikning kring nacken, manteln svept kring underlivet och båda benen, utbredd i flik på Annas knä; klänning med vid halsringning, åtsittande liv och breda, plisserade veck på magen. Barnet naket, huvud och händer förlorade. – Annas tronbänk har släta, skränande sidor, som säkert anslutit direkt till sidorna i ett skåp, vars rygg varit c 60 cm bred och djup c 55 cm. Sockelplattan fram till sexsidig. – Färgspår: Anna och Maria med mörkt blågröna ögon, ögonlockens konturer rödbruna, ljus karnation med rosa skuggor, blekröda läppar, Marias hår i blekt guld. Annas slöja vit med guldkant, manteln vit med strödda gyllne liljor med konturer i rött och svart och fästen och stjärkar i grönt, blått foder, klänning och bälte i guld; Marias mantel i guld med rött foder, hennes klänning i guld. Tronbänkens framsida ljus grön, med käl i oxiderat silver (?) och sockellist i guld. – Lybeck-arbete, 1410–20-talet.

En Annabild uppställdes i klosterkyrkan år 1418, och den 28 mars d å utlovade biskop Knut Bosson i Linköping 40 dagars avlat åt dem som efter botgöring och bikt föll på knä framför denna bild (SD 2457). Det är möjligt, att det är denna skulptur som avses. – Men Vårfrudagen 1425 beslöt drottning Filippa att stifta ett särskilt kor till S:ta Annas ära, som invigdes den 17/12 1426 av ärkebiskop Johannes Haquini i drottningens närvaro. Eftersom träskulpturen är så ståtlig och ett av klosterkyrkans finaste konstverk har det framstått som en lockande möjlighet att den är identisk med drottning Filippas gåva, uppställd i det kor som efter henne kom att bära namnet drottningkoret. Jämför ovan s 16.

S:ta Anna själv tredje. Ek. H 99 cm. Fig 19. Anna sitter bredbent på en tronbänk med Jungfru Maria sittande i profil på hennes högra knä – Jesusbarnet sitter i profil på Marias högra knä, och med vänster hand håller hon ett språkband framför Jesusbarnet, som han antagligen

Fig 18. S:ta Anna själv
tredje. Träskulptur, ut-
förd i Lübeck.
1410–20-talet.

*S Anne with the Virgin
and Child. Wooden sta-
tue probably executed
in Lübeck about
1410–1420.*

skrivit på; Annas framsträckta vänstra hand kan ha hållit ett bläckhorn. — Anna bär slöja med fint krusad kant över hjässan, svept om halsen och under hakan. Hennes breda, jämna ansiktsoval, som är obetydligt vänd mot Maria och Jesusbarnet, har små, fina drag. Hennes mantel kragformigt uppvikt kring halsen och hopfäst på bröstet av ett spänne, som varit utförd i metall, men varav endast rester återstår; manteln svept över armarna och i mötande, korsande flikar över benen, som framhävs genom perpendikulära veckknip-

pen från vardera knäet; som kontrast till detta strängare parti faller rika, djupa och mjuka bågar mellan benen, på sockeln i ömse sidor och framför allt i karakteristiskt brutet släpveck, som breder ut sig i förgrunden, fallande från insidan av höger knä, täckande vänster fotspets. Klänningen stramt plisserad i breda veck runt bälten, sammanhållen av ett bälte, som bär spår av spänne i metall. — Jungfru Marias finräfflade, lockade hår faller fritt på rygg och armar — hon bär fotsid klänning med vid halsringning och åtsittande liv med

Fig 19. S:ta Anna själv tredje. Träskulptur från tiden omkr 1420–1430.

S Anne with the Virgin and Child. Wooden statue from about 1420–1430.

brett skärp; Jesusbarnet bär fotsid kolt med åtsittande liv. Tronbänken profilerad med kraftigt säte, som bär en dyna. – Sockelplattan på de fem fria sidorna med skulpturer i hög relief, separat utförda, inom profilerat listverk med strävpelare i hörnen. I framstycket två änglar i bröstbild, den ena knäppande på stränginstrument, den andra spelande på fiddla och mellan dem liggande fullmåne med uppåtvänt ansikte, i en planetarisk huva. I de övriga fälten profeter i bröstbild med

språkband – från vänster räknat en skäggig profet, en skallig och slätrakad profet (Jonas?), en profet med mycket långt skägg och yvig frisyr – den fjärde saknas. – Skulpturen defekt: Annas vänstra hand, Marias ansikte och högra underarm, Jesusbarnets huvud och armar och tronstolens och sockelns ytterparti till höger saknas. – Obetydliga rester av färg: vitt och guld i Annas slöja, hennes mantel röd med gyllne bård och blått foder, Marias hår i guld, klänningen i guld med

blått foder. Tronbänken i guld med blå käl. Sockelns reliefer på fond i guld. Änglarna med brunt hår. – Nordtyskt arbete (Lybeck?), omkr 1420–omkr 1430.

Det finns åtminstone fyra arkivaliskt kända möjligheter för skulpturens datering: den kan vara identisk med 1418 års Annabild eller med drottning Filippas Annabild från 1426 (se ovan), men den kan också ha tillkommit i samband med det prebende, som stiftades av riddaren Algot Magnusson Sture till Råfsnäs (d 1426) till "Guds, Jungfru Marias och S Annas heder", eller med det prebende till "Guds, Vår Frus, S Annas och alla helgons heder", som stiftades av Birgitta Magnusdotter Porse den 5 januari 1432. Dessa fyra möjligheter gäller givetvis även den större Annabilden, som brukar sammanställas med drottning Filippas donation.

Helig diakon. Ek. H 70,5 cm. Fig 20. Stående, i rundskulptur, i höger hand en bok, i den framsträckta vänstra, nu förlorade, ett attribut (stenar? halster?). Krans av små lockar kring tonsurerad hjässa; stort huvud, köttigt ansikte med jämnmala ögonspringor, kraftig näsa, slutna läppar. Halslin, dalmatikan vertikalt veckad med brytning över vänster knä för att markera antydd kontrapost. Alban släpar mot sockeln på ömse sidor om skospetsarna. – Obetydliga färgspår: blå pupiller, ögonens kanter bruna, dalmatikan röd med mönster av blommor och granatäpplen i guld och grönt foder, alban vit med parura i rött (?), sockeln grön. – Lybeck-arbete, omkr 1420–omkr 1430.

Bilden har kanske haft sin plats i det "Laurentius och Franciscus kapell", som nämns i ett brev den 27 dec 1435, där Birgitta Magnusdotter Porse till Fällnäs, änka efter riddaren Erik Stensson Bielke, får sin patronatsrätt stadfäst.

Johannes Döparen. Ek. Figurens höjd 97 cm. Fig 21. Skåpets höjd 156 cm, basplatta 40 × 64,5 cm. Johannes står i kontrapost, vilande på höger ben och med överkroppen något vriden åt sin vänstra sida; högra handen lyft, nu förlorad men sannolikt pekande på lammet, som han bär på en sluten bok i vänster hand. Johannes med helskägg och rik frisy av korkskruvslockar, det smala ansiktet allvarligt med betonade ögonbrynskamar, smala ögonspringor och slutna läppar med neddragna gipor. Han bär vid mantel, brett uppvikt runt halsen och hopfäst med nål på höger axel – mantelhälften i höger sida lyftes i en klut i höger armveck, mantelpartiet framför livet i breda bågveck och lyft i bred strut av vänster hand, som begagnar manteln som täckelse för att bära boken med lammet. Under den i

Fig 20. Helig diakon. Träskulptur, utförd i Lübeck, från tiden omkr 1420–1430.

Holy Deacon. Wooden statue, probably executed in Lübeck about 1420–1430.

sidorna rikt draperade manteln skymtar den lockiga kamelhårsfällan, som framtill hänger i plant, omvikt veck, som bryts mot sockeln. – Rester av färg: rosa karnation, bruna ögon, målade veckrynkor i ljusrött kring ögonlock och ögonvrår, brunt hår och skägg med endast målade skäggstrån vid övergången till de skulpterade, mantel i guld med blått foder, rödbrun kamelhårsfäll med blekrött foder; lammet vitt, boken med röda pärmor och vitt snitt; markpartiet grönt.

Skåpet med mycket smal, hög ryggbreda, som burit tudelade dörrar (nu förlorade), som slutit sig kring den firsidigt brutna baldakinen och vilat på den firsidigt brutna höga sockeln, vars två främre sidor är bredast.

Fig 21. Johannes Döparen. Altarskåp. Lübeck-arbete omkr 1430.

St John the Baptist. Reredos. Lübeck-work about 1430.

Baldakinen med rundbåge i var sida, fylld av nu fragmentariskt masverk och med perpendikulärt masverk ovan bågen. I baldakinens hörn och i det indragna sockelpartiet stråpelare. – Färgrester: ryggbrädan blå med stor gloria i guld bakom Döparens huvud med punsad text: . . . ORA . . . Baldakinens masverk förgyllt och med omväxlande röda och blå kälar; takplattans undersida röd. Sockelpartiet med kanter i rött och orange, dess sidor målade i röda fält med schablonerade rosor i guld inom ljusröd ram. Lybeck-arbete, omkr 1430.

(De förlorade dörrarna fanns ännu kvar i början av

Fig 22. Helig biskop. Träskulptur från 1400-talets första tredjedel.

Holy Bishop. Wooden statue from the first third of the 15th century.

1800-talet och visade Johannes Döparens död och Salome bärande hans huvud på ett fat.)

Den 22 maj 1428 stiftade den danske fogden i Västmanland Jösse Eriksson Lykke och hans hustru Brigitta Ulvsdotter Roos av Ervalla ett prebende till Johannes Döparen. Jösse Erikssons gravhäll låg mellan Birgittaltaret i öster och den sydöstra långhuspelaren, och sannolikt har det av makarna stiftade koret legat här. Johannesbilden kanske rent av haft sin plats på det altare vid pelaren, som ännu var bevarat fram till 1890-talets restaurering. Bildens höga smala dorsal visar, att den varit tänkt att stå mot en av kyrkans pelare.⁵

Fig 23. S:ta Birgitta. Träskulptur, sannolikt identisk med en 1435 invigd Birgittabild.

S Birgitta. Wooden statue, probably identical with a statue of the Saint consecrated in 1435.

Helig biskop. Ek. H 87 cm. Fig 22. Stående frontalt i antydd kontrapost, högra handen lyft, nu förlorad men sannolikt i välsignelsegest, den vänstra framåtsträckt, nu förlorad (med kräkla?). Hög mitra med nackband, lockigt hår, helskägg, ögonbrynskammarna markerade, underläppen i uppskjuten båge; halslin, kåpan i tunna bågveck över den smäckra, långsträckt gestalten; vid biskopens vänstra handled manipel, framför dalmatikan stolans fria ändar; alban släpar mot sockeln

på ömse sidor om skospetsarna. — Färgen helt förlorad; spår av grönt i kåpans foder. — Nordtyskt arbete, 1400-talets första tredjedel.

Bildens identitet ej längre möjlig att fastställa. I kyrkan har funnits altaren med bilder av S:t Nicolaus av Bari och S:t Sigfrid av Växjö.

S:ta Birgitta. "Den extatiska Birgitta." Ek. H 136 cm. Fig 23. Frontalt sittande, lätt bakåtlutad hållning med

huvudet något vridet åt dess högra sida och ansiktet uppåtvänt. Båda underarmarna lyfta men i något olika ställning – händerna förlorade, men den högra höll sannolikt en penna och den vänstra en bok, såvida den inte vilade på bladen i en uppslagen bok på ett nu förlorat bokstöd. Birgitta bär slöja kring huvudet, som brett böljande skärmar ansiktet och över bröstet hänger i tätt veckade kaskader på ömse sidor av slöjans fritt hängande parti; slöjan omsluter nedre delen av Birgittas ansikte, draperad i täta veck kring halsen. Birgitta är rundkindad, halvöppna ögon med rak undre kontur, bred näsa, sluten mun med tjocka läppar. Manteln täcker axlarna, svept i breda veck kring underarmarna – mantelhälften i höger sida i flata veck från bänken och höger knä, dess ändflik på vänster knä döljes av vänstra sidans mantelhälf, som faller fotsid från bänken och löper i brett veckat parti mot sockeln mellan och framför fötterna. Birgitta med smärt liv, smalt midjebälte med sölja fram, ändtampen nedstucken i bältet. Klänningen över bältet indelad i jämbreda, svagt välvda, vertikala veck, och dessa veck fortsätter nedanför bältet i breda, svagt bågböjda kammar med plisserad effekt; på sockeln ligger klänningsfällan i breda, flata och brutna veck, döljer höger fot men lämnar vänster skospets bar. Bänken med släta sidor utan all utsmyckning. Fotplattan svagt sluttande, rundad fram till. Figuren är helt urholkad. – Nuvarande färgspår sekundära (1500-tal?): mörka ögon och ögonfransar, rosa kinder, röda läppar, vitt dok med guldkant, svart mantel med guldräm och blått foder, vit klänning med blått foder, gyllne bälte, grön sockel. Bänken målade i mörkbrunt på orangeröd botten. På kortändan t h målade inskrift i ljusbrunt: "Sancta Birgitta / P ni Birgitta . . . / . . . iferi Vplandie . . . / Familia Com . . . /" – Nordtysk mästare (?). 1435.

Ett Birgitta-altare i kyrkan omtalas i biskop Knut Bossons avlatsbrev av den 25 mars 1392. Det var fristående, i kyrkans östligaste del i mittskeppet. Förmodligen stod här ursprungligen den "porträttlika" Birgittabilden från 1390-talet. Men hennes robusta formspråk har icke längre tilltalat den generation, som varit med att inviga 1420-talets kultbilder i den "sköna stilen". Därför invigdes här en ny bild av helgonet den 27 december 1435. Den äldre bilden har då sannolikt flyttats till en mer undanskymd plats, kanske inom klausuren. – Bilden från 1435, uppställd "in templo", har säkert med rätta identifierats med den här beskrivna Birgittabilden, ett av sengotikens monumentalaste verk i vår altarkonst. Att just denna bild varit 1400-talets berömda vallfartsbild i Vadstena framgår av det faktum, att den finns reproducerad i talrikt spridda

Fig 24. Kristusbild från triumfkrucifix. 1400-talets mitt.

Christ figure from a Holy Rood. Middle of the 15th century.

pilgrimsmärken. Både pilgrimsmärkena och en kopia av bilden i Brahekyrkan på Visingsö, kanske utförd i slutet av 1500-talet, visar att Birgitta ursprungligen hållit en penna i höger hand, och att den vänstra handen vilat på bladen i en uppslagen bok, placerad på ett bokstöd.⁶ Mästarens namn är tyvärr okänt. En äldre attribution till Johannes Junge saknar varje verklighetsunderlag.

Kristusbild från krucifix. Ek. H 175 cm. Fig 24. Kristus hänger i sträckta armar (blott den högra bevarad), med sträckt kropp, det mäktiga huvudet lutat och vridet åt högra kroppssidan, bröstkorgen något böjd åt samma sida, benen raksträckta med högra foten spikad över

Fig 25. S:t Andreas. Träskulptur från 1400-talets förra del.

S Andrew. Wooden statue from the first part of the 15th century.

den vänstra. Törnekrona av två flätade kvistar, det räfflade håret faller bakom öronen och i en fri lock famför höger axel, pannan veckad, ögonen utan skulpterade detaljer, munnen slutet med tjocka läppar, helskägg. Bålen med kraftigt välvd bröstorg, indraget magparti och ländklädet lågt sittande, slaget om lott framför livet med djupt nedhängande, plant veckad flik från höger höft. — All färg förlorad. — Vadstenaarbete från 1400-talets mitt, tillkommet under inspiration av klosterkyrkans triumfkrucifix.

Sannolikt har detta triumfkrucifix utförts för S:t Per som led i en modernisering vid mitten av 1400-talet.

S:t Andreas. Lövträ. H 47 cm. Fig 25. Andreas framställd på korset (som saknas liksom figurens armar och ben). Summariskt skulpterad med det skäggiga huvudet lutat åt höger sida, kroppen tätt virad i en mantel med horisontella bågveck kring bålen och i brett veckad strut mellan benen. — Röda färgspår i manteln över livet, blått i dess foder. — Lokalt arbete, 1400-talets förra del.

Ett prebende till Jungfru Maria, S:ta Anna, S:ta Birgitta och S:t Andreas, stiftat av Kristiern Nilsson Vasa, omnämnes den 29 juni 1432, medan ett särskilt prebende till S:t Andreas instiftades av riksrådet Sigge Larsson Sparre och hans hustru Ingeborg Bengtsdotter något av åren 1442–1473. Stilistiskt kunde denna Andreasbild snarast sammanställas med det tidigare prebendet.

Vår Fru. Valnöt. H 114 cm. Fig 1, 26–27. Maria står i kontrapost, högra benet framåtböjt, och bär i högra handen barnet, som sitter framåtlutat och med vänster hand griper hennes halslinning. Marias vänstra hand var framåtsträckt (med blomspira?) men är nu förlorad liksom barnets högra hand (med fågel?). Marias krona med låg ring med åtta taggar och mellan dem runda resp rombiska ädelstensbesättningar (en större "sten" i krans av nio eller åtta smärre). Bakom besättningarna fästhål för åtta nu förlorade blad. Det blottade håret är rikt lockat kring Marias smala ansikte och långa hals och döljes på axlarna av manteln. Ansiktet med perspektiviskt beräknad förskjutning av de båda ansikts-hälfterna. Halvsänkta, fritt skulpterade ögonlock, rak näsa, slutna läppar, rundad haka. Halsen smal med antydd muskulatur. Den bevarade högra handen bred och tunn med långa smala fingrar med gropar vid fästet. Manteln, som är kragformigt vikt över axlarna, på den vänstra med utvikt foder, faller i två breda, vertikala veck i ryggen och kring armarna i rika bågar; den hänger öppen från höger handled, med utsidans fäll med karakteristisk kantvikning; i vänster sida ett par plana flikar från armen och från ryggen dubbla veck på sockeln. Marias klänning i vertikala veckåsar från de putande bröstet och halsens linning, brett brutna över det framskjutna magpartiet; klänningen släpar fotsid i höger sida och lyftes mot vänstra höften, stramande kring höger knä, med stigande veckdiagonaler framtill och hängande i bred öppen strut framför vänster ben. Innanför halsringningen kontur av undre dräkt, synlig nedtill i strama, breda, djupt skurna veckvertikaler ovan de långsmala, framskjutande skospetsarna. — Barnets huvud är klotrunt, lockigt, rundkindat, med framskjutande överläpp. Det är naket med löst veckat

Fig 26. Jungfru Maria med barnet. Träskulptur. Brysselarbete från mitten av 1400-talet.

The Virgin and Child. Wooden statue. Brussels work from the middle of the 15th century.

kläde kring höfterna och de korslagda benen, vars bara fötter sticker fram. — Sockeln har rak ryggekant och är framtill femsidigt brutet.

Karnationen ljusst rosa med svag rodnad på Marias och barnets kinder, fint penslade ögonbryn i ljusgrått, ögonbrynskanten mörk, ögats underkant blekröd, ögonen gråblå med mörk pupill, läpparna blekröda. Marias och barnets lockar i matt guld. I kronan endast

rester av förgyllning. Marias mantel i guld, fodret med pressbrokad med granatäppleliknande blommönster i lysande blått på refflad guldgrund, klänningen i guld med blekgrönt foder, underdräkten med granatäppleliknande mönster i pressbrokad med blommor och stora vinblad i rött på räfflad guldgrund. Barnets linda vit. I Marias halsringning på ömse sidor enbart målat vitt lintyg. — Sockeln mörkt kalkstensgrå.

Polykromien är ytterst fragmentarisk utom i Marias ansikte och barnets och Marias lockar. – Den massiva bilden har i ryggen djup sprickbildning, som vid tillverkningen tätats med endast delvis bevarade träflisor.

Brysselarbete från 1400-talets mitt. Detta är sannolikt huvudbilden i ett altarskåp, avsett för den "Saliga Jungfruns altare", invigt av biskop Nils i Linköping "till ära för Saliga Maria och helgonen Anna och Bir-

gitta" den 8 oktober 1443. S:ta Anna och S:ta Birgitta var kanske framställda i målning på skåpets dörrar. Konstverket har varit ett av kyrkans förnämsta, som naturligt är, då det gällde utsmyckningen av Jungfru Marias altare, det förnämsta näst högaltaret och placerat som dess pendang på en estrad vid kyrkans östvägg.⁷

Fig 27. Jungfru Maria med barnet. Detalj av föregående bild.

The Virgin and Child. Detail of fig 26.

Fig 28. S:t Hieronymus. Träskulptur. Brysselarbete från 1400-talets mitt.

S Jerome. Wooden statue. Brussels work from the middle of the 15th century.

S:t Hieronymus. Valnöt. H 73 cm. Fig 28. Stående i rundskulptur i kontrapost med högra benet framflyttat i vilande ställning – händerna, som nu är förlorade, har hållits framsträckta, kanske med en bok, och vid helgonets vänstra sida på sockeln rester av tassarna av det lejon, som är hans attribut. Hieronymus bär konisk kardinalshatt, vars vida brätten till större delen brutits bort, liksom dess träsar, av vilka rester finns på figurens framsida med avslutning i tofsar framför vänster fot. Hieronymus vida kåpa, som helt omsluter honom, med kapuschong buren under hatten. Det fårade ansiktet med intensivt naturalistisk modellering, knotigt och åldrat med djupa hudveck, smala slutna läppar, näsa med krokig rygg och halvslutna ögon under tunga lock. Kapuschongen, brett öppnad på bröstet, veckad över axlarna och i djup strut på ryggen; den är i ett stycke med kåpan, som har vida ärmhål och faller vertikalt kring den tunna gestalten och brytes naturalistiskt mot sockelplattans i relief sicksackmönstrade yta; underliggande dräkt synlig vid halsen och i de smala ärmarna, på vänster underarm med knapprad. – Färg: ansiktet svagt rosa, vindande mörkbruna ögon, ögonbrynen markerade genom inskärningar i trä; kåpan röd med grått bräm och grått foder med pälskaraktär i kapuschongens inre med sicksackreflad yta; underdräktens ärmor ljusgrå (?), halslinningen mörkt rödbrun. – Flandriskt arbete, 1400-talets mitt. Det är möjligt, att figuren ingått i det altarskåp, som en gång bör ha omslutit Mariabilden ovan.

Maria Magdalena (?) Ek. Höjd 54 cm. Fig 29. Primitiv skulptur av stående kvinna med dok på det utslagna håret, lockat genom halvmånformiga inskärningar, manteln hopfäst på bröstet och lyft under armarna i ömse sidor (händerna förlorade), klänning med åtsittande liv, bälte och bred kjol, som klockar sig på sockeln. Rundskulptur. Obetydliga spår av färg. – Lokalt arbete, 1400-talet.

Helgonbilder, 2 st. Ek. Höjd 161 cm resp 138 cm. Fig 30. – Stående. Den ena en torso i fotsid dräkt, draperad i några vertikala veck, bruten över skospetsarna. Den andra med kal hjässa, skägglös, med bred halsringning i tunikan och brett mantelsvep kring höfterna i bågform över underlivet och vertikalt draperad kring underbenen, uppdragen över skospetsarna. – Rester av blå färg i manteln. – Lokala arbeten, 1400-talets förra del.

S:t Andreas. Ek. H 75 cm. Fig 31. Figuren har förlorat armar och fötter, men armarnas ursprungliga uppåtrikt-

Fig 29. Maria Magdalena. Lokalt arbete. 1400-talet. Foto ATA.

S Mary Magdalene. Local work. 15th century.

Fig 30. Helgonbild. Lokalt arbete. 1400-talets förra del. Foto ATA.

Statue of Saint. Local work. 15th century.

Fig 31. S:t Andreas. Träskulptur. Inhemskt arbete. 1400-talets mitt.

S Andrew. Wooden statue. Domestic work from the middle of the 15th century.

Fig 32. Birgitta-altarskåpet, invigt den 3 oktober 1459.

S Birgitta reredos, consecrated on the 3 October 1459.

tade och benens utåtriktade ställning visar, att den varit fäst på ett nu förlorat X-kors. Kalottformat hår med tät räffling, blottade öron, ögon endast återgivna som glober, bulligt rundade kinder, räfflat helskägg och halvmånformad underläpp. Den vida dräkten sammanhållen av osynligt bälte, vertikalt veckad över bröstet och kring benen till ned på vaden. – Röda färgspår i tunikan. – 1400-talets mitt.

Bilden kan möjligen sammanställas med det prebende till S:t Andreas, som instiftats av riksrådet Sigge Larsson Sparre och hans hustru Ingeborg Bengtsdotter något av åren 1442–1473.

Birgitta-altarskåpet. Ek. Corpus br 288 cm, dj 45 cm, h 231 cm; bladkrönets h 58 cm. Fig 32–55.

Skåp med dubbla dörrar, de yttre dörrarna enbart med målad dekor, de inre med skulptur på insidan.

I corpus mitt en nisch, som upptar hela skåpets djup, med framställning av Birgitta, tronande under en baldakin, med händerna utsträckta i sidled, sannolikt överlämnande exemplar av de Himmelska Uppenbarelsernas bok till de kardinaler, en i varje sida, som knäböjer vid hennes tron (fig 33). Birgitta vrider sig obetydligt åt sin h sida, brett ansikte med smala ögonspringor, lång, smal näsa med utskjutande tipp, bred käl på överläppen, sluten mun och framskjutande hakspets. Birgitta har bruna ögon, rodnad på kinderna och svagt buktande, räfflade, förgyllda lockar på ömse sidor om ansikte och hals. Slöjan med brett strutveck över pannan och smal serpentinveckning vid vänster tinning; den täcker axlarna och fliken från h sida ligger i ett brett bågformigt, rikt veckat slag över bröstet och runt v axel, delvis täckande den vertikalt veckade hälft av slöjan, som faller framför v överarm. Slöjan är vit

Fig 33. Birgitta-altarskåpets
Birgittabild.

*S Birgitta statue in the S Birgitta
reredos.*

med en enbart i krederingen utförd krusad och förgylld kantlinning. På hakans undersida och kring den höga, smala halsen tätt veckad duk i vitt. Manteln symmetriskt draperad kring armarna och från bänken i ömse sidor; mantelfliken från h sida hänger i bred strut från h knä och löper över v knä, där den täcks av mantelfliken från v sida, som faller brett släpande i rika, brutna och smalt pipade veck mellan benen och på sockelns främre del. Klänningen sammanhålles av ett bälte i midjan och bildar framtill 8 vertikala, jämbreda, rundade veck. Manteln är gyllne med blått foder, bälte och klänning helt gyllne. Stolens framsida är tegelröd, sockeln blekgrön. — Kardinalerna smäckra, långsträckta med uppåtvända ansikten, röda hattar, gyllne dok och kåpor, det kragformiga slaget över bröstet vitt, kåpornas foder rött, gyllne dalmatika. — Birgittas händer och böcker

liksom kardinalernas bortbrutna och kardinalhattarnas brätten avslagna.

Scenen är inramad av gyllne strävpelare och vilar på en sockel med genombruten fris av spetsbågiga masverksfönster i blått och guld. Nischens fond med slät förgyllning och som krön tresidigt bruten baldakin, varje sida med perpendikulärt gallerverk och spetsig gavel med krabbor och rikt masverkornerad öppning och i själva gavelfältet sengotiskt akantusverk i låg relief; i hörnen fialer som med smäckra bågar förenas med baldakinens tornkrön, genombrutet och med stort spetsbåigt fönster i var sida. — Baldakinens insida som ett blått valv med gyllne ribbor och gyllne ros i mitten; baldakinen i övrigt i guld med blå och röda kälär.

På ömse sidor om nischen är corpus i tre våningar:

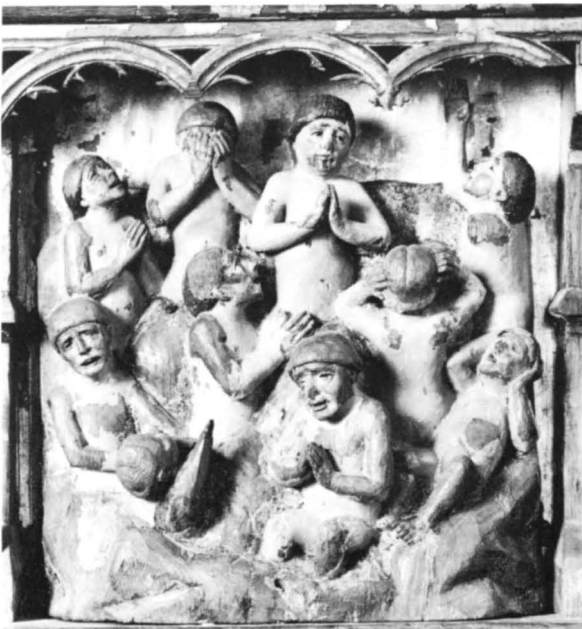

Fig 34. Birgitta-altarskåpet. De fördömda.

The damned. S Birgitta reredos.

Fig 35. Birgitta-altarskåpet. Själur i skärseldens första stadium.

The souls in the first degree of Purgatory. S Birgitta reredos.

den understa skildrar det tillkommande i helvete och skärseld, den mellersta denna världens människor i stat och kyrka och i den Allra Heligaste Frälsarens orden, och den översta den himmelska regionen med de saliga.

Den understa våningen, som krönes av flacka bågar med masverk i guld, är indelad i fyra scener på slät guldgrund, som läses från vänster till höger. — 1. De osaliga i helvetets uppsparrade djurgap: sju själar gråter, skriker och grimaserar och för händerna till huvudet och framför ögonen i förtvivlan, medan en djävul i förgrunden med stort huvud och ansikte i skrevet stavar ned dem i gapet (med en nu förlorad gaffel). T v en djävul som stoppar ned en själ med huvudet före i en stor gryta (fig 34). — Odjursgapet i silver med vita tänder, själarna med starkt rosa karnation, "blåmannen" svartgrön, djävulen t v röd och grytan bronsbrun med rött inre. — 2. Tio lidande själar i skärselden, sittande, stående eller liggande på rygg, med händerna slagna framför ansiktet, förda till huvudet, uppåtsträckta eller knäppta i bön (fig 35). Deras karnation är ljusrosa, håret mörkbrunt, den kulliga marken försilvrad och med spikar och tapphål, som tjänat som fäste för eldsflammar utförda i metallbleck och nu bortbrutna. — 3. Tio utmattade själar efter utståndna lidanden i skärselden: de sitter med händerna på bröstet, huvudet lutat i handen eller uppåtblickande med knäppta händer (fig 36). — Ljust rosa karnation och brunt hår; också i detta fall ett par spik och tapphål, men icke så många, för skärsledens mattade lågor. — 4. Sju själar i skärseldens sista stadium, när de endast plågas av sin intensiva längtan till paradiset — alla stående liksom i en gemensam sarkofag, alla vända åt vänster med uppåtblickande ansikten, armarna korsade över bröstet eller lyfta i bön (fig 37). Karnationen är här helt vit, håret gyllne och liksom i föregående scen urskiljs kvinnor med långt hår och män med eller utan tonsur. 4 spikar med rester av metallbleck från de lågor som omgivit dem. Sarkofagen gyllne med blå käl och röd insida.

De båda översta våningarna med indelning av masverk, som ter sig torftigt och oavslutat i utförandet. I varje sida arkad med fyra spetsiga gavlar med rundbågiga öppningar och krönet med fyra hörnställda torn alternerande med fialer. Arkaden förgylld med blå kälur i pelarna och röda i baldakinen.

I mellersta våningen knäböjande figurer, arrangerade i två grupper i var sida, med bedjande knäppta händer vända mot mitten. Grupperna räknade från vänster: 1. Det världsliga ståndet: i förgrunden en skäggig konung, följd av en skägglös, i fonden två män med

Fig 36. Birgitta-altarskåpet. Själar i skärseldens andra stadium.

The souls in the second degree of Purgatory. S Birgitta reredos.

Fig 37. Birgitta-altarskåpet. Själar i skärseldens tredje stadium.

The souls in the last and third degree of Purgatory. S Birgitta reredos.

mössor och en barhuvad (fig 38). – Kungarna med kronor i guld, ursprungligen kompletterade med blad av metallbleck, den främre med surcoat i guld med blått foder, blekgrön rock med vida ärmar med vitt foder, röd tunika; den yngre kungen med gyllne hår, gyllne rock med brun pälsbesättning och brett guldbälte, silverglänsande benklädnad. Den främste i fonden brunlockig med rundkullig blekgrön hatt med vitt pälsbräm, pälsbräm långrock i guld med stort guldbälte, röd halslinning; den andre brunlockig med dräkt i guld med blått foder, den tredje med grå lockar, blå mössa med hermelinsbräm, ärmlös surcoat i guld med blått foder och blekgrön tunika. – 2. Det andliga ståndet: i förgrunden en påve (tiaran förlorad) och en kardinal, i fonden en biskop och två präster (fig 39). – Påven med kåpa i guld med grönt foder, halslin och vit alba, kardinalen med röd hatt, gyllne kapuschong med vitt foder, gyllne kåpa med silverfoder, vit alba, biskopen i gyllne kåpa med silverne foder och alba, halslin, mitran med röda nackband. Den andlige i mitten i fonden med brunt hår och gyllne kåpa med blått foder, prästen t v med ljusgrå kapuschong över det bruna håret, röd krage, gyllne dräkt till ankelhöjd (dalmatika?) och blå skjorta synlig nedtill. – 3. Fem systrar av den Allra Heligaste Frälsarens orden med svarta dok, vita hakdukar, gyllne kåpor med blått foder och tunikor i nu oxiderat silver (?). På deras hjässor obetydliga rester av kronor, som varit utförda i metallbleck (fig 40). – 4. Sex bröder av den Allra Heligaste Frälsarens orden med gyllne kåpor och tunikor i nu oxiderat silver (?), på de fyra längst åt vänster ännu rester av det för prästmunkarna utmärkande röda korset med vit mitt-rundel målat på kåpan; den siste med det för diakoner-
na utmärkande vita med fem röda fläckar (fig 41).

Fig 38. Birgitta-altarskåpet. Det världsliga ståndet.

The members of the secular world. S Birgitta reredos.

Fig 39. Birgitta-altarskåpet. Det andliga ståndet.

Members of the ecclesiastical world. S Birgitta reredos.

Fig 40. Birgitta-altarskåpet. Birgittasystrar.

Birgittine Sisters. S Birgitta reredos.

Fig 41. Birgitta-altarskåpet. Birgittabröder.

Birgittine Brothers. S Birgitta reredos.

Fig 42. Birgitta-altarskåpet. De tolv apostlarna.

The Twelve Apostles. S Birgitta reredos.

Fig 43. Birgitta-altarskåpet. Jungfru Maria och andra heliga.

The Virgin Mary and Saints. S Birgitta reredos.

Fig 44. Birgitta-altar-skåpet. Jungfru Marie Bebådelse och Mötet.

The Annunciation to the Virgin Mary and the Visitation. S Birgitta reredos.

I översta våningen de himmelska härskarorna framställda i höftbild stående i blå molnkransar. 1–2. Till vänster tolv manliga figurer, vilka av allt att döma är de tolv apostlarna (fig 42). Apostlarna Petrus och Paulus befinner sig i förgrunden i gruppen närmast Birgitta, följda av Jakob d ä, igenkännlig på sin hatt. Den skägglöse aposteln ovanför Petrus är sannolikt Johannes. De övriga apostlarna bär alla skägg utom en. – Apostlarna bär gyllne mantlar med foder i blekgrönt, blått eller rött och tunikor i silver eller grönt. Johannes har avvikande färger; en grön mantel med schablonerat mönster i guld och blått foder, samt gyllne tunika. – Samtliga händer saknas, men de har ej hållits knäppta i bön utan snarare visat mot Birgitta och möjligen hållit attribut. Detsamma gäller de båda följande grupperna 3–4 (fig 43). – 3. I förgrunden en kvinna med krona på det bara, lockiga håret (Jungfru Maria?), i gyllne mantel med rött foder och grön klänning; därnäst en kvinna i vitt dok och hakduk (S:ta Anna?), gyllne mantel med blått foder och tunika i silver; slutligen Johannes Döparen i kamelfäll och mantel i guld med rött foder; i bakre ledet en kardinal i röd hatt med kapuschong i guld med vitt foder, gyllne mantel med blått foder, tunika i silver, samt en biskop med mitra i guld och blått, halslin och gyllne kåpa, en diakon med halslin och gyllne dalmatika. – 4. I främsta ledet en

ordensman i gyllne kåpa med blått foder, en biskop med mitra, halslin och gyllne kåpa, en ordensman i halslin och gyllne dalmatika. I andra ledet en kung med röd krage, gyllne långrock med vita pälsbesättningar, en ung man med brunt lockigt hår, gyllne dräkt och en silverne mantel över h axel, samt en apostlaliknande figur med långt skägg, gyllne mantel med rött foder och grön tunika.

Det inre dörrparets insidor med skulpterade scener framställande Kristi födelses historia och (nedtill i dörren t h) Jungfru Marie död och upptagande till himlen. Dörrarna indelade i två våningar med tre scener i varje under dubbla, höga smala baldakiner, som i grundformen upprepar baldakinen över Birgitta med undantag för det krönande tornet, som här har tre våningar. I guld med blå kälar.

Scenerna i dörren t v (med början upptill t v): 1. Marie Bebådelse (fig 44). Jungfru Maria sitter på en bänk med en uppslagen bok över knäna, lätt framåtböjd med h handen lyft och blicken riktad mot ängeln, som knäfaller t v. Både Maria och ängeln i gyllne dräkter, Marias mantel blåfodrad. Marias grågröna väggbänk fortsätter upptill i ett slutet väggskåp med svartmålade gångjärnsbeslag. – 2. Mötet (fig 44). Maria står t h (huvudet bortslaget) och sträcker armarna (den v bortslagen) mot Elisabeth, som står liksom nigande

Fig 45. Birgitta-altarskåpet. Kristi födelse.

The Birth of Christ. S Birgitta reredos.

Fig 46. Birgitta-altarskåpet. Heliga Tre Konungar.

The Magi in Betlehem. S Birgitta reredos.

framför henne med framsträckta armar (den h bortslagen); Elisabeth med slöja med krusad kant och hakdok. I en port t v står en ung kvinna med knäppta händer framför livet och bevittnar scenen. Det gröna klippartiet i fonden med ett par fötter som rest av en figur på krönet. Porten i caput mortuum med streckat förband i mörkrött, öppningen svart. Figurer i gyllne dräkter, Marias mantelfoder blått, Elisabeths rött. — 3. Kristi födelse (fig 45). Jungfru Maria knäfaller i bön under taket av ett öppet stall och framför henne på marken ligger det nakna barnet (blott en fragmentarisk torso) på en flik av hennes mantel, som tre änglar lyfter skyddande kring Maria. Marias klänning i guld med blått foder, manteln i guld med insidan i silver, änglarnas dräkter i guld. Stalltaket invändigt gulbrunt, dess mur som stadsporten i förra scenen, en kluven träd-stam som stöd i guld, det flätade staketet i förgrunden i grönt; t h den ljusbruna oxen och den ljusgrå åsnan vid en krubba i svart med gyllne listverk. I den gröna klippfonden betande får och en herde. — 4. Omskärelsen. Endast altarbordet och prästerna och ett vittne t h bevarade. Altaret skulpterat med en fris av bladrossetter som brun. Prästerna med runda hattar och knopp

på krönet, deras dräkter gyllne, den skägglöse prästen med bred pälskrage. Vittnet med turbanliknande mössa och gyllne dräkt. — 5. Heliga tre konungar (fig 46). T h sitter Maria under stallets tak med vitt dok på sitt huvud, och det nakna barnet (utan överkropp) böjer sig mot den knäfallande konungen (utan överkropp), som lagt sin krona på marken. Vid Marias sida står en konung med kluvet, flätat skägg och turban under kronan, i händerna foten av ett guldsmedskärl (vars övre del saknas). Den tredje konungen är skägglös, bär ett relikvarieli liknande kärl på fot i ena handen och för den andra till bältet; hans knäkorta rock har bred pälsbesättning. Alla dräkter i guld, den yngsta konungens hosor med lustrerande grön färg. — 6. Frambärandet (fig 47). Maria står t v om altaret, i gyllne, blåfodrad mantel och gyllne klänning — hennes händer och barnet, som stått på altaret och vänt mot Maria, bortbrutna. Vid Marias sida en kvinna i dok och hakduk (Anna?), som med båda händer håller en skål på fot, grön, med två duvor; hennes dräkt i guld och bredvid henne en yngre kvinna med sin gyllne mantel över huvudet. T h om altaret Simeon med framsträckta händer, dolda under hans gyllne mantel, vid hans bälte en stor pen-

ningung, hans gyllne dräkt med ett blått sprund. Bakom honom fyra manspersoner med olika typ av huvudbonad och gyllne dräkter med uppvikta kragar kring halsen i blått, grönt resp rött. Altaret med vit duk, röda sidor och framtill i silver inom en vit skräkant.

Scenerna i dörren t h visar följande motiv (med början upptill t v): 1. Barnmordet i Betlehem (fig 48). Tre knektar i förgrunden med h armen lyft till hugg. Den vänstra gosseliknande med lockigt hår, gyllne kolt och silverne benkläder – hans svärd är förlorat och barnet som han håller i benen, fragmentariskt. Den mellersta knekten störst och med huvudbonad, gyllne tunika och benkläder, och kring underlivet silverne rustningsplåtar; hans h arm och v hand förlorade. Den tredje knekten i gyllne kolt med rött bälte och framför bröstet skydd av metallplåtar; huvud, högerarm och v hand saknas. På marken framför dem tre döda barnkroppar. I fonden fyra sörjande kvinnor, men endast två med bevarade huvud: kvinnan längst t v, i gyllne dräkt, lyfter sitt vita dok till ansiktet i gråt. Kvinnan mellan knektarna t h, också avbildad i profil i relief, betäcker sitt ansikte med vänstra handen; hon har gyllne mantel med blått foder, lustrerande grön klänning, men vänstra klänningsärmen är röd. – 2. Flykten till Egypten (fig 49). Maria sitter kvinnovis på åsnan och ammar sitt barn, medan Josef går framför med en stång över axeln och en flaska hängande vid sidan. Maria har den blåfodrade guldmanteln lagd över huvudet, klänningen förgylld, åsnan ljusgrå. Josefs dräkt är helt i guld: kapuschong och hatt på huvudet, knäkort kolt, benkläder och stövlar. I den klippiga gröna fonden t v tre förföljande ryttare i rustningar i guld och silver, ett brunt hästhuvud och en ljusgrå häst med röd sadel – till höger ett gult sädesfält som står i ax (det s k Skördeundret: säden som såddes och gick i ax samma dag). – 3. Kristus vid 12 års ålder i templet. I mitten sitter Kristus i sin gyllne kolt (huvudet saknas) på en röd tron med guldlist på toppen av en trappstegsformad byggnad i fem avsnitt med silverfält inom ramverk i grönt och guld. Vid foten av denna byggnad sitter två lagklocka med uppslagna böcker, i gyllne dräkter, den högra med grönt bälte, röda strumpor och svarta skor. T v sitter ytterligare två lärda med toppiga mössor och gyllne dräkter, den främre med pälsbräm kring det röda fältet i halsringningen. T h ytterligare en sådan sittande lärd, med grön krage, och stående Josef med sin silvergrå stav och Jungfru Maria med händerna korslagda framför bröstet, båda i gyllne dräkt. Här som annorstädes är den släta guldgrunden utsparat bakom figurerna och gränsen för guldets markerades av en ristad

Fig 47. Birgitta-altarskåpet. Frambärandet i templet.

The Presentation in the Temple. S Birgitta reredos.

Fig 48. Birgitta-altarskåpet. Barnmordet i Betlehem.

The Massacre of the Innocents. S Birgitta reredos.

Fig 49. Birgitta-altarskåpet. Flykten till Egypten och Kristus vid 12 års ålder i templet.

The Flight into Egypt and the Boy Jesus in the Temple. S Birgitta reredos.

Fig 50. Birgitta-altarskåpet. Jungfru Marie död.

The Dormition of the Virgin. S Birgitta reredos.

kontur, som här tagits till för stor. – 4. Marie död (fig 50). Jungfru Maria i sin gyllne klänning ligger på en säng med två gyllne dynor under huvudet, vita lakan och gyllne täcke; sängens träkonstruktion ljus grön. Lockräfflingen i Marias hår är endast utförd i krederingen. Johannes sluter hennes ögon och placerar ett (nu förlorat) ljus i hennes händer. Petrus står vid fotändan med ett vigvattenskärl (vars vatten han stänkt med den nu förlorade höger hand). Vid huvudgärdan en apostel som läser i en bok med rött band, och bakom Johannes Kristus (?), som lyft Marias själ i sina händer (?). I fonden ytterligare tre, ursprungligen fyra, apostlar, och i förgrunden sitter en apostel på golvet med huvudet lutat i handen och en uppslagen bok över knäna. – Kristus (?) med brunt hår, mantel i guld med rött foder; apostlarnas mantlar och tunikor i guld, Petri mantel med blått foder, som hos aposteln sittande på golvet. Apostlarnas hår omväxlande brunt, grått och gyllne – aposteln i förgrunden och en av apostlarna i fonden med slät huva. Den skägglöse aposteln längst t h i fonden bär en röd bok och grön dräkt med gyllne rundkrage – dräkten (mantel?) kring underlivet är förgylld. Scenens golv har kvadratisk rutning i blekrött och vitt. – 5. Jungfru Marias begravning (fig 51). Apostlarna bär kistan täckt av en stormönstrad röd guldbrokad – en rödhårig apostel syns t h i fonden, och i förgrunden går två apostlar (den främres ansikte avslaget) i gyllne dräkter och mantlar, de senare blåfodrade. Aposteln t v bär en röd bopåse. På framsidan en knekt som med båda händer försöker välta kistan. Han bär ärmlös surcoat i guld, tunika med gröna ärmar och kring underlivet en lamellrustning i silver, som slutar i en spets i knähöjd fram- och baktill. – 6. Jungfru Marias upptagning till himlen (fig 52). Kristus står i en molnkrans med h hand lyft (välsignande?) och i den v, som är dold under manteln, den lilla Maria sittande i sin fotsida klänning (huvudet bortbrutet); runt omkring fem änglar – den övre t v spelar på fiddla (h handen med stråken borta), och hans pendang t h ringer i en klocka, de två undre knäpper på ett lutliknande stränginstrument, och den femte ängeln längst nedtill under Kristus vänder ryggen mot publiken (hans vingar saknas). – Kristus bär gyllne mantel med ljusgrönt foder, Maria en blå klänning och änglarna gyllne dräkter och vingar med enbart i svart tecknade fjädrar (utan skulpterade vingpennor). Molnkransen är blå. (Färgen i Kristi tunika kan ej längre fastställas – förmodligen ett brokadmönster på den nu blottade krederingen).

Två skulptörers medverkan kan iakttagas i de nu beskrivna framställningarna. En mästare, som i sin

Fig 51. Birgitta-altarskåpet. Jungfru Marias begravning.

The burial procession of the Virgin. S Birgitta reredos.

Fig 52. Birgitta-altarskåpet. Jungfru Marias upptagning till himlen.

The Ascension of the Virgin. S Birgitta reredos.

konst ännu griper tillbaka på det tidiga 1400-talets stilart, har utfört v dörrens scener 1–6 och h dörrens 2–3, som skildrar Jesu barndomshistoria. Samtliga övriga scener är utförda av en skickligare hand med modernare skolning och bör liksom Birgittabilden tillskrivas Johannes Stenrat. Både dräktdrapering och fysiionier avviker starkt från den ålderdomligare mästarens figurideal. En ny skärpa i skärningen av de ofta asketiskt tunna, uttrycksfulla ansiktena, i modelleringen av de rika lockfrisyrerna och av dräkternas elegantare, rikare och finare komponerade dräktfall. Den yngre mästaren är också överlägsen den äldre i scenernas komposition, i figurernas rörelse och liv, som präglas av en ny säkerhet i proportionering och organisk enhet. Den äldre mästarens rundkindade, älskliga och dockliknande kvinnoideal ersätts av ett nytt, mera besjälat och förfinat. Det präglar Birgittagestalten och det upprepas – kanske med en viss monoton – hos flertalet kvinnliga figurer, de smala ögonen, de tunna näsorna och de bestämt utskjutande hakspetsarna. En större

variation visar modelleringen av mansansikten, de ungdomliga och de åldrade, de asketiskt förfinade och de mer robusta, de som prövats och hämtat sin visdom i livets stormar och de som mognat till gudsmän i andliga strider. Men karakteristiskt för dem alla är det fromma uttrycket, som rymmer både förtröstan och ett stilla vemod, framför allt koncentrerat till de välskulpterade, smala kisande ögonen. Det är som om skulptören knappast haft förmågan eller viljan att skildra en människotyp som inte präglades av detta gudsmedvetande. T o m knektarna i Barnamordet i Betlehem tycks utföra sitt blodiga hantverk som en tung plikt, som det inte står i deras makt att hindra, med sorg och medlidande i hjärtat.

Skåpets krön smyckas av en fris i relief skulpterade, hjärtformiga bladklockor med ring kring fästet, utdragen spets och rikt utskjutande, krusigt modellerade sengotiska akantusblad. Tio sådana bladklockor smyckar corpus och 5 st vardera innerdörren (klockorna på dörren t v en sentida komplettering).

Fig 53. Birgitta-altarskåpet. S:ta Birgitta mottager en uppenbarelse.

S Birgitta receives a revelation. Painting on the S Birgitta reredos.

Målningar på skåpets dörrar, när innerdörrarna är stängda. Varje dörr med indelning i sex fält genom två horisontella och en vertikal list – de horisontella en bred guldbård med kontur i svart nedtill och blekgrönt upptill, i mitten bård med smala fält i guld omväxlande med sådana i röd lustrering, inramad av repstavar, den övre tecknad i svart, den undre i blekgrönt. – Den vertikala bården i dörrarnas mitt en akantusskroll i guld och grönt med teckning i svart.

V ytterdörrrens insida med scener från S:ta Birgittas barndom. Räknade från vänster till höger med början upptill. 1. (Jungfru Maria uppenbarar sig för prästen i Rasbo och berättar om Birgittas födelse?). T h i fältet en helig kvinna med utslaget hår med en röd bok i händerna; hon bär blå mantel och klänning i stormönstrad röd guldbrokad; hon omges av en moln-

krans i grisaille. Scenen utspelas inomhus – ett perspektiviskt rutgolv är målat i brunt och ljusgrönt. Framställningens vänstra del praktiskt taget helt förstörd. – 2. Jungfru Maria provar en krona på Birgittas huvud. T h ett altarbord med vit duk med blågrå ränder, framtill altarbrunn i guld med grön frans och antependium av röd brokad. På altarbordet Marias bruna tronstol, Maria i en klänning av röd guldbrokad med grönt foder; hon sträcker fram kronan över Birgitta, som knäböjer på det bruna och gröna rutgolvet i sin blå klänning. Ytterligt fragmentariskt bevarad målning. – 3. Scen med två byggnader: längst t h en grågulgrön kvaderbyggnad med rött tegeltak och där bredvid en tegelbyggnad i caput mortuum-färg med blått skiffertak och en vid bågöppning i fasaden med gulgrund och rutgolv i guld och mörkt grågrönt. Osäkert motiv. – 4. (Jungfru Maria hjälper Birgitta att brodera). I en interiör med brunt och grönt rutgolv sitter tre flickor i två mot varandra vända bruna träbänkar och syr på ett guldband, som är uppspant i en ljust gulbrun träställning. I borte bänken en flicka i ljusgrön och en i röd klänning, i den främre en barhuvad flicka i blågrön klänning med rött skärp. – 5. Scen med murverk i caput mortuum, kvaderindelning tecknad i vitt. Obedrygliga rester av ett flertal figurer med dräkter i grönt, blått, vitt etc och ett stycke guldbrokad. – 6. Fru Karin vill straffa Birgitta (?). Interiör omgiven av murverk i gulgrått t v och upptill av blått skiffertak och en vid murbåge. Rutgolv i grönt och caput mortuum. En säng med rött täcke och vid fotändan en brun träkista med fyrpassornament i locket och i förgrunden trebent pall. T h stående kvinna i fotsid klänning av stormönstrad, mörkt blågrön guldbrokad – i handen en gul kvist eller vidja (?). I fonden en fönsteröppning, målad i rött på guld med bred gråvit smyg. Inga rester av barnet som skulle bestraffas.

V innerdörrrens utsida med scener ur Kristi passion. Endast rester av scenerna 1, 3, 5. – 1. Inridandet i Jerusalem. Kristus rider i grå mantel åt h. På den bruna marken gröna kvistar och en blå mantel. Mot guldfonden avtecknar sig trädkronor. Bakom åsnan följer en apostel i röd tunika, längst t v en man i grön mantel, tunika i purpur och brun sko. – 3. Judaskysen. Kristus i grå klädnad med gul halsbård står frontalt och lägger handen på axeln på Judas som står i ryggbild t v i fotsid gul tunika; bakom Judas knekt i silverfärgad hjälm, röd kappschong och grå kolt – t v ytterligare två knektar i röd resp blå klädsel, den ena med rustningsskydd på framkroppen och båda med benskenor. På marken en knölpåk och stenar. T h fragment av flera knektar. (Scenen med Malchus?). – 5. Gissling-

en. Kristus bunden vid en blekgrön marterpåle, hela hans kropp och lemmarna täckta av tät blodroppar, vitt ländkläde. T v en bödel som håller repet Kristus är bunden med och med den andra handen svänger ett gissel med en kula med vassa spikar. Han bär röd kolt, blekröda strumpor och mörkgrå skor. Golvet rutat i vitt och grönt. Fonden mörkt grönblå.

H innerdörrens utsida med målade scener ur Kristi passion. Endast scenerna 2, 4, 6 ännu möjliga att identifiera genom fragment. – 2. Korsbärningen. Kristus går åt vänster med den bruna korsarmen på axeln – han bär ljust grå, fotsid klädnad med brun bård med tät rutmönster i gult. Händer och fötter blöder. Framför honom en man som drar i hans rep, bakom honom en man i grön tunika m fl. – 4. Korsnedtagningen. En stege är rest mot korset och vid den en man i röd tunika och t h en man i blågrön guldbrokad. Kristus har redan lösgjorts från korsarmen, hans kropp faller över axeln på en man i fotsid ljust gråbrun dräkt med guldbälte, och hans ena hand håller Maria, som står längst t v i blå mantel och klänning i guldbrokad med mönstret tecknat i vitt. På marken strödda stenar i blått och rödbrunt. – 6. Uppståndelsen. Kristus står framför sarkofagen, vars ljust grå lock är slutet med ett rött sigill med korsmärkt kvadrat. Kristus bär en korsstav med blågrön fana med gult kors, hans mantel är röd. I vart och ett av sarkofagens hörn en sovande knekt med hjälm, rustningsdelar och kläder i blått och rött; landskap med gräs, bruna klippor, gräskullar och träd på guldfond.

H ytterdörrens insida med scener ur Birgittas liv och död. Den vertikala akantusbården här i guld och ljusrött. Endast fälten 1, 2, 3, 5 ännu möjliga att identifiera. – 1. Birgitta mottager en uppenbarelse (fig 53). Birgitta knäböjer i bön framför en pulpet med en uppslagen bok; hon bär mantel i guldbrokad, svartgrönt mönster och blått foder och vit klänning med rosa schattering, vit slöja och hakduk. Huset, som omger henne, blekt grågrönt med rött tegeltak; Birgittas gloria i guld avtecknar sig mot en rundbågig fönsteröppning i guld; golvet i salen rutmönstrat i guld och grågrönt. – 2. Birgitta skriver Ängelns lovsång. Birgitta i samma dräkt som i föregående scen, sitter vid en pulpet och skriver; framför henne står en gestalt i fotsid vid dräkt med högra handen lyft. Bredvid Birgittas pulpet ses foten av ett gyllne käril, antagligen ett hostiekors. Golvet rutat i grönt och caput mortuum. – 3. Birgittas vision i Betlehem (fig 54). Birgitta står t v, i samma dräkt som ovan, med händerna korsade över bröstet. På marken framför henne det nakna Jesusbarnet med guldgloria i en blå molnkrans. Två änglar knäböjer i bön vid barnets huvudgärd, den ena i grönt

Fig 54. Birgitta-altarskåpet. S:ta Birgittas vision i Betlehem.

The Vision of S Birgitta at Bethlehem. Painting on the S Birgitta reredos.

mantel, den andra i röd. T h flikar av Marias blå mantel på marken. Josef i fonden gående åt v, med stav i v hand och ett ljus i den h, han är skallig och ljuslockig och bär röd mantel med blå kapuschong och grön dräkt. Bakom honom stallets vägg i skiftesverk på röd tegelsockel. – 4. Birgittas död. Birgitta vilar insomnad på en flätad madrass i vitt; hon bär samma dräkt som ovan och håller händerna samman över underlivet. I förgrunden sitter en person i blå mantel och blekröd tunika och läser i en bönbok. På andra sidan huvudgärden knäböjer en kvinna (Katharina?) i bön; hon bär vitt dok, grön mantel och röd dräkt. T h ett altare med vit, blårandad duk, mörkbrunt altarbrun med violett frans och altarets framsida grön. På altaret står Kristus Smärtomannen mot en röd fond. T v om altaret sitter en man i röd klädnad och läser i en bok; hans stol

Fig 55. Birgitta-altarskåpet. Transporten hem av Birgittas relikier.

The procession of the relics of S Birgitta from Rome to Vadstena. Painting on the S Birgitta reredos.

hörgryggad och med sidokarmar, i brunt trä. Rummet har rutgolv i grönt och vitt, dess väggar i caput mortuum med stora rundbågiga fönster med vita karmar; inntertak av vita bräder inom en grön list. – 5. Transporten hem av Birgittas relikier. Endast framställningens vänstra del bevarad (fig 55). På en bår med bärstänger och kraftiga hörnben en plan kista täckt av en blågrön silverbrokad. Bakom kistan går en bärare med grova drag, synbart ansträngd av sin uppgift, mörkt hår, blekt rödviolett hatt med brätten och fotsid grön dräkt. Vid hans bortre sida en munk i röd dräkt med blå mantelflik över axeln och i handen en grå bokpåse (Magister Petrus Olavi?). Framför honom och på ömse sidor av båren ett par kvinnor i vita dok, den bortre i blå mantel med gula slag och röd dräkt, den i förgrunden i brunviolett mantel och blå klänning (Katharina?). Framför den bortre kvinnan en biskop (Alfons av Jaen?) med blå mitra och kåpa i röd guldbrokad. Landskap med brun väg, gröna kullar, bruna klippor och i fonden gröna träd. – 6. Kyrklig ceremoni (?) med munkar och systrar (längst t h en profil av en syster med birgittinernas krona). Kanske Birgittas utdelande av ordensregeln.

Högra ytterdörrens utsida med fragment av Korsfästelsen mot blåvit himmelfond: Kristus och de båda rövarena på gråbruna kors, t v Johannes i röd mantel, stödjande Jungfru Maria, som böjer huvudet i det vita doket. Maria i blå klänning och vit mantel med gråviolett schattering. T h den gode hövitsmannen i röd dräkt med besättning av leopardskinn (?) och två knektar med spjut, i brynjor, hjälm resp järnhatt, röda resp gröna klädesplagg. – Dörrens yttre ram blekröd med schablonerade rosetter i nu svartnat guld.

Birgitta-altaret från 1392 murades om med nya dimensioner i samband med uppställningen av detta altarskåp, och vigdes på nytt den 3 oktober 1459. Skåpet hade beställts i Lybeck 1455/1456 hos snickaren Hans Hesse efter utförliga anvisningar från klostret. Det överenskomna priset var 300 mark. Kostnaden skulle bestridas med 100 mark från klostret och 200 mark från konung Karl Knutsson. Emellertid dröjde leveransen. Hans Hesse hade mottagit betalningen i förskott och

dessutom åtskilliga gåvor vid upprepade besök i klostret, 32 mark, en rock av leydiskt kläde, fodrad med illerskinn, värd 12 mark, en god, grå häst till ett värde av 8 mark, tre tunnor saltat oxkött, 6 mark, fem västgötska ostar, tillsammans värda 1 mark, samt 5 mark i dagtraktamenten. Hesse hade bedyrat, att altarskåpet var praktiskt taget fullbordat, men en undersökning genom klostrets försorg i Lybeck 1457 avslöjade, att det endast stod halvfärdigt i ateljéer dels i Lybeck och dels i Rostock. Därför överlämnades uppdraget till en mera ansedd konstnär i Lybeck, målaren och bildhuggaren Johannes Stenrat. När altarskåpet äntligen nått sin fullbordan och kommit på plats, hade det kostat 600 lybska mark, d v s dubbelt upp mot den ursprungligen beräknade summan, ett pris som in natura motsvarades av c 150 oxar.

Altarskåpet är ett verk av flera händer. Med ledning av händelserna vid skåpets tillkomst och med kännedom om de inblandade konstnärerna har konstforskarna nått fram till en viss enighet om arbetets fördelning. Hans Hesse har sannolikt haft den minst maktpåliggande uppgiften och svarat för skåpets snickeriarbete med masverk och baldakiner. Inom skulpturen är två mästare urskiljbara. Den ene representerar en lätt föråldrad stil, utmärkande för scenerna behandlande motiv ur Jesu barndomshistoria (med undantag för Barnamordet). Förmodligen är de utförda av en skulptör engagerad av Hans Hesse. Den andre och modernare mästaren kan identifieras med Johannes Stenrat. Dörrarnas målade scener synes vara utförda av samme konstnär, som målat dörrarna på ett altarskåp på högaltaret i Nikolaikyrkan i Rostock. Dörrarna var antagligen det parti av skåpet, som stod halvfärdigt i Rostock, när Vadstena kloster kom på Hans Hesse med att fara med osanning.

Marias och Elisabeths möte. Ek. H 55,5 cm. Fig 56. Figurerna står vända mot varandra som i spegelbild, Maria t v, Elisabeth t h med armarna lyfta till omfamning (armarna i bakgrundsplanet saknas, de främre armarna har förlorat sina händer), och benen i det främre planet framflyttade för att markera deras gående rörelse. Maria barhuvad, det räfflade håret skärmartat buktande kring hennes runda ansikte med kullrig panna och små drag med spetsovala ögon; klänningen med rund halsringning och ett par vertikala, rundade veck framtill, vida ärmar; håret faller i snedräfflade lockar kring höger axel, och manteln draperad från ryggen över höger knä med ett rikt system av brutna veck. Anna med dok, draperat under hakan och i rika veck på bröstet; klänningen med vida, veckade ärmar,

Fig 56. Jungfru Marias och Elisabeths möte. Träskulptur från omkr 1470.

The Visitation. Wooden statue from about 1470.

och manteln draperad löst hängande runt ryggen i en serie av breda, brutna veck. – Färgspår: ljus karnation, Marias mantel i guld med blått foder, hennes klänning i guld med rött brokadmönster, Anna med vitt dok, mantel i guld med rött foder, klänning i guld med brokadmönster. – Av en mästare som tagit intryck av skulpturen i det stora Birgittaskåpet från 1459.

Ett prebende kallat "Capella sancte Marie visitacionis" stiftades den 24 februari 1471 av Ingrid Arvidsdotter (en sparre), änka efter Peder Mårtensson från Lena i Västergötland. Altarskåpet i kapellet, som varit det första på södra sidan, "närmast dörren till Skarabisko-

pens kapell", kan ha inneslutit denna grupp med Marias och Elisabeths möte.

Ärkeängeln Mikael. Ek. H 101 cm. Fig 57. Mikael står med bara fötter på drakens rygg, huvudet upprätt med framåtriktad blick och högra armen höjd (handen och dess vapen – ett svärd? – förlorade) för att ge draken nådastöten; vänster hand lyft i midjehöjd (förlorad liksom dess attribut – en sköld, en glob eller en vågskål?). Mikael med smal bindel kring det mittbenade håret, som faller i korskruvslockar över pannan och båda axlar; fyllig ansiktsoval, med rak näsa med ut-

Fig 57. Ärkeängeln Mikael.
Träskulptur omkr 1460–70.
Av "Frater Severus".

*Archangel S Michael.
Wooden statue from about
1460–1470. By "Frater
Severus".*

skjutande tipp och välskuren mun med lång överläpp. Mikael bär prästerlig dräkt, halslin, kåpa sammanhållen av band på bröstet och hängande dubbelvikt med spetsigt skuren ändflik framför höger sida, alba, rikt veckad kring höger arm, blusande sig över bröstet över osynlig gördel och vertikalt draperad med karakteristiska brytningar med T-formade urtag och veckad i tvära kast på drakens rygg och över den blottade vänstra fotspetsen. Mikael bär stola i kryss över livet och manipel kring vänster handled. Blott vänstra vingen

bevarad, skulpterad med S-formigt buktande inre kontur och kraftiga vingpennor, som på utsidan viker sig dubbelt i en rundad kam. Draken ligger på rygg (dess svans, bakdel och uppåtsträckta vänstra framtass bortbrutna) med uppsträckt, gapande huvud (käftarna bortbrutna, tomma tapphål efter tre horn?). Ingen antydning till marksockel. – Rester av färg: guld i Mikael's hår, krage, kåpa och vinge, kåpans foder rött, alban vit med blått foder, manipelns insida blå, grönt i drakens ögonvrår. – Tillskriven pseudonymmästaren Frater

Fig 58. Johannes Döparen. Träskulptur omkr 1460–70. Av "Frater Severus".

S John The Baptist. Wooden statue from about 1460–1470. By "Frater Severus".

Severus, efter 1400-talets mitt.

Förmodligen utförd för ärkeängeln S:t Mikael's altare "in clastro" som vigdes den 6 oktober 1455, sannolikt placerat på läktaren vid kyrkans södra långhusmur. Läktaren kanske då var nyuppförd. Altaret, som föreskrives enligt Extravagantes kap 28, kan ha flyttats dit från sin ursprungliga plats i den äldre brödragången och i samband därmed fått en ny bild.

Johannes Döparen. Ek. Figurhöjd 103 cm. Fig 58. Skåpets höjd 132,5 cm. Sockelplattan 50 × 26 cm. —

Fig 59. Aposteln Jakob. Träskulptur omkr 1460–70. Av "Frater Severus".

S James. Wooden statue about 1460–1470.

Johannes står i kontrapost, vilande på vänster ben och i vänster hand bärande lammet, som vilar på en stängd bok; högra handen (nu förlorad) har sannolikt pekat på lammet. Johannes frisyrl med korkskruslockar över pannan och på axlarna i ömse sidor, stripigt helskäg, veckrynka vid näsroten, starkt kupade ögonglober, näsa med utskjutande tipp, bistert sluten mun med väl skurna läppar. Johannes bär mantel över båda axlar, mantelhälften i vänster sida lyft i vänster hand, hängande i veckpåsar, uppvikt i spetsig flik av fällen framtill och i brutna veck på sockeln i vänster sida. Johannes

med rep om livet och tunikan (kamelhårsfällan?) slit-sad högt upp på högra låret (foten och hela detta parti av sockeln förlorat). Boken med slutna spännen – dess främre del liksom lammets huvud förlorade. Figuren har i båda sidor ett tillstyckat parti i ryggen för att ge den större djup. – Spår av guld i manteln och vitt i bokens snitt.

Skåpet, som är alltför smalt för att ursprungligen ha tillhört denna figur, har två dörrar bevarade av ursprungligen fyra, som slutit sig kring den framåt femsidiga sockeln och baldakinen, som är lätt uppåtriktad och krönes av tinnkrans; sockeln med starkt indraget parti med strävor i hörnen. – Spår av orange färg på sockelns ovasida.

Tillskriven pseudonymmästaren Frater Severus, efter 1400-talets mitt.

Förmodligen utförd för Johannes Döparens altare "in clastro", som vigdes den 6 oktober 1455, sannolikt placerat på läktaren vid kyrkans norra långhusmur. Läktaren kanske då var nyuppförd. Altaret, som föreskrives enligt Extravagantes kap 28, kan ha flyttats dit från sin ursprungliga plats i den äldre brödragången och i samband därmed fått en ny bild.

Aposteln Jakob. Ek. Figurhöjd 100,5 cm. Fig 59. Dorsalens h 124 cm, dess bottenplatta 38 × 28,5 cm. – Jakob står med uppslagen bok i vänster hand och den högra framåtsträckt (nu förlorad, ursprungligen välsig-nande eller med pilgrimsstav?). Han bär rundkullig pilgrimshatt med uppsvängt brätte med pilgrimsmus-sla; ansiktet långsmalt, med starkt kupade ögon, lång näsa med framskjutande tipp, lång överläpp och väl-skuren mun, lockad frisy och lockat helskägg i jämnt flytande kurvor. Aposteln i kontrapost med stark för-skjutning i axlarnas läge, överkroppen knappast mer än en tunn relief; mantel över båda axlarna, fotsid, verti-kalt inramande figuren i höger sida, i den vänstra dra-perad över livet, hängande i flik från vänster hand, med brett uppvikt fäll och trappa av bågveck på utsidan av vänster ben; tunikan har en rad av knappar på bröstet och rynkas i parallella, rundade veck under bältet; vid höger höft en stor, rundad pilgrimsväska med överfallande lock i rem över vänster axel med sälja på bröstet; aposteln bär skor (vänstra fotspetsen och hela sockelpartiet i denna sida saknas). – Dorsal med strävpelare i sidorna (spiran i figurens högra sida bortbruten) och gavelröste med list med tre bladkrab-bor i vardera sidan, bladen med små flikar kring plas-tiskt rundad, spetsoval lob (den krönande krabban bortbruten, och endast två krabbor bevarade i ömse sidor). En sida i sockeln saknas. Färgspår: ljust rosa

Fig 60. Änglar som ljusbärare, ett par. Träskulptur omkr 1460–70. Av "Frater Severus".

Angels as candle-holders, a pair. Wooden statues from about 1460–1470. By "Frater Severus".

karnation, brunt hår, grönt i hatten (sekundärt?), guld i manteln och spår av övermåling (?) i ljusrött och brunt, tunikan grön och samma gröna färg i mantelns foder, sannolikt från sekundär målning ty mantelfodret har ursprungliga rester av rött; bokens pärm röd. – Tillskriven pseudonymmästaren Frater Severus, efter 1400-talets mitt.

Bilden kan sammanställas med det prebende som stiftades till S:t Jakob och S:t Sebastian den 6 januari 1475 av Laurens Haraldsson av Änga-ätten och hans svåger Arvid Trolle. Dess kor och altare låg strax intill Johannes Döparens kor i kyrkans östra del.

Änglar, 2 st. Ek. Höjd 64 cm resp 57 cm. Fig 60. Änglarna utgör ett par och har gjort tjänst som ljusbä-rare, den ena håller en torserad ljusstav vid sin högra sida, den andra har sannolikt hållit ett ljus i sin i sidled utsträckta (förlorade) vänstra hand. Den ena ängeln utan huvud, den andra utan ansikte, men deras huvud har omgivits av rikt hårfall med korkskruvslockar. Änglarna bär halslin, albor med stola i kryss över bröstet och kåpor, som sammanhållas av band över bröstet

Fig 61. S:ta Anna själv tredje. Inhemskt arbete omkr 1470.

S:ta Anne, the Virgin and Child. Wooden statue. Domestic work about 1470.

och som draperas runt livet, lyft i ängelns fria hand. Änglarna är utförda i rundskulptur (deras vingar förlorade) med ryggsköld med tofs på ryggsidan. – Färgspår: mantlar i mörkrött på orange och blått foder. – Arbeten av Frater Severus, efter 1400-talets mitt.

S:ta Anna själv tredje. Ek. H 73 cm (inkl sockel). Fig 61. Anna stående i kontrapost, vilande på höger ben, med den stående Maria vid sin högra sida och i vänster hand bärande det nakna Jesusbarnet. Anna bär dok på huvudet, i brutna veck kring halsen, huvudet lutat något åt sin vänstra sida och med framåtriktad blick; det smala ansiktet med högt svängda ögonbryn, starkt ku-

pade ögonglober, lång överläpp och fint skuren mun; manteln faller från axlarna, draperad framför livet i serie av brutna veckbågar och i vänster sida djupt hängande, kälad strut; vänster skospets är blottad under de rika mantelvecken på sockeln. Maria står i halvprofil åt höger, med krona på huvudet (bladen bortbrutna), lockar över axlarna, höger hand (nu förlorad) sträckt mot barnet, den vänstra lyft med manteln framför livet; Maria med ärmlös klänning med i snibb skuren krage. Barnet med korslagda ben (näsan avskuren liksom Marias och Annas), högra handen lyft framför Annas bröst, vänstra armen sänkt (underarmen förlorad, liksom vänster fot). – Färgspår: Anna med ljus karnation, grönblå ögon med rödbrun undre och mörk övre kontur av ögats öppning och röd ögonvrå, vitt dok, mantel i guld med blått foder; Maria och barnet med ögonen målade som Annas. – Inhemskt arbete, av Frater Severus? Omkr 1470.

Gruppen kan sammanställas med det prebende till S:ta Anna, i kyrkans södra sida, som instiftades av Ivar Pedersson Totts änka fru Ingeborg Ivarsdotter, efter makens död 1446/1447 och före hennes egen bortgång vid mitten av 1460-talet.

Predella. Ek. L 384 (vid basen 290 cm), h 49 cm, dj 35 cm. Fig 62. Framsidan med målning av Kristus smärtomannen och de fyra kyrkofäderna på blågrön fond. Kristus står i höftbild i sarkofagen, två änglar lyfter hans grå mantel, sammanhållen av ett gult spänne i halsen, och blottar hans sargade kropp. Kristus bär grön törnekrona på det mörka håret, han lyfter högra handen till sidosåret och famnar spjut och ättikstång med armen; på samma sätt för han v hand till sin sida och omarmar den ljusst gråvioletta marterpälen, det gröna riset och gisslet med knutar och spikstjärnor. Ängeln t v i gul dräkt och röda vingar med rosa insida, ängeln t h i vit dräkt, gröna vingar med gul insida. – Närmast Kristus t v Gregorius i grön mantel med gult bräm och gult pektorale, tredelad, kronformig tiara, och i händerna rött patriarkalkors på blå stav och uppslagen bok med blå pärm och gult snitt. Vitt språkband med röda och blå kolon och text i svart: *(S)anct' Gregorius: passio: xpi: ad: memoriä: reuocetur*" (=Återkalla Kristi lidande i ditt minne!) – Bakom Gregorius Ambrosius i vit mitra med gula band, grönt halslin, violett kåpa, gula handskar och i vänster hand en kräkla med gult krön och röd stav. Vitt språkband som ovan med texten: *"Sanct': Ambrosius: (n)oli: tantum: amit(tere): beneficium"* (=Avstå icke från en så stor nådebevisning.) – T h om Kristus Hieronymus i röd kardinalshatt med grönt band och röd kåpa med blått foder över

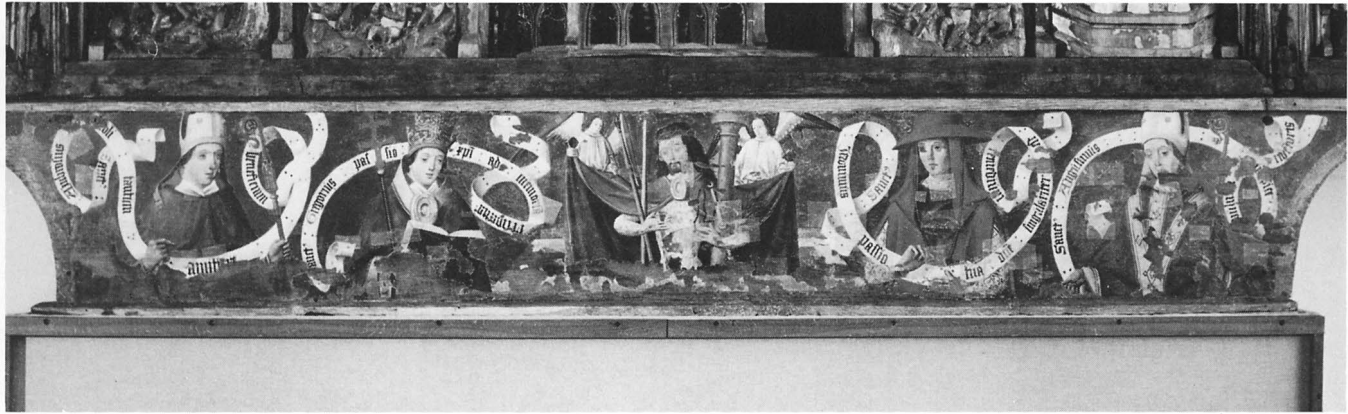

Fig 62. Predella. Nordtyskt arbete omkr 1480.

Predella. North German work about 1480.

gul brokaddräkt; han håller med båda händer språkbandet: "Sanct' Jeronimus: passio: tua dñe singulariter: est: remedium" (=Herre, ditt lidande är vår enda frälsning.) – Längst t h Augustinus med vit mitra med gula band, grön kåpa med gul besättning, blekvioletta handskar, kräkla med röd stav och gult krön. Språkband: "Sanct' Augustinus: in(s)pice: (w)uln(era): (re)dētoris" (=Se in i Frälsarens sår!) Predellans kortändar rödmålade, kantlisten runt om röd med den fasade kanten grön.

Nordtyskt arbete (Lybeck?), omkr 1480.

Änglar som ljusbärare, 2 st. Ek. H 54 resp 55 cm. Fig 63. Knäböjande i profil åt vänster med båda armar lyfta (avbrutna och förlorade från armbågshöjd), huvudet vridet en face. Klotrunda huvud, omgivna av bred krans av lockar, tre lösa lockar på pannan, smala ögonspringor, korta näsor med konkav rygg, små slutna munnar med leende uttryck genom mungipornas gropar; klädda i halslin, vida albor, mjukt draperade kring benen, hopfästa i midjan av cingulum med fritt hängande ändar med tofsar och över bröstet korsad stola. Änglarna i rundskulptur, vingarna förlorade så när som på mindre fragment. – Färgspår: blått halslin. – Sannolikt utförda för den saliga Katharinas skrinläggning 1489. (Den ena ängeln med kraftig märkla i ek på framsidan nedtill t v, och taphål för liknande anordning på motsvarande plats i den andra ängeln, sannolikt för deras uppmontering i samband med denna festlighet.)

Dessa två änglar är sannolikt, liksom de tre följande, återstoden av "sex uthskorna och vælprydda fægersta ænglar", placerade i krans kring högaltaret, på höga

trästolpar, och med vridna vaxljus i grönt och rött och vitt i händerna, vid S:ta Katharinas translation den 31 juli–1 augusti 1489. Andreas Lindblom har framkastat tanken, att de kunde vara utförda av den tyske lekbrodern Gerhard, som två år tidigare upptagits i klostret, och som var känd för att både kunna måla och skulptera.

Fig 63. Änglar som ljusbärare, ett par. Träskulptur, 1480-talet.

Angels as candle-holders. Wooden statues. From the 1480's.

Fig 64 a–b, 65–66.
Änglar som ljusbärare,
3 stycken. Träskulptur,
1480-talet.

*Angels as candle-holders.
Three wooden statues. From
the 1480's.*

Fig 67. Kristus som smärtoman. Träskulptur. Lokalt arbete, 1400-talet.

Christ as the Man of Sorrows. Wooden statue. Local work. 15th century.

Fig 68. Kristus i eländet. Träskulptur. Lokalt arbete, 1400-talet.

Christ in misery. Wooden statue. Local work. 15th century.

Änglar som ljusbärare, 3 st. Ek. H 74,5 cm resp 72 cm (inklusive bevarade sockelplattor) och 69,5 cm (ursprunglig sockelplatta förlorad). Fig 64 a–b, 65–66. Knäfallande på molnliknande rundad sockel med huvudet vänt i rörelsens riktning och händerna lyfta i ljusbärande ställning framför kroppen. Änglarnas huvudform, frisyr, anletsdrag och klädedräkt som föregående – händerna, som är defekta, mycket stora och breda, alborna rikt veckade, uppdragna ovan det böjda knäet och fallande i mjuka, smalt kilade, brutna veck mellan benen. Änglarna i rundskulptur, de ursprungligen intappade vingarna förlorade. De bevarade fotplattorna oregelbundet sexkantiga, med brett fasad kant och tapphål för festsättning. – All färg saknas. – Sannolikt utförda i samband med den saliga Katharinas skrinläggning 1489.

Kristus som smärtoman. Ek och lind(?). H 136 cm. Fig 67. Kristus stående bredbent med huvudet lutat över höger axel och händerna lyfta framför livet (höger hand och vänster underarm förlorade). Kristus med

törnekrona som smal repstav med taggar, håret i grovt räfflade bukter i en lock framför höger axel och utmed halsen i vänster sida; långsmalt ansikte med låg panna med sammandragna ögonbryn, lång näsa, sluten mun och skägglockar kring hakan; summariskt men väl modellerad kropp, utan synligt bröstår, men framför vänster (!) bröst ett urtag med tapphål, som kanske visar, att blodlever varit fäst här. Ländklädet, slaget om lott framför livet med täta veck, utfört i annat lövträ än ek och fäst med tappar. Fötternas främre delar och motsvarande parti av den rektangulära sockeln bortslagna. – Spår av karnation med talrika röda blodspår. – Lokalt arbete, 1400-talet.

Kristus i eländet. Ek. Höjd 83,5 cm. Fig 68. Kristus sitter frontalt, bredbent på jordkulle, händerna lyfta i kors framför bröstet med nu förlorade gisselredskap. Han bär törnekrona formad av tre kvistar med tvärbindning, summariskt lockat hår, långa mustascher och kluvet helskägg. Det smala ländklädet virat kring höfterna med nedhängande flik vid höger höft och mellan

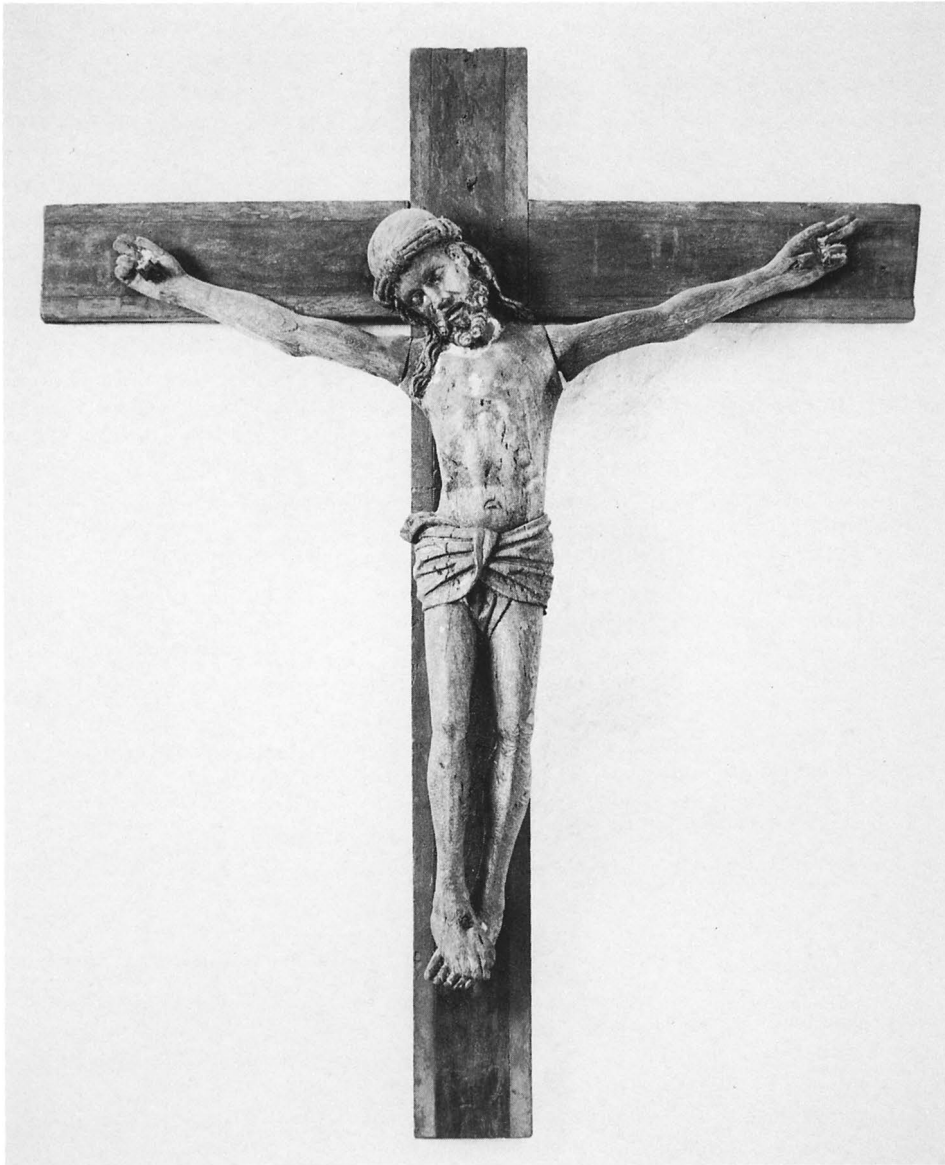

Fig 69. Krucifix. Träskulptur. Nordtyskt arbete (?), 1400-talets slut.

Crucifix. Wood carving, North German work (?). End of 15th century.

benen. Rundskulptur. – Färgspår: grön törnekrona, mörkbrunt hår och skägg, ljus karnation med röda blodspår, ländklädet orange (som undermålning för rött?) och med blått foder; kullen grågrön. – Lokalt arbete, 1400-talet.

Krucifix. Ek. Kristusbildens höjd 79 cm, korsets höjd 112 cm. Fig 69. – Kristus hänger vertikalt i utåtsträckta armar, huvudet lutat åt höger axel med slutna ögon och halvöppen mun, händerna öppna i välsignelsegest med de två yttersta fingrarna inåtböjda; högra foten spikad i

kryss över den vänstra. Hög, rundad hjässa, törnekronan lagd i tre kransar med tvärbindingar, helskägg och mustasch i korkskruslockar, håret lockat framför höger axel och utmed halsen i vänster sida; kraftigt modellerad bröstorg med sidosår, som skär diagonalt genom dess främre kant av rundade ansvällningar; ländklädet lagt om lott framför livet, hårt åtdraget kring de smala höfterna och med uppdragen flik vid höger höft. – Korset med avsågade ändar, indelat på framsidan av smal rits. – Färgspår: Kristus med blåvit karnation, röda blodspår i ögonvrår, på pannan, halsen

etc och i det svartbruna håret och skägget: grön törnekrona, ländkläde i guld med grönt foder; spikarna av trä målade i svart, korset grönt med röda ytterkanter. – 1400-talets slut. Nordtyskt arbete?

Apokalyptisk Jungfru Maria. Ek. H 131, 5 cm. Fig 70. Jungfru Maria stående på månskäran, krönt och med naket barn sittande i vänster hand. Maria lyfter sin högra hand (nu förlorad) mot barnet, som sträcker båda händer (nu förlorade) för att ta emot en gåva (?). Marias ansikte spetsovalt, smala ögonspringor, spetsigt näsa och liten, spetsigt framskjutande mun; håret i breda, tvärräfflade lockar utmed armarna; kronan (som förlorat sina blad) på en krans med pärlor och rombiska och ovala stenar; manteln buren över axlarna, draperad i breda, flacka veck över vänster ben, uppsamlad i flik, som faller över Marias högra underarm; klänningen med ringformad besättning i halsen och två vertikala, sydda veck, som löper mitt på bålen. Det nakna, välfödda barnet har samma anletsdrag som modern och peruk av små korkskruvslockar. Månens ansikte med kraftig ögonglob och lockigt hår långt ned i pannan. – Färgspår: ljus karnation med rodnad på kinderna, mörkt grönblå ögon, krona och hår i guld, mantel i guld med blått foder, klänning i guld med rött foder. – Skånsk (?) mästare. Omkr år 1500.

Rosenkransaltare. Ek. Corpus 175 × 116,5 cm. Djup 23 cm. Fig 71–72. – I corpus Jungfru Maria med barnet på vänster arm stigande på månskäran i starkt bågböjd hållning med höger hand (nu förlorad) nedåtsträckt. Maria med krona (med förlorade blad) på fritt fallande, lockigt hår, bred ansiktsoval med utsökt skurna detaljer – Marias mantel sammanhållen av en snodd över bröstet och brett draperad över livet mot vänster höft, klänningen med djup halsringning, åtsittande liv, vida ärmar med breda manschetter, klänningen i vertikala veck från den höga midjan. Barnet med korsade ben, griper med höger hand i Marias mantelband (vänster arm bortbruten). Fästpunkter för solstrålar kring Marias kroppscontur. Av rosenkransens cirkel omkring henne återstår endast det sammanhållande bandet med trätappar och hål efter de förlorade rosorna. Utomkring en bred molnslinga med tapphål efter förlorad utsmyckning (av änglar?). På corpus botten det andliga ståendet till vänster och till höger det världsliga, knäfallande i bön inför Maria med uppåtvända ansikten. Till vänster i främsta ledet en påve (ansiktet borthugget, tiaran och händerna skadade) i full ornat, därefter en kardinal och en biskop, en kvinna i dok (abbadissa?), diakon och munk med tonsur, präst i biret-

Fig 70. Apokalyptisk Jungfru Maria. Träskulptur. Inhemskt arbete. Omkr år 1500.

The Virgin of the Apocalypse. Wooden statue. Domestic work. About 1500.

ta. Till höger kejsare med kronan buren på en turban och pälsfodrad mantel, en kung och drottning, en borgarkvinna (?) med penningpung, en adelsman, en man i turban, en borgare och en bonde (?). Figurerna med naturalistisk karakterisering i ansiktena och individualiserade dräkter efter respektive stånd. – Färger: Maria med gyllne krona, lockar och mantel, den senare fodrad i blått; klänning i silver med brokadmönster och bred guldbård med punsat mönster av blommor och pärlfrisar, halsringningens isättning i guld. Rosenkransen med rester av rött, molnkransen blå, skåpets

Fig 71. Rosenkransaltare. Nordtyskt altarskåp (?), 1500-talets början, samt predella.

Reredos with the Virgin Mary of the Rosary. North German work (?). Early 16th century.

fond i guld med punsat diagonalt ruttmönster med blomma i varje ruta. Påvens kåpa i guld med punsade bårdmönster och bred frans i blått, vitt, rött och blekgrönt, hans alba i oxiderat silver (?) – också de följande prelaterna i guld och "silver", och även det övriga följet i övervägande guld med blått foder, guldets mönstrat genom punsning och strimmad schattering i vitt. Kejsaren med ljusgul turban, guldmanteln med punsa-

de bårder och dess krage och foder i ljusgrått på en i träet skuren sick-sack-räfflad grund. De övriga figurerna i denna sida utan åtskillnad i samma rika dräkter i guld med punsade mönster. Frisyren växlar från ljusbrunt till mörkbrunt, grått och svart. Markplattan är ljus grön med ett sicksackmönster, som endast utförts i krederingen. – I corpus tredelad baldakin med indragen överväning – dess bredaste, tresidigt brutna del

Fig 72. Rosenkransaltare.
Corpus av altarskåpet fig 71.

*Reredos of the Virgin of the
Rosary. Centre part. Cf fig
71.*

över Maria och i ömse sidor i vinkel framspringande parti med spetsbågigt masverk i tunga, enkla former. Dörrarna indelade i två våningar med nischer inom baldakin av dubbel båge (endast underlaget för masverket bevarat), vilande på smala pilastrar, vars övre del är torserad; under varje våning ett brett fält för text. — Färg: masverket har varit förgyllt med kälade lister i omväxlande blått och rödbrunt. Dörrarna med röda insidor och fond i guld kring de här ursprungligen uppställda figurerna, vilkas namn (?) finns skrivna i svart bakom resp figurs rygg; inskriftsfälten har burit vit text på blå botten. På insidan är skåpets kanter röda

med blå kälar. — Målningarna på skåpdörrarnas utsidor helt utplånade. — Nordtyskt (?) arbete, 1500-talets början.

I klosterkyrkan fanns enligt protokollet från Gustav Vasas reduktion ett Rosenkransaltare "in clastro" och ett "in templo". Birgittinmunken Clemens Martini värvade medlemmar till ett "Marie altares brödraskap" under 1500-talets första år, och altarskåpet kan av stilistiska skäl dateras till denna tidpunkt.

Predella. Ek. Längd 255 cm. H 59 cm, dj 46 cm. Fig 71. Predellan med utåtvängda sidostycken — dess mittpar-

Fig 73. S:ta Ursula. Träskulptur. Lübeck-arbete, 1500-talets början.

S Ursula. Wooden statue. Lübeck work, early 16th century.

ti öppet för nu förlorade, fritt inställda skulpturgrupper, som avtecknat sig mot den på de tre invändiga sidorna målade landskapsfonden med kullar och berg i blått, grönt och vitt mot en bakgrund i guld med punsat diagonalt mönster av kvadratiska rutor med en blomma i varje. I sockelplattans framkant ett spår, som har motsvarighet i dess bärplatta, begagnade för att kunna stänga predellan med skjutlucka. — Predellans framsida röd. — I det svängda sidostycket t v ristat kvadratisk fält med monogrammen: OA ME : ED : MI och siffran 90. — Omkr år 1500. Tillhörig rosenkransaltaret (?).

S:ta Ursula. Ek. H 67 cm. Fig 73. — Ursula lyfter manteln med armarna utsträckta åt sidan, och under manteln ses fem jungfrur i varje sida i led bakom varandra. Ursula med krona (vars blad är förlorade) med diademliknande besättning framtill, och håret svallar fritt i breda lockar utmed axlar och armar; hennes huvud litet på hög hals, ansiktet brett över kindbenen, framskjutande läppar och kraftigt rundad hakspets; manteln sammanhålls av ett par rektangulära kedjelänkar över bröstet, fichue kring halsen, klänning med åtsittande, snörat liv, brett bälte med sölja och kjorteln vid i breda, plana, kamlikt utskjutande veck, tvärt brutna mot sockeln; hennes händer bortbrutna. Jungfrurna under hennes beskydd med peleriner och liknande klänningar med åtsittande liv och bälten, smäckra och högresta, de två främsta med kjorteln lyft med ena handen, blottande en sko med oxmulemodell; somliga jungfrur barhuvade (den främsta till vänster med bortbrutet huvud och händer), andra med baretter och hattar av olika modell, t v en veckad huva med spetsig puta på hjässan. — Färgspår: ljus karnation, grönblå ögon, blekröda läppar, hår i guld, fichue och klänning i guld, manteln med blått foder; jungfrurna med klänningar i guld med blått foder. — Lybeck-arbete, 1500-talets början.

Altarskåp med Jungfru Marie förhärligande. Ek. H c 380 cm (inkl krönfigur), br 227 cm, dj 34 cm. Fig 74–88. Skåpet med predellaliknande underbyggnad med tre nischer med skulpterade figurscener och två målade dörrar i var sida. Själva skåpet på samma sätt tredelat med tre större nischer för skulpterade figurscener, men mittpartiet avsevärt förhöjt och indelat i en lägre nisch med framställning av Jungfru Marie död som sockel under den stora mittnischen med Jungfru Marie förhärligande (fig 74). Skåpet arkitektoniskt format: smala pelare med fialkrön vid dess ytterkanter, dess tre jämbreda delar skiljs av pilastrer med nischer med smala kolonnetter (som burit nu förlorad småskulptur) och de tre partiernas takkrön som en flack, dubbel rundbåge av masverk, sammanflätad med en inverterad dubbel rundbåge, som bildar takkrön med stora, flätade, sengotiska akantusblad à jour; i sidopartierna bär de krönande rundbågarna en bladkonsol (blott den t h bevarad) och i mittpartiets krön finns två sådana bladkonsoler som kapital på de hörnställda, firsidiga pelare, som bildar det förhöjda mittpartiets yttre ramverk. Sannolikt har konsolerna burit änglar med Kristi pinoredskap som komplettering till Kristus Smärtomannen, som står i sin mantel på en arkitektoniskt formad sockel ovanpå skåpets mittparti (hans

Fig 74. Altarskåp med Jungfru Marie förhärli-gande. Flandriskt arbe-te omkr 1520.

Reredos with the Glori-fication of the Virgin. Brussels work about 1520.

underarmar med ev attribut bortbrutna). Skåpet har två målade dörrar i ömse sidor, som i sin övre bågkonkur ansluter till skåpets form.

Skåpets beskrivning inleds med Kristi Passion på predellan och dess målade dörrar. Sviten börjar på den yttersta dörren t v. 1. Kristi intåg i Jerusalem (fig 76). Kristus rider grense på åsnan, som går åt h. Han bär gråblå mantel och välsignar med h hand. Efter honom följer lärjungarna, främst Petrus i blekröd mantel och blå tunika, händerna slutna i bön, och Johannes med ljusbrunt hår, vit mantel och grön tunika. Framför den mörkgrå stadsporten t h fem män, den främste breder en guldbrokad (ljusbrun med gul överteckning och i svart tecknat granatäpplemönster) framför åsnans hovar; han bär kortärmad röd rock med stor vit krage och underdräkt med blå ärmor. Vid hans sida en man som böjer knä, i rosa huva med blått band och grön dräkt. I fonden ett par träd och stadsbild. – 2. Utdrivandet ur templet (fig 77). I en förhall med fönsteröppningar avtecknar sig Kristus mot den vida dörröppningen, när han svänger gisslet mot en man, som ligger på knä på det ljusgrå golvet vid en korg med bruna bullar; mannen har blå mössa, blekröd rock med gula uppslag, blå byxor och bruna stövlar och en mörkgrå penningväska vid livet. Bakom honom skyndar en man med en get över axlarna ut t h; han har röd hatt, gul kolt och gröna hosor. T v ligger ett svart och ett gråbrunt lamm med bundna ben på golvet vid en brun disk. Bakom disken sitter en äldre man i blå mössa, pälsbrämrad röd rock, och håller handen om en penningpåse; på disken ligger mynt och ett uppslaget etui med våg och vikter. Bakom mannen en gubbe i brun mössa och t h en kvinna med äggkorg på armen och en vit säck på ryggen; hon bär svart hätta med ljust nät och vit huvudduk, grön klänning med svarta band och vitt förkläde. Utblick över en medeltida stadsmur och en grus- och gräsplan. – 3. Fottvagningen. Liksom för de två följande motiven djup nisch med framåtsluttande golv som scenrum, inramat av rik masverksarkitektur: smala fialer i sidorna och som övre begränsning en smal rundbåge på ömse sidor om en bred flack båge, förenade av hängkonsoler; konstruktionen fortsätter in i scenrummets tak med ribbvalv, vilande på vägghälsor och med ytterligare ett par hängkonsoler. Rummets väggar brutna som i en kyrkas koromgång och helt formade av spetsbågiga masverksfönster. Lärjungarna sitter på bänkar utmed väggarna och i en stol t h (11 st) – i fondens mitt Petrus som lyfter händerna i diskussion. Kristus själv som intagit platsen i förgrundens mitt saknas och sannolikt även en lärjunge, som varit honom behjälplig. Längst t v sitter Judas med penningpå-

sen på ryggen. Två lärjungar håller böcker, en stödjer sig på en stav, alla livligt engagerade i vad som sker. Hela interiören förgylld, golvet rutat i grönt och guld, lärjungarna med gyllne mantlar med blått foder, deras tunikor i rött, grönt och brunt. Petri blå tunika med bladmönster i guld. – 4. Nattvarden (fig 78). I en välvd sal liknande föregående, med golvet rutat i rött och guld, sitter Kristus i mitten bakom det stora, fyrkantiga bordet, dukat med bröd och knivar och i mitten ett stort fat med någon vit mat. Elva lärjungar sitter runt bordet på bänkar och pallar av sengotisk typ, Johannes sovande vid Kristi bröst. I förgrunden står Judas i ryggfigur och Kristus räcker honom ett bröd. Måltids-scenen inramas av två tjänare; t v en munk i röd hatt, med rock i mönstrad guldbrokad, vit duk löst knuten om livet, blå strumpor och röda skor; t h en yngling med brödkorg, i kortärmad röd rock, vitt förkläde och med svärd vid sidan, gröna strumpor och skor. De båda lärjungarna i förgrunden på ömse sidor om Judas illustrerar sakramentets tvåfaldiga gestalt: lärjungen vid munkens sida lyfter en dryckesskål, en buckelpokal, medan lärjungen t h vänder sig mot tjänaren t h för att ta emot ett bröd. – 5. Getsemane (fig 79). I ett rum av samma karaktär som i de två föregående scenerna är en palissad i guld inställd och som golv och kuliss klippor i grönt och guld. Kristus knäböjer i fonden i bön och i förgrunden och t v de sovande lärjungarna: Petrus utsträckt stödjande huvudet i ena handen och med den andra fattande svärdfästet, Johannes och Jakob i framåtböjd sittande ställning. Från höger kommer Judas – i ryggfigur – med penningpåsen i ena handen och med den andra visande på Kristus. Tre knektar i gyllne rustningar följer honom; den som lägger handen på hans rygg med rustningskylter kring livet och knälång vapenrock med korta ärmor, i guld med tecknat, rutmönstrat flätverk i svart. Bakom palissaden ses huvuden av ytterligare åtta knektar, och en är i färd att klättra över palissaden. – 6. Tillfångagandet (målning) (fig 80). Kristus i sin gråblå dräkt föres bort med bundna händer, omgiven av fyra knektar: en i full rustning med klubba i handen skjuter på honom från ryggen, en annan – i rustning med violett fjäderbuske, röd surcoat och hosor randade i grönt och vitt – lyfter en lykta med båda händer, en tredje utrustad med hillebard leder honom, en fjärde i ryggfigur – i gul surcoat med blå bård, breda tofsar av lejonhår (?) från axlarna och i blå- och vitrandade hosor – bär en klubba över axeln och drar med ena handen i Kristi klädnad för att skynda på. T h Petrus som sticker sitt svärd i skidan, i blå tunika och blekröd mantel, och på marken Malchus med sin lykta, i violett rock med grön

Fig 75. Altarskåp med Jungfru Marie förhärli-gande. Skåpet i slutet skick. Flandriskt arbete omkr 1520.

Reredos in fig 74, when closed.

Fig 76. Altarskåp med Jungfru Marie förhärlikande. Kristi intåg i Jerusalem. Målning.

Christ enters Jerusalem. The Brussels reredos.

Fig 77. Altarskåp med Jungfru Marie förhårligande. Utdrivandet ur templet. Målning.

The Expulsion from the Temple. The Brussels reredos.

Fig 78. Altarskåp med Jungfru Marie förhårligande. Nattvarden. Träskulptur.

The Last Supper. The Brussels reredos.

Fig 79. Altarskåp med Jungfru Marie förhårligande. Getsemane. Träskulptur.

Christ in the Garden of Gethsemane. The Brussels reredos.

Fig 80. Altarskåp med Jungfru Marie förhårligande. Tillfångatagandet. Målning.

The Seizure of Christ. The Brussels reredos.

Fig 81. Altarskåp med Jungfru Marie förhårligande. Kristus inför Pilatus. Målning.

Christ before Pilate. The Brussels reredos.

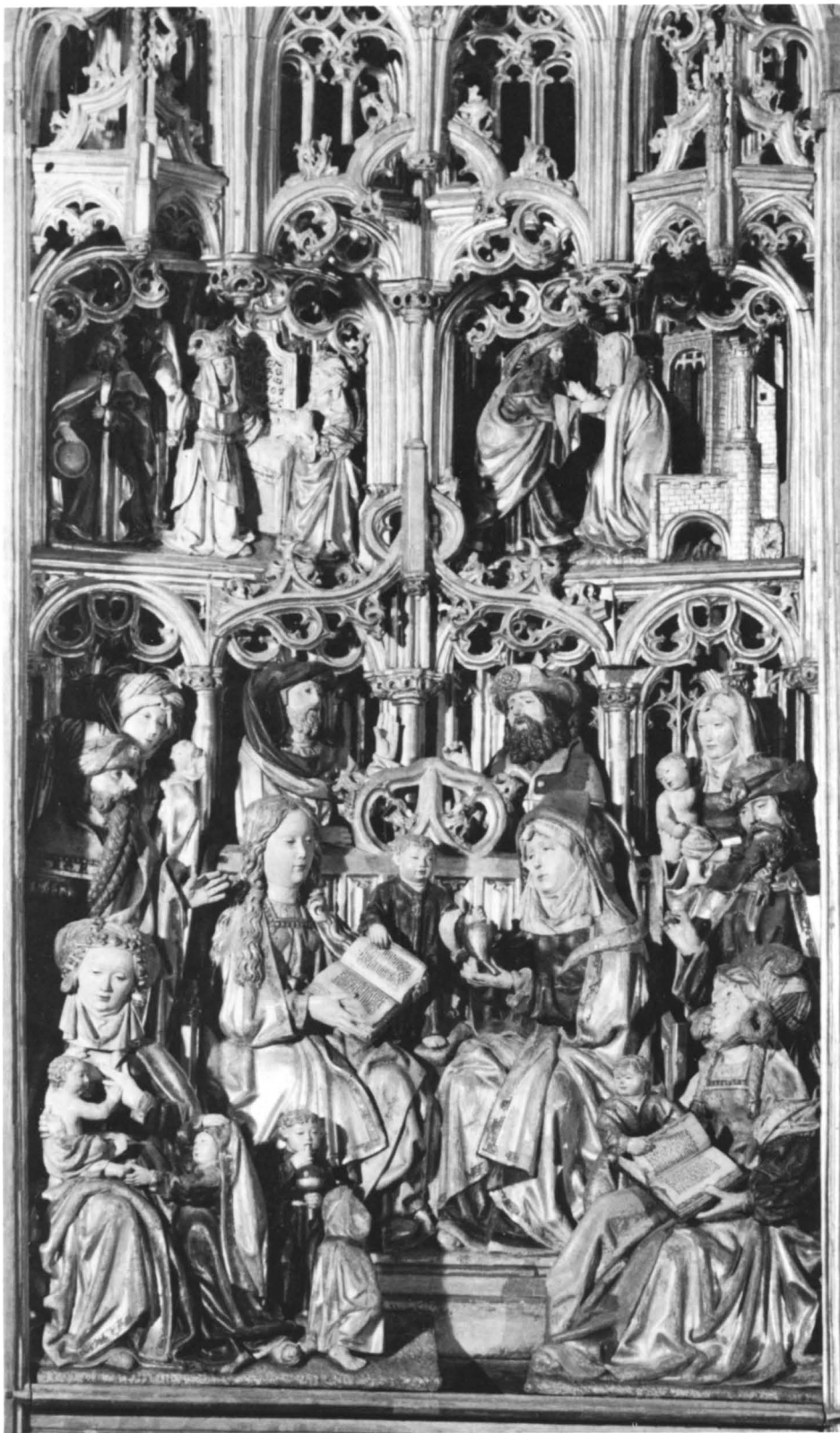

Fig 82. Altarskåp med Jungfru Marie förhär-
ligande. Den Heliga
släkten.

*The Holy Kinship.
The Brussels reredos.*

Fig 83. Altarskåp med Jungfru Marie förhärli-gande. Jungfru Marie död.

The Dormition of the Virgin. The Brussels reredos.

bindel om livet och blekröd tunika. Th Getsemane port, i fonden landskap med kyrkor och månskära. – 7. Kristus inför Pilatus (fig 81). Pilatus som skäggig gubbe sitter i en monumental tronstol med bruna pilastrar och grå fond; han tvär sina händer över ett mäsingsfat, som en tjänare fyller med vatten. Pilatus bär dräkt i guldbrokad (jfr tygstycket på marken i scen 1) med gråverksfoder och vit pälskrage, toppig röd mössa med brunt pälsbrätte och röd dräkt. Th föres den bundne Kristus fram av tre knektar i hjälm, grön, ljusbrun resp röd rock. Golvet är rutat i blekgrått och vitt, och arkitekturen öppnar sig mot en ljus himmel.

Skåpets sidopartier med genombruten sockellist av varandra skärande masverksbågar i svängda former, den stora nischen med rik fondarkitektur i två våningar, i övre våningen två mindre nischer med figurscener, som kompletterar den större. I fondarkitekturen och i den krönande baldakinen besläktade former av genombrutna fönsterväggar och blå valv med gyllne ribbor bakom bågar med genombrutet masverk; baldakinen tredelad med kolonnknippen med hängkonsoler, balkongartat framspringande sidopartier och i mitten en bärande kolonnett, som löper ned till en fritt framskjutande masverksbåge över huvudscenens huvudmotiv.

1. I corpus v del den Heliga släkten (fig 82): på en tronbänk på en dyna det stående Jesusbarnet i fotsid kolt i mörkbrun guldbrokad; han blåddrar i den bok Maria sträcker fram och sträcker vänstra handen mot den gyllne frukt S:ta Anna räcker honom. Maria barhuvad med gyllne mantel, klänning i guldbrokad med

blekblått foder, Anna i dok och guldhatt med blått, guldmönstrat brätte, gyllne mantel med blått foder och lustrerande röd klänning. Runt tronen grupperar sig Josef och Annas tre män, Joakim, Kleofas och Salome, och i förgrunden sitter Marias halvsystrar, Maria Kleofas och Maria Salome med sina barn; i fonden i ömse sidor ytterligare två kvinnliga släktingar med sina barn. De två Mariorna i förgrunden med turbanliknande huvudbonader av fint mönstrade tyger och gyllne mantlar. Maria t v, som bjuder sitt barn bröstet, i lustrerande röd klänning; Maria t h, som läser i bok med sitt barn, i guldbrokadklänning och vida, blusande ärmarna i blått med prickmönster i guld; barnet i guldkolt med grönt prickmönster. I förgrunden tre barn (ursprungligen troligen fyra) – ett som kryper under manteln av den ammande Maria, ett som blåser i ett instrument med klotformig mellanled, samt ett barn, vars överkropp brutits bort. – De båda männen bakom tronstolen sannolikt Josef t v, i lustrerande röd baret, och Joakim t h med matt blå kapuschong på guldrocken och rosa slag. Kvinnan och mannen t v med turbaner i blekblått, vitt och rosa, mannen med flätat brunt skägg och rikt mönstrad guldkrage över axlarna med besättning av pärlor, juveler och guldfransar. Kvinnan t h om tronen med vitt dok och brun klänning, mannen med rött band med guldfosar på hatten och tunika i grönt med guldmönster. – De två mindre scenerna upptill visar t v hur Joakim visas bort ur templet, när han kommer med sin offergåva, på grund av sin barnlöshet, t h Joakims och Annas möte vid den Gyllene porten. I båda scenerna bär Joakim lustrerande röd

Fig 84. Altarskåp med Jungfru Marie förhärligande. Denna scen.

*The Glorification of the Virgin.
The Brussels reredos.*

tunika, blåfodrad guldmantel och blekblå baret. I tempelscenen står prästen vid ett altare med lagens tavlor som retabel – en kvinna bär fram ett lamm och i fonden ett äkta par.

I mittnischens bottenvåning framställning av Jungfru Marie död (fig 83). Maria ligger på en säng helt klädd i vitt och med dok, under ett guldmönstrat täcke i röd lustrerande färg; på den vita huvudkudden är skrivet i rött IHS, och lakanet är märkt i sidan i rött MAR. Vid huvudgården knäböjer en läsande apostel vid en bönstol, vid fotändan en knäböjande apostel med ett radband och bakom honom en apostel, som svängt ett rökelsekar (?), och framför honom en apostel, som gråter i sin mantel. Bakom sängen två apostlar som tillsammans läser i en bok. Apostlarna är elva, de bär gyllne mantlar, tunikor i grönt, blått, rött etc. Vid rummets vägg t h står en skänk, som tjänar som altare, täckt av två vita dukar, den ena på framsidan nedhängande som brun med textat IHS i blått, den andra nedhängande på altarets kortsida, vid änden randad i blått och rött och upptill med namnet MAR i rött. Ovanpå bordet en altartavla i guld, målad med Jungfru Marie Bebådelse i rött och grått.

Mittnischens övre våning upptages av Jungfru Marie förhärlikande (fig 84): Maria svävar i en strålkran med barnet på armen, två änglar lyfter en krona över hennes huvud, två spelar på fiddla och luta, och en femte bär vid hennes fötter en sköld med Jesu fem sår. På marken förenar sig det andliga och det världsliga ståndet i tillbedjan inför Guds moder. Fonden är helt upplöst i genombrutna arkader, fönster och gallerverk, och baldakinen varierar mönstret från sidonischerna men samlas i en gyllne kupol över Marias huvud. Kristusbarnet, i brun kolt med guldbård, håller en gyllne frukt på h knä, benen blottade; Maria bär honom i vänster hand och lyfter med den högra manteln med en pekande gest och stödjer samtidigt barnets högra fot. Maria bär gyllne mantel med blått foder och rikt mönstrad brokadklänning (mönstret till största delen bortfallet och den mörkgula underfärgen blottad). Änglarna har vita klänningar med guldmönster, vingar i guld och blått och löst draperade schalar i omväxlande blekblått och rosa. Skölden vid Marias fot är blå med streckat guldmönster och bär Jesu hjärta i guld med rött blod strömmande från lanssåret och runt omkring blodflödena från de fyra spiksåren. Kring Maria utskjuter omväxlande breda flammor och smala raka strålar i guld – runt dessa strålar är flätad en rad gyllne kulor, uppträdde på koppartråd – endast fyra kulor bevarade, anbringade nedtill. De två grupperna av andliga och världsliga tillbedjare är praktiskt taget symmetriskt

arrangerade med påven och kejsaren knäböjande mitt emot varandra, vid var sitt altare med en uppslagen bönbok – påvens altarbord täckt av en rik guldbrokad (den mörkgula undermålningen nu synlig) och kejsarens med en lustrerande röd brokad, som burit ett rikt guldmönster. Påvens dräkt helt i guld, tiaran och dess nackband med besättning av pärlor och ädelstenar. Kejsaren med grått skägg och hår, gyllne krona med nackband med besättning som påvens tiara, gyllne rustning och mantel med hermelinsfoder och bred krage och bård i svart med tecknat guldmönster, kragen med bård i guld med pärlor och ädelstenar; kejsaren bär Gyllene Skinnets ordenskedja. Bakom påven en kardinal med hatten på ryggen och en vid lustrerande röd kåpa, som burit ett rikt guldmönster. I andra ledet i denna sida två biskopar i juvelbesatta mitror, båda i kåpor av rik guldbrokad, den t v med täckande guldmönster på gul fond, den t h i grön brokad. Bakom dem en franciskanmunk i sin bruna kåpa med lyfta händer. – Bakom kejsaren en prins med krona, Gyllene Skinnets ordenskedja och en bred hermelinskrage över den gyllne manteln, hosor randade i ljusgrönt och rosa och röda stövlar. I andra ledet två furstar med kronor och gyllne rustningar, den vänstra med Gyllene Skinnets ordenskedja. I bortersta ledet två barhuvade män, den ena i gyllne rustning, den andra i rock av röd guldbrokad; i sin framsträckta hand har kanske den sistnämnde hållit ett ljus. – Bakom arkaden i scenens fond, t v och t h, en kvinna och två män som åskådare på ömse sidor i rika dräkter och turbaner.

I nischen till höger står S Ursula med armarna utbredda och under hennes mantel söker de jungfrur och en påve, som lidit martyrdöden med henne, beskydd (fig 85). I händerna har Ursula antagligen burit pilar, sitt martyriums redskap. Ursula bär krona på det gullockiga håret, gyllne mantel med blått foder, mantelband i guld, rikt juvelbesatt livstykke av hermelin och en gyllne klänning med ärmor i rik brokad med blekblå manschetter. De som söker skydd under hennes mantel har mycket skiftande klädedräkt och flertalet turbaner eller mössor; längst i fonden står två barhuvade jungfrur och under hennes h hand påven i tiara och kåpa i guldbrokad med bred blå bård med tecknat flätmönster i guld. Flertalet skyddsökande har gyllne mantlar som de två kvinnor som står närmast Ursula i förgrunden, den vänstra med röd brokadklänning och svarta patinor, den högra i grön brokadklänning med röd snörning. 10 personer får rum under Ursulas mantel, men bakom och ovanför den ses fem kvinnor, två barhuvade, en med slöja och två med turban, samt en man i röd baret och en furste med krona, hermelinskrage och

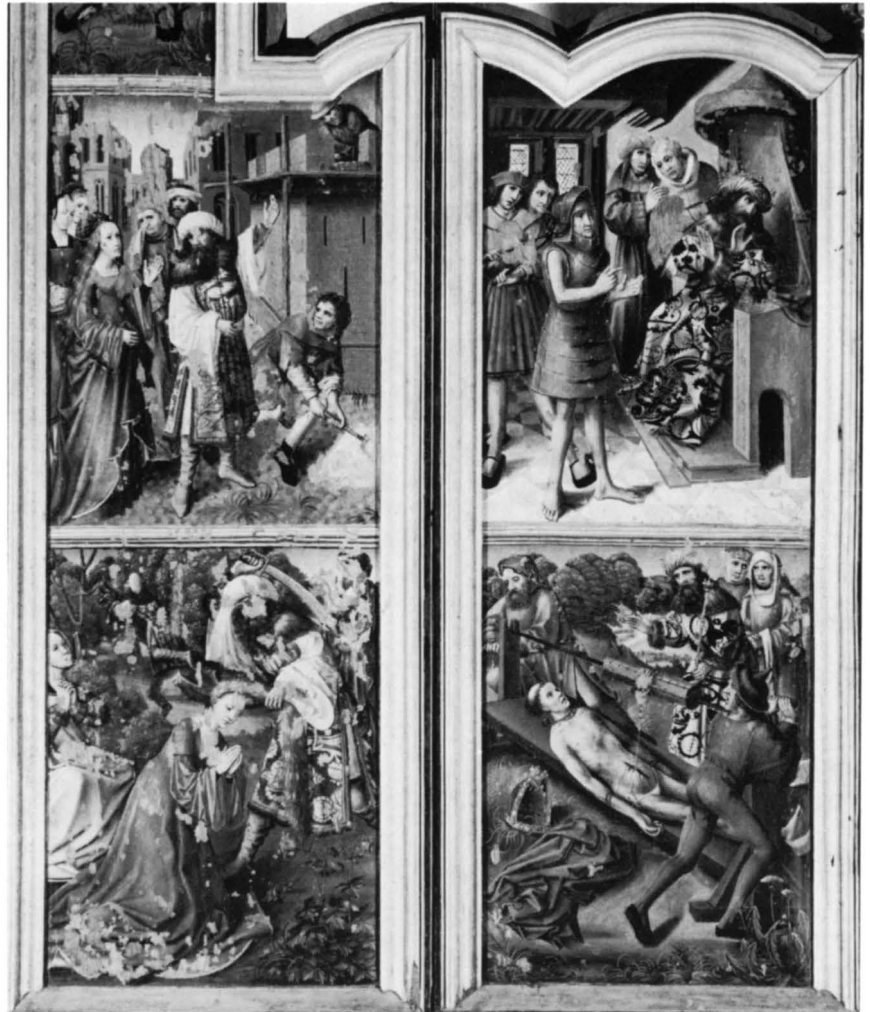

Fig 85. Altarskåp med Jungfru Marie förhärli-gande. S:ta Ursula och hennes skyddslingar jämte två smärre scener ur hennes legend.

S Ursula and her protégés and two small scenes from her legend. The Brussels reedos.

Fig 86. Altarskåp med Jungfru Marie förhärlikande. Målningar med scener ur S:ta Barbaras och S:t Erasmus legender på insidan av dörrparet t v.

Painted scenes from the legends of S Barbara and S Erasmus on the inside of the left wing of the Brussels reredos.

Gyllene Skinnets orden. – De två småscenerna upptill visar själva martyriet. T v båten, som stöter i land och två knektar på stranden, den ene drar en kvinna ur båten och lyfter sitt svärd. I båten, som har hissat segel, står påven med lyfta händer, två kvinnor och en man, som tröstande lägger sin hand på den ena kvinnans axel. T h är det den heliga Ursula som segnar ned för en pil, avskjuten av en oriental med krönt turban och kroksabel vid sidan. På marken ligger redan en döende kvinna, och i fonden en krigare som huggit tag i en jungfrus långa lockar och är i begrepp att sticka ned henne.

På skåpets dörrar invändigt målade helgonscener. Horisontellt skiljs scenerna av målad list, som ger illusion att vara profilerad och förgylld som dörrarnas ram. På ytterdörren t v uppifrån: 1. S:t Martin stående på marken, delande sin röda mantel med en på knäna

krypande tiggare t h. 2. S:ta Barbaras fader låter bygga ett torn för att förvara henne till skydd mot de kristnas inflytande (fig 86). T h tornet under uppförande – det har tre fönster – med en murare på krönet och en man som gräver vid sockeln; t v står Barbara i röd klänning och vida blågröna ärmor och hennes far, som visar på tornet, i gulrosa turban, gulrosa ärmor, dräkt av grön guldbrokad och röda stövlar. 3. Barbara knäfaller i bön och fadern fattar hennes hår och lyfter sin kroksabel till halshuggning (fig 86); i förgrunden t h ett stånd av blå aklejoj, t v en sittande kvinna i bön, i vit dräkt, och i fonden en djävul som bär bort Barbaras far på ryggen. – På inre dörren t v uppifrån 1. S:t Erasmus martyrium (fig 86): helgonet står barfota men med rött harnesk och röd hjälm inför sin domare, som böjer sig bort och lyfter händerna avvärande inför Erasmus predikan; domaren sitter t h i en blekviolett tron med pur-

Fig 87. Altarskåp med Jungfru Marie förhålligande. Målningar med scener ur S:t Sebastians, S:ta Elisabeths och S:ta Dorotheas legender på insidan av dörrparet t h.

Painted scenes from the legends of S Sebastian, S Elizabeth and S Dorothea on the inside of the right wing of the Brussels reredos.

purpurfärgad baldakin, själv iförd blå turban och dräkt i svartgrön guldbrokad; vid tronen två rådgivare i blå och grön dräkt, bakom Erasmus två fängelsevakter, den främre i röd baret, grön dräkt med blå krage, purpurfärgade strumpor och svarta oxmuleskor; han kniper med en tång om Erasmus hjälm; golvet rutat i rosa, vitt och blekblått. 2. Erasmus tarmar vindas upp av två bödlar, helgonet liggande naken på rygg, fjättrad vid en bräda (fig 86); hans domare böjer sig över honom och håller sin spira i vänster hand, i fonden två följeslagare i blekviolett, resp purpur; i förgrunden t v Erasmus biskopsmössa och blå mantel, t h ett maskrosstånd.

På ytterdörren t h uppifrån: 1. S:t Görän i stålgrå rustning och vit tunika lyfter svärdet över axeln för att ge dråphugget åt den bruna draken, som ringlar på marken; i v hand håller han en lans med en böljande tudelad vimpel i blekviolett. 2. S:t Sebastians martyrium (fig 87): helgonet står bundet vid ett träd, den nakna kroppen genomborrad av många pilar; från vänster kommer två ryttare och en knekt i purpurdräkt spänner sin båge, t h två knektar som spänner sin båge, den främre i röd baret, grön dräkt och vit- och rödrandiga strumpor; i förgrunden t v en blå blomma. 3. St Sebastian står naken bunden vid en violett kolonn och marteras med knölpåkar av tre bödlar (fig 87), den t v i blå mössa, purpurdräkt och gröna strumpor, den t h i blå kolt och röda strumpor med gula band, hans baret på marken blå; t h står domaren i svartgrön guldbrokad med ett spö i handen; golvet i blekgrönt, blekrosa och vitt, i förgrunden tre knölpåkar. – På den inre dörren t h uppifrån och ned: 1. S:ta Elisabeth överraskas av sin man lantgreven och hennes sköte är fullt med rosor (fig 87); Elisabeth knäböjer barhuvad, i blå dräkt med vitt pälsfoder och purpurdräkt kjol, lantgreven med grönt dok, purpurfärgad mantel och dräkt i grön guldbrokad med brun pälskrage; han lägger sin hand på rosorna; t v de fattiga och behövande, en sittande gumma i grönt, en mor med sitt barn i blå mantel, en tiggare med stav, halmhatt, mörkgrått dok

och purpurfärgad dräkt; t h blick in i ett hus med öppen spis och bord med tallrikar, t v utblick över ett stadstorg med flera tiggare och lytta. 2. S:ta Dorotheas halshuggning (fig 87). Dorothea, i purpurdräkt, böjer knä i bön och en bödel, i vitt med röd-, vit- och grörandade hosor, lyfter sitt svärd till hugg; t h två vittnen, en man i grön turban och gul långrock, den andre i purpurdräkt mössa och dräkt med blå kapuschong; i fonden ett ryttarfölje; i förgrunden t v en liten gosse i blågrå kolt som tar emot en korg med rosor av helgonet, och i fonden överlämnar han den till en man bakom en disk i en interiör, mannen i blå baret och purpurrock; i förgrunden vita blommor.

Predellans dörrar bär på utsidan målningar av de fyra evangelisterna, sittande i en interiör med rutgolv och i den grå fondväggen fönsteröppning, indelad av tre brunröda kolonner, med utblick över ett landskap (fig 88). Evangelisterna med glorio i guld och språkbandet med evangelietext och deras symbol med språkband med deras namn. Från vänster till höger. 1. Lukas med blått dok, violett mantel med brun pälskrage, röd tunika och evangelium i h hand. "*Missus est aēgel⁹ gabriel a deo in ciuitatem galilee cui nomen nacareth ad virginē despōsatā uiro*" (=Luk 1:26–27). 2. Johannes i grön tunika och purpurdräkt mantel. "*In principio erat verbū et verbū erat apud deū et deus erat verbum hoc erat in principio apud deum*" (=Joh 1:1–2). 3. Matteus i violett tunika och grön mantel "*Cum nat⁹ esset ihs in bethleem iude in dieb⁹ herodis regis ecce magi ab oriente venerunt iherosalimā*" (=Matt 2:1). Ängeln i vit dräkt med vingar i gult och blått. 4. Markus i röd mantel och gul dräkt. "*Recumbētib⁹ vndecum discipulis apparint dñs ihs et exprobit incredulitatem illorum et durieio (? , läs duritiam) cordis*" (=Mk 16:14).

Skåpets dörrar på utsidan med de fyra kyrkofäderna stående på en grässlant framför en hög grå mur, bakom vilket träd sticker upp (fig 75). Från vänster till höger: 1. Augustinus i biskopsskrud med kräkla och i höger hand ett hjärta. Röd mitra, mörkgrå kåpa med broderier i guld och färger, rött foder, alba. 2. Gregorius med tiara, patriarkalkors och en bok, som han bläddrar i. Kåpan i svartgrön guldbrokad med broderier i guld och färger, ljusblått foder, grön dalmatika, alba, röd korsstav. 3. Hieronymus i röd kardinalsdräkt med en korsstav i höger hand och i den vänstra en törnkvist. Endast obetydliga rester av lejonet. 4. Ambrosius i biskopsdräkt med kräkla och i vänstra handen en bok. Mitra i guldgult och rödbrunt, mörkblå kåpa med broderier och med ljusgrönt foder och frans, purpurdräkt dalmatika, alba, ljusblå handskar, kräkklan med röd stav. I förgrunden ett stånd av blå aklejoj. – På de

Fig 88. Altarskåp med Jungfru Marie förhårligande. Målningar av de 4 evangelisterna. Foto ATA.

Paintings of the four Evangelists on the outside of the bottom wings of the Brussels reredos.

ytersta dörrarnas översta del t v Gregorius mässa, t h den Apokalyptiska Jungfrun. Gregorius knäfaller framför altaret, assisterad av två diakoner, och ovanför ses lansen, kolonnen, stegen, Kristi ansikte, hamma-

ren, spikarna, törnekronan, ättikstången, Judas, översteprästen, Petrus och tjänstekvinnan på gul fond med gulröd kant. – Jungfru Maria med barnet, krönt, i blå klänning och purpurröd mantel, stigande på den sil-

Fig 89. Fragment av skulpturerade scener i flandriskt altarskåp omkr 1520. Två krigare från en scen med Korsbärningen (?). Kristi sarkofag.

Fragments from a lost Flemish reredos from about 1520. Two warriors from a scene with Christ bearing the Cross (?) and the sarcophagus of Christ.

Fig 90. Fragment av skulpterad scen i flandriskt altarskåp från omkr 1520. Kristi himmelfärd (?).

Fragment of carved scene from a lost Flemish reredos from about 1520. The Ascension of Christ.

vergrå månskärnan och omgiven av solgult med förtonande röd kantrand.

Altarskåpet är utfört i Bryssel omkr år 1520. Skulpturerna har tillskrivits Jan Bormans verkstad och predellans målningar Jan van Coninxlo eller en honom närliggande mästare, medan de övriga dörrarnas målningar på utsidan resp insidan anses utförda av två lärjungar till Colyn de Coter.

Altarskåpet är klosterkyrkans i målning och förgyllning bäst bevarade medeltida konstverk. En förklaring till dess välbevarade skick kunde vara, att det utan avbrott – och förmodligen redan från första stund – tjänat som Vadstena församlings altarpredella. Vid skåpets senaste restaurering fann man rester av ett radband, en rosenkrans, återgiven som ett band av förgyllda träkulor runt omkring Jungfru Maria i skåpets krön. Ett sådant rosenkransaltare invigdes 1521 i ett kapell "vid S:t Pedhers Kyrkia mur". Kapellet hade grundats jämte sjukhus och härbärge för pilgrimer, fattiga, lytta och lama som en from stiftelse till Guds och Jungfru Marie Rosenkrans ära. Donatorer var de båda förmögna Vadstenaborgarna Larens Pedersson och Morthen Nielson (Mårten Skinnare). 1522 togs kapellet och sjukhuset i riksföreståndaren Gustav Eriksson Vasas beskydd, och därmed var stiftelsens framtid säkrad under de stormiga år som följde.⁸

Predella till flandriskt altarskåp. Ek. Längd 277 cm, höjd 62 cm, djup 32 cm. Fig 89–90. Indelad i fem lika

breda nischer för figurskulptur – i mittpartiet rester av rumsarkitektur med valv och nattvardsbordet med Kristus och sju apostlar, alla med bortbrutna huvud utom Johannes. Lösa fragment av figurskulptur: 1. två krigare från scen med Korsbärningen (?) (fig 89) 2–3. knäböjande apostlar på stigande markkontur från scen med Himmelfärden (?), ett stycke från scenens vänster- och ett från dess högersida (fig 90) 4. markparti med Kristi sarkofag (fig 89) 5–6. två sättstycken med träd. – Gångjärn visar, att predellan burit dörrar. – Återstod av ett altarskåp från 1500-talets början, sannolikt Brysselarbete.

Predellan är enda återstoden av det flandriska altarskåpet, som invigdes på klosterkyrkans högaltare den 7 oktober 1521. Enligt diariet var altarpredellans skänkt av förre generalkonfessorn Nicolaus Amundi och hans vänner utan någon kostnad för klostret.

Altarskåp av ek och furu, 156×96 cm, jämte predella, ca 15 cm hög. Skåpet med tinnat krön, målat i rött med schablonerade blommor i guld. Skåpets mittparti horisontellt tudelat med undre lågt fack, som kunnat stängas med lucka nedifrån, och i övre partiet indelat i tre nischer. Skåpets mittparti med dörrar (blott den tv bevarad). Predellan målad med gult rankverk på röd grund och i mitten en Veronikaduk med Kristushuvud. All skulptur och annan målning saknas. 1400-talet.

Fig 91. Ikon med Mariabild.
Ryskt arbete, 1500-talet.

*Icon with the Virgin and Child.
Russian work from the 16th
century.*

Ikon

Ikon med framställning av Jungfru Maria med barnet. Pannå av poppel, 117,5 × 92,5 cm. Fig 91. Maria i midjebild med barnet på vänster arm. Hon lyfter högra handen visande mot barnet, som bär en skriftrulle i sin vänstra hand och välsignar med den högra. Maria i varmt brun mantel med guldgul kantbård och grågrönt foder, hennes klänning blågrå; barnet i grågrön kolt

och guldgul mantel. Mariabilden följer i kompositionen den berömda förebild, som på medeltiden fanns i klostret Hodegetria i Konstantinopel, och i en version som var särskilt populär i Georgien och kallas den Grusinska. Centralryskt arbete från 1500-talets förra del. – Ikonen är sannolikt svenskt krigsbyte, men dess ursprung är okänt. Den skall tidigare ha haft sin plats i kyrkan i Vadstena Krigsmanshus och överlämnades till Kungl Museum 1832. I Nationalmuseum bär den inventariebeteckningen Ikon 277. Vid restaurering 1964 befriades bilden från övermålningar, utförda under förra delen av 1800-talet, och även från en rik ornamental inklädnad i stuck, som räknades som sekundär.⁹

Fig 92. Kvinna på sitt dödsläger. Oljemålning från 1600-talet. Enligt påskrift: S:Brita.

Woman on her death-bed. Painting from the 17th century. In writing: "S:Brita".

Måleri och skulptur från nyare tid

Änglar, träskulptur, 2 st, h 61 cm. Stående i kontrapost, ena armen framåtsträckt i bärande ställning. Polykroma, med förgyllt hår och smal förgylld bindel kring höfterna. 1600-talets slut. I modern tid apterade till ljushållare. Deras vingar förlorade.

Ängel, träskulptur, h 76,5 cm. Stående, bärande en gren med två kalkformigt vidgade ändar (ljushållare?). Polykrom, förgylld, fladdrande dräkt kring bara ben, runt halsen målat rött pärlsnöre. Omkr 1700.

Golgata, oljemålning på duk, 102 × 76 cm. Kristus på korset och i fonden Jerusalem. Nedtill text i guld: "Du ser mig korsfäst här, o syndare men märck/ hwem har mig detta gjort det är ditt eget värck/ att Judas gjödt (?) mig sår är mig en lust att lida/ men synden din hon är för dig desso (?) får swida. / Så gråt och gläd dig nu när all mig blod förrinner / se till om ditt förnuft ej mer än skäligt finner / när jag så dyrt ett blod så ymnigt strör

dig, / att några tårar du igen bör offra mig." – 1600-talet.

Kvinna på dödsläger, midjebild, oljemålning på duk. 58,5 × 48,5. Fig 92. Vilande med huvudet mot vit kudde, med knäppta händer. Vit hätta med spetskant, vit dräkt med krage och besättning med spetsar. Mörk fond med text i rött: S Brita. – 1600-talet.

Barnets tillbedjan. Målning på väv, 171 × 131, i målad träram 197 × 156,5. Fig 93. Jungfru Maria i vitt dok, röd klänning, mörkblå mantel lyfter fram det nakna barnet i ett vitt kläde; t v i förgrunden en herde i ryggfigur i ljus gråbrun mantel och vit turban; ovan herden i fonden Josef, som lyfter ett blekgrönt draperi – t h i fonden en kolonn; Maria är omgiven av två änglar, ängeln t h håller en lilja, en stjälk med blåklockor och en stjälk med violer; i förgrunden t h ett fat med druvor, äpplen och ett päron; nedtill vitt skriftband med en latinsk strof i elegiskt distikon.

Auctori rerum nascenti è Virgine passim
Laeta uvas, poma, et lilia fündit humus
Nos animae viles cur huic non rite paramus:
Mentem animumq₃ pium. pura q' corda Deo

Fig 93. Barnets tillbedjan. Oljemålning av Johan Werner d ä. 1600-talets förra del.

The Adoration of the Child. Painting by Johan Werner sen. Former part of the 17th century.

Fig 94. Kristi uppståndelse. Oljemålning. 1600-talets förra del.

The Ascension of Christ. Painting from the former part of the 17th century.

Fig 95. Korsnedtagningen. Målning signerad av Måns Grijs 1691.

Descent from the Cross. Painting by Måns Grijs, 1691.

(=För Frälsaren strör jorden ymnigt druvor, frukter och liljor. Vi, usla själar – varför giver vi icke Honom, såsom oss tillkommer, ett fromt sinne och en from själ, och rena hjärtan inför Gud).

Svartmålad ram med brunmålad sarg med text i guld: ”Dis haben Wir 2 gesellen Gott Und der Kirchen zu Ehren auff setzen lassen. Johannes Wernner, Arnoldus ludolphs Heideman’ Mahlers; 1631 den 1 ianuary”. Utförd av Johan Werner d ä, hovmålare hos Per Brahe d y och bosatt i Vadstena före 1620 och i flera repriser intill sin död 1656.^{9a} Från S:t Pers kyrka.

Uppståndelsen. Målning på väv, 191 × 132, i svart målad träram, 208 × 153. Fig 94. Kristus över den förseglade sarkofagen med högra armen pekande lyft och i den vänstra korsfanan; från hans gloria eldstrålar begränsade av en molnkrans; t v tre sovande knektar, vid sarkofagens kortända en brinnande hög av vedpin- nar; t h i rygfigur en stående knekt som lyfter sin sköld för att skylla sitt huvud och en knekt som griper tag i sarkofagen för att kontrollera att locket är på.

Reliker och relikvarier

Till Vadstena klostrets dyrbaraste relikvarier hörde självfal- let ordensstiftarinnans egna kvarlevor, som efter hen- nes bortgång i Rom den 23 juli 1373 återförts till Sveri- ge för att i enlighet med Kristi löfte läggas till ro i det kloster, där Birgitta allt framgent skulle räknas som nunna och moder. Genom ödets osannolika skickelser förvaras hennes relikvarier – den återstod som bevarats – på nytt i det sammetsklädda skrin, som iordningställt för translationen i slutet av 1300-talet (fig 96). Skrinet innehåller i dag inte bara Birgittas kvarlevor utan näs- tan allt som finns kvar av det medeltida klostrets samla- de relikskatt, 23 skelettdelar och 2 huvudskålar. En antropologisk undersökning har visat, (jfr nedan) att dessa benrester tillhört 6 kvinnor och 7 till 9 män (A

Livlig manieristisk komposition med en myckenhet rött, grågrönt och blågrönt etc. – Kanske ett arbete av Arnold Ludolph Heideman (jfr ovan). Troligen från det epitafium som befallningsmannen över Vadstena stad och län, Lars Svensson, lät sätta upp i S:t Pers kyrka 1631.

Kristus i Getsemane, oljemålning på pannå, 173 × 115, i svartmålad träram 191 × 150. Kristus t v i bön, t h de sovande lärjungarna, i fonden Judaskysen, Kristi gri- pande, det avhuggna örat, den förlorade manteln och i ett moln en ängel med kors som räcker Kristus kalkan. 1600-talets förra del. Av Johan Werner (?). Från S:t Pers kyrka; troligen identisk med den målning som skänktes av rådmannen, sedermera borgmästaren Ber- til Hendricsson 1655.

Kristi korsnedtagning. Målning på pannå, 138 × 120. Fig 95. Komposition efter Daniele da Volterra. Signa- tur i nedre högra hörnet ”Norkjöping 1691. 14. Febru: Måns Grijs.”¹⁰

Bygdén, N G Gejvall et E-H Hjortsjö, *Les reliques de Sainte Brigitte de Suède*, (Lund 1954). Osteologiska iakttagelser kombinerade med historiska fakta och jämförande studier av andra kända relikvarier har dess- utom i flera fall tillåtit en vetenskapligt grundad identi- fiering av de personer skelettdelarna tillhört. Av Bir- gittas skelett föreligger sålunda huvudskålen, ett lår- ben, två skenben och ett armben, av hennes dotter Katharinas skelett huvudskålen, ett lårben och ett skenben. Birgittas bikt-fader magister Petrus Olavi re- presenteras av ett bäckenben, 2 lårben, 2 skenben och 1 fragment av ett vadben. Ett överarmsben kan ha tillhört S:t Knut av Danmark, vars övriga kända relikvarier förvaras i Odense. Av historiska skäl är det ytterst sannolikt, att samlingen innehåller skelettrester av S:ta Ingrid av Skänninge, men dessa kan inte nu identifieras med någon säkerhet. En benbit bär den senmedeltida påskriften ”de sto sigfrido” och skulle därmed härröra från S:t Sigfrid av Växjö, men dess autenticitet är oviss. Övriga skelettdelar är anonyma.

Den ursprungliga relikskatten i klostret har varit mycket mera omfattande. Både vid hemtransporten av Birgittas kvarlevor och när Katharina återvände från sin sista, femåriga Romvistelse, hemfördes talrika relikker från den eviga staden som gåvor till det nygrundade klostret i Vadstena. Antagligen har dessa relikker i huvudsak utgjorts av mycket små benpartiklar, försedda med pergamentssedlar, som angivit resp helgons namn, säkerligen i flertalet fall namnen på fornkristna martyrer. – Förvärvat av nya relikker har fortgått under hela klostertiden. År 1515 antecknar diariet att bröderna Erland och Nikolaus från Tyskland hemfört två huvud av de 11 000 jungfrur (följeslagarna till S:ta Ursula, som led martyrdöden i Köln på hunnerkonungen Attilas tid). Ännu en sådan huvudskål fick klostret i gåva av den katolske legaten Antonio Possevino 1579. – Från ett liknande gravfält utanför Köln hämtades relikker av S:t Gereon och hans följeslagare, som enligt legenden lidit martyrdöden år 304. Inskriften på en av de bevarade relikaskarna (fig 100) visar att även sådana relikker tillhört klostret. Relikaskarnas form, oval och icke rund, antyder att de avsetts för helgonkranier, och de relikker, som bevarats i dem, utgörs av fragment av kranier från fem olika personer.

”Det är tillåtet att infatta helgonens relikker i guld, silver eller ädelstenar allt efter deras mått, dock utan allt överflöd”, står det i ordensregelns kap 21.

Det sammetsklädda träskrinet ansågs redan i början av 1400-talet som ett alltför blygsamt hölje för Birgittas relikker och ersattes av ett förgyllt silverskrin, utfört i Stockholm, troligen i form av en kyrka i miniatyr, och levererat till klostret den 31 juli 1412. Skrinets vikt var drygt 90 kg. Klostret skulle förbli i okvald besittning av denna dyrgrip till 1572, då Johan III lät smälta ned den för att fylla kronans behov av kontanter. Den fromme och historiskt intresserade konungen lät visserligen senare förfärdiga ett nytt silverskrin åt Birgittas kvarlevor, av Hans Teusson i Stockholm i början av 1580-talet, men det höll bara en tredjedel av det gamlas vikt.

Vid Katharinas, Birgittas dotters skrinläggning den 1 augusti 1489, en lysande kyrkofest i klostrets annaler, kom 1300-talsskrinet åter till heders. Efter sin bortgång den 24 mars 1381 hade Katharina jordats i klostrets första träkapell, men i den nya kyrkan förvarades hennes kvarlevor i en synlig kista i en öppen grav, täckt av järngaller. Pilgrimer, som här funnit bot för sina krämpor, lät hänga upp sina kryckor eller kopior i vax av de sjuka kroppsdelar som botats runt graven. Efter translationen fick det röda sammetskrinet med Katharinas kvarlevor sin plats i ett särskilt kapell, som invigts till helgonets ära, och som också smyckades med hennes

bild, ett utsökt, utländskt arbete till ett värde av 100 floriner. I dag finns ingen Katharinabild bevarad i klosterkyrkans skulptursamling.

I september 1513 påbörjade guldsmeden Johannes Menss i klostret ett nytt skrin av silver för Katharinas relikker, men det skulle aldrig fullbordas, och 1524 togs det härför insamlade silvermaterialet i beslag av Gustav Vasa (jfr s 101).

Det tredje birgittinska helgonet i klosterkyrkan, magister Petrus Olavi från Skänninge, Birgittas biktfar, fick aldrig någon officiell helgonförklaring, men han vördades som helgon parallellt med Katharina. Hans helgonbiografi författades i klostret samtidigt med Katharinas i början av 1400-talet, och hans ben har förmodligen upptagits ur graven och lagts i ett skrin under klostrets sista tid, även om det skett utan festliga ceremonier och utan att lämna några spår i dess diarium.

Ett sent och oväntat tillskott i klostrets relikskatt var den heliga Ingridis relikker i ett silverbeslaget skrin, som överfördes till Vadstena på order av Gustav Vasa den 15 april 1544, sedan hennes dominikanska klosterstiftelse i Skänninge upphört att existera. S:ta Ingridis högtidliga skrinläggning hade ägt rum så sent som den 29 juli 1507.

Relikvariernas dyrbara utsmyckning gjorde dem särskilt utsatta i tider av ekonomiskt nödläge. Relikerna var det väsentliga, relikvarierna något sekundärt, och vår kännedom om klostrets medeltida skatt av relikvarier är mycket bristfällig, både när det gäller relikvariernas utseende och tidpunkten för deras försvinnande. Vissa relikvarier var s k talande relikvarier, d v s de hade formen av den kroppsdel relikven ursprungligen tillhört, och de var gärna försedda med en tittglugg med glas eller bergkristall, som tillät de troende att se själva relikven. Vid S:ta Katharinas skrinläggning 1 augusti 1489 bars hennes huvudskål i ett särskilt relikvarium, liksom hennes underkäke och den ena av hennes underarmar. Relikvariet för underkäken hade en behållare av bergkristall med beslag av guld och silver, som avyttrades under klostrets svåra tid i mitten av 1500-talet. Katharinas underarm bör ha varit innesluten i ett relikvarium av förgyllt silver i form av en underarm. Ett sådant hölje bar relikven av S:t Knuts arm, som var en gåva från kung Erik och drottning Filippa. Ett särdeles dyrbart relikvarium, förmodligen också en gåva av detta kungapar, var den ”tavla av guld”, som inneslöt två helgonrelikker, okänt vilka. När den uppvisades vid Karl Knutssons besök i klostret den 3 januari 1454, värderades den till 270 nobler, motsvarande ett värde av drygt 227 kg silver.

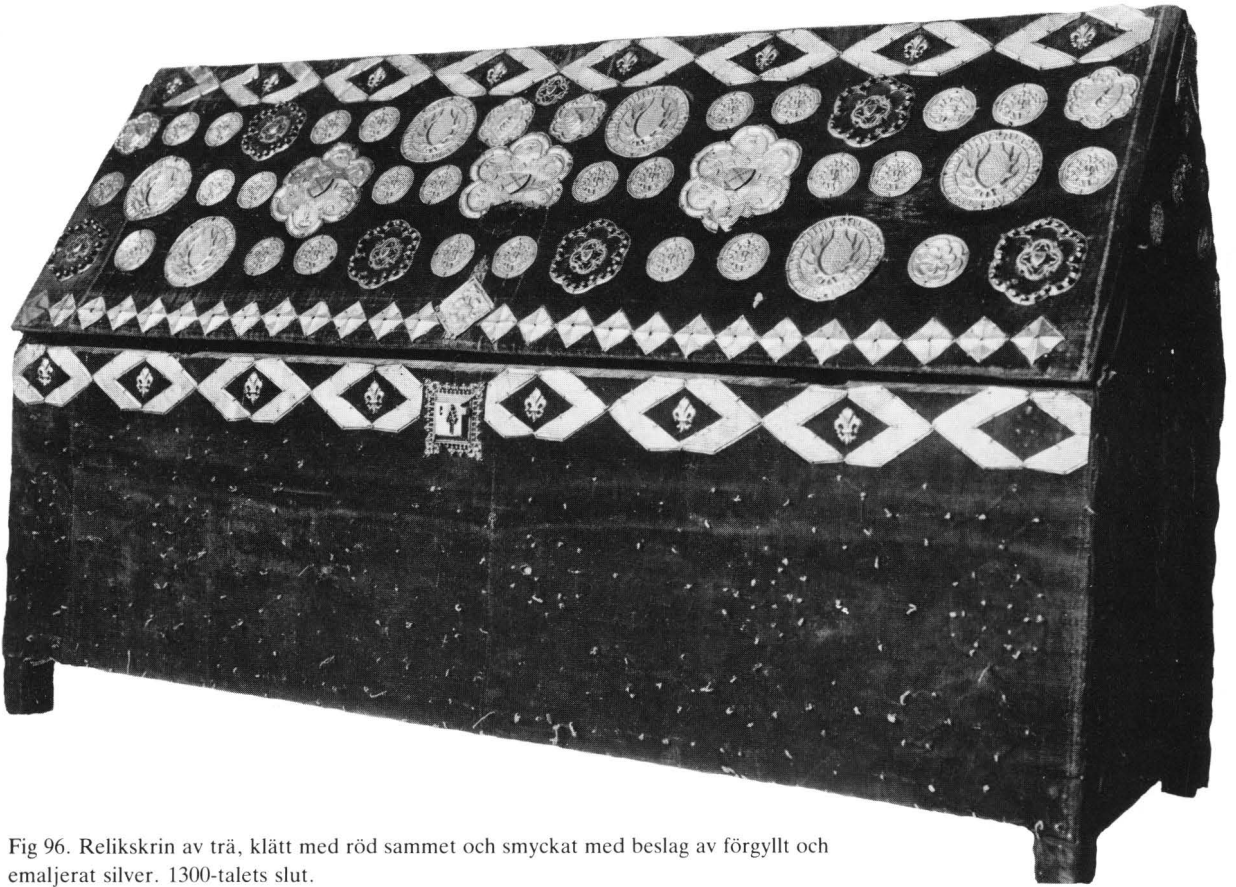

Fig 96. Relikskrin av trä, klätt med röd sammet och smyckat med beslag av förgyllt och emaljerat silver. 1300-talets slut.

Reliquary shrine of wood, covered with red silk-velvet and decorated with gilt and enamelled silver ornaments. From the end of the 14th century.

Under klostrets sista tid förvarades relikksamlingen i det rum, som kallats Sanctum Sanctorum, i östra änden av nunneklostrets dormitorievåning.

I den för hertig Karl upprättade förteckningen över klostrets dyrbarheter 1593 nämnes det nya Birgittaskrinet från 1582, Katharinas sammetsklädda träskrin och "stycken av silver", som tillhört S:ta Ingridis skrin, förutom 5 relikaskar på fötter. Vid klostrets stängning 1595 fördes relikerna till ett hemligt ställe, tydligen jordade i stadskyrkan S:t Per, och där förblev de oät-komliga, när kung Sigismund 1598 lät efterforska dem för att föra dem till Polen. Det blev de tomma helgon-skrinen och relikaskarna, som tydligen bevarat ett visst relikinnehåll, som sändes till Polen genom konungens troman Lars Andersson Rålamb, som senare med livet skulle plikta för detta nit.

1599 lät hertig Karl överföra relikerna till Vadstena slott, tydligen för att förhindra deras utnyttjande till vidskepelse. Men relikerna omgavs alltjämt med en

viss helgd, av respekt för de dödas ben i allmänhet och för lämningarna av så bemärkta personer i synnerhet. Kort senare överflyttades relikerna åter till stadskyrkan, där de förvarades i en trälåda. Vid drottning Kristinas besök i Vadstena 1643 förevisades relikerna för drottningen, och det var vid detta tillfälle hennes franske balettmästare Antoine de Beaulieu oförmärkt lyckades tillskansa sig ett helgonkranium, som han uppfattade som Birgittas. Detta kranium, som nu förvaras i kyrkan i Courson i Frankrike, en som relik infattad huvudskål, bär dock spår av att länge ha legat i jorden, varför det snarare kunde vara S:ta Ingridis huvudskål eller huvudskålen av en av de "11 000 jungfrur", som hämtats från ett gravfält utanför Köln.

Relikskrin av furu, husformat, med rektangulär plan och sadeltak; på fyra fötter, två av ek, en av furu och en av björk (?). Takets ena sida upptill fäst med tre gångjärn och tjänstgör som lock. Längd upptill 114 cm,

Fig 97. Relikskrin som fig 96 men öppnat och med synlig invändig klädsel med broderier, utförd i klostret på 1480-talet inför S:ta Katharinas translation.

Reliquary shrine as in previous fig but opened to show lining with embroidery executed in the monastery.

nedtill 117 cm. Bredd 38–39 cm. Höjd 63,5 cm exklusive fötterna, som är 5–6 cm höga. – I botten spår av fästnordningar, sannolikt för de tillfällen då skrinet burits i procession på en bår. Fig 96–99.

Skrinet är utvändigt helt klätt med röd sammet (även fötterna) som underlag för en rik besättning av fastsydda beslag i förgyllt silver. Beslagen, av olika form och format, är ordnade i horisontella rader mer eller mindre täckande skrinets tak, gavlar och sidor. Det ursprungliga antalet beslag kan beräknas till c 437 st, men av dessa återstår nu endast 180 st, som koncentrerats till den del av skrinets tak, som utgör lock. Smärre rutor och vinkelband bildar friser vid lockets övre och undre kant – i fälten mellan vinkelbanden är liljor placerade. Liljan är en välkänd Mariasymbol liksom rosen, som förekommer i runda medaljonger i fyra olika varianter och dessutom i ett konturklippt exemplar. Vinrankor och druvklasar, ekollon och ekblad är rikligt företrädade i de runda, fyr- eller sexpassformade medaljongernas dekor. Dessutom finns prov på enstaka, konturklippta vinblad. Till den dekorativa utsmyckningen med symbolisk förankring kan också räknas en större sexpassformad medaljong med en örn med utbredda vingar i ena gavelspetsen (fig 98). Men den övervägande delen av dessa påsyningsbeslag – ströningar – siras av vapensköldar eller vapenmärken,

som med större eller mindre säkerhet kan knytas till företrädare för frälsesläkter, som med gåvor eller på annat sätt gynnat birgittinernas kloster vid dess tillkomst och särskilt i slutet av 1300-talet. Folkungavapnet finns både i sin kungliga version (rest lejon över ginbalkar) och i den förenklade form som bars av folkungarnas lagmansgren, som Birgittas mor Ingeborg Bengtsdotter tillhörde. Aspenäsättens vapen (en lejonörn) kan avse Ulf Jonsson, Fargaltsvapnet (en galt) Ragvald Nilsson, Glysingsvapnet (ett galthuvud) Birgittas svärdotter Katarina Glysingsdotter, Gripvapnet (ett griphuvud) drotsen Bo Jonsson Grip, det dubbla hjorthornsvapnet (två hjorthorn) Esbjörn Kristiernson Djäken, det enkla hjorthornsvapnet (ett grenhorn) Törre Karlssons efterkommande, Örnfotättens emblem (två örnben) Karl Magnusson, von Karow-vapnet (ett kryss av små rutor) Arnold von Karow (fig 99), van Vitzenvapnet (en rest räv) Vicke eller Arnold van Vitzzen, och sköldar med ett kors bland fyra liljor kanske Birgittas trogne följeslagare, den sedermera prästvigde Magnus Petri.

Då flertalet beslag förekommer i serier, är det sannolikt att större delen av de förlorade beslagen varit av samma modell som de bevarade. 1772 förtecknades skrinets beslag och var då 352 st, i det närmaste dubbelt så många som nu. Riksantikvarien Johan Peringskiöld

lät på sin tid avbilda fjorton beslag, och bland dessa finns ett par former, som ej längre bevarats, bl a ett runt beslag med S:t Olof krönt och tronande och ett litet fyrkantigt beslag med ett Mariamonogram.

Beslagen är utförda av tunt silverbleck, som presats i former och förgyllts. Endast ett par detaljer visar en mera komplicerad teknik. Glysingsvapnets galthuvud är således utfört i translucent violett emalj med ögon och tunga i opak röd emalj. von Karowvapnets rutor är emaljerade i opak rött. Skrinets kvadratiska låsbeslag har friser av bladkrabbor i gjutet silver. Ett utsökt ornament är det förgyllda sexpass med infattade ädelstenar, som placerats fritt kring Glysingsvapnets sköld och fyrpass. Stenarna är almandiner, ametister och bleka och mörka safirer.

Beslagens stilistiska karaktär och vapensköldarnas personhistoriska anknytning visar, att skrinet utförts i senare delen av 1300-talet och med till visshet gränsande sannolikhet för den translation eller skrinläggning av S:ta Birgittas ben, som då ägt rum. Enligt en ej kontrollerbar uppgift hos Johannes Messenius skulle en första skrinläggning företagits redan år 1381, men den i klostrets annaler beskrivna, stora skrinläggningsfesten firades Trefaldighetssöndagen den 1 juni 1393. Skrinet med Birgittas relikv bars då i procession av fyra biskopar och uppställdes på altaret i brödernas kor (högaltalet).

En ny translation skedde år 1412 då, som nämnts, det enkla träskrinet ersattes med ett skrin helt i silver, med en vikt av något över 90 kg, sannolikt utfört i Stockholm, varifrån skrinet anlände till klostret detta år den 31 juli. Det äldre träskrinet har troligen även i fortsättningen gjort tjänst som relikvskrin men inte längre för ordensstiftarinnans ben.

I slutet av 1400-talet har skrinet tydligen restaurerats för att göra tjänst vid nästa stora translationsfest i klostrets historia: Birgittas dotters, den heliga Katharinas translation den 1–3 augusti 1489. Festen finns utförligt skildrad och beskriver hur hennes ben placerades i ett ståtligt skrin ”av silke, silver och guld och ädla stenar”. Med silke avses tydligen skrinets klädsel av den röda silkessammeten. Att just detta skrin varit aktuellt vid tillfället i fråga, visar dess inre broderade klädsel, som är karakteristisk för klosterverkstadens arbeten under senare delen av 1400-talet. Fodret (fig 97) består av ett nu bleknat, ursprungligen högrött tjockt siden i atlasväv, smyckat med sextiosex applikationer, broderade på lärft i silke och guld; två slags fåglar, två sorters sexuddiga stjärnor, rosor och bokstaven m(aria).

Kort senare började man i klostret samla medel för

Fig 98. Förgyllda silverbeslag på gaveln av relikvskrinet fig 96 o 97.

Gilt silver ornaments on the gable of the reliquary shrine.

Fig 99. Förgyllt och emaljerat silverbeslag på relikvskrinet fig 96 o 97. Skölden visar ätten von Karows vapen.

Gilt and enamelled silver ornament on the reliquary shrine. von Karow coat of arms.

Fig 100. Relikvarium, utfört i Vadstena kloster. 1400-talets mitt eller senare del. Foto G Hildebrand.

Reliquary, executed in the monastery. Middle or latter part of the 15th century.

utförandet av ett gediget silverskrin åt S:ta Katharina på samma sätt som åt hennes mor. Men detta silver togs i beslag i samband med reformationen, och något nytt skrin kom aldrig till utförande.

Inför hertig Karls besök i klostret 1595 lät systrarna enligt Messenius ta ut S:ta Birgittas, S:ta Katharinas och S:ta Ingrids relikur ur respektive skrin och gömde undan dem. Hertigen befallde att relikerna skulle nedgrävas, men skrinen fick tills vidare stå orörda.

Samma år kung Sigismund för sista gången avseglade från Sverige, 1598, lät han, som ovan omtalats,

efterforska var i Vadstena de heliga relikerna blivit nedgrävda, men ingen yppade hemligheten. Endast relikskrinen kunde genom konungens troman Lars Andersson Rålamb transporteras till Polen.

År 1643 omtalas en kista med helgonben i S:t Pers kyrka, och 1645 låter sig drottning Kristina där förevisas S:ta Birgittas relikur. Kistan var en öppen trälåda, som förvarades i kyrkans sakristia, och enligt en förteckning från 1700-talet skall där ha funnits: "tvenne huvudskålar . . . sexton stycken större och mindre ben av armar, lår och benpipor; två stycken skulderblad

och några revben och ryggkotor samt andra ben”.

Upplysningsmannen och Vitterhetsakademiens sekreterare Olof von Dalin, som besökte Vadstena 1760, fann sättet för relikernas förvaring i S:t Pers sakristia mindre passande, och efter en anmälan härom till Kanslikollegiet beslöts, att ett gammalt relikskrin, som inkommit till Sverige med Karl X Gustavs krigsbyten från Polen 1656 och införlivats med Antikvitetsarkivets samlingar, lämpligen borde översändas till Vadstena för relikernas förvaring. Föga anade man därvid, att det var en gammal klenod från klosterkyrkan, det av Sigismund till Polen bortförda S:ta Katharinaskrinet, som då återbördades till Vadstena. Biskop Filenius mottog skrinet 1766, en kista av furu tillverkades i Linköping och i denna uppställdes skrinet i stadskyrkan i Vadstena 1772. När stadskyrkan revs, flyttades skrinet 1829 till klosterkyrkan. Vid kyrkans restaurering på 1890-talet utfördes en ekkista som hölje till skrinet, i gotisk stil och efter ritningar av Märta Måås-Fjetterström. En ny anordning med glashuv kom tillstånd 1936 i samband med skrinets uppställning i munkkoret efter ritningar av Erik Fant.¹¹

Kista av furu med åsat lock, järnbeslagen och målad med träådring i brunt. Järnhandtag i kortändarna. 140 × 61, h 83. Förfärdigad i Linköping för transport av Birgittas relikskrin.

Kista av ek, med masverksdekoration och skulpterade bladkrabbor i gotik, på gavlarna vridna järnhandtag. 168 × 89 (sockelplattan), h 113. – Utförd för Birgittas relikskrin vid restaureringen på 1890-talet efter ritning av Märta Måås-Fjetterström.

Relikask på hög fot, av ek, den ovala behållaren och dess lock helt klädda av tyg och broderier i guld, silver och silke. H. 34,5, behållarens l 20,8, br 18,5, inre djup c 12 cm. Fig 100. – Sexpassformad fot med utskjutande uddar mellan de runda passen – passen omväxlande målade röda och gröna, de smala fälten mellan dem blekt gula; på de röda och gröna fälten schablonerade rosor och stjärnor i guld; brunt skaft. Askens utsida med röd, broderad silkebotten och sju ornament, broderade i guld, silver och silke: avskurna trädstammar bär vindruvsklase med utstrålande vinblad (3 st) resp granatäpple (?) med silverpaljetter och breda, taggiga blad (4 st); mellan ornamenten fyra flygande duvor med korsgloria. Ovan en silkesnodd i blått, grönt och vitt en broderad text i grönt och blått med vita skiljetecken runt mynningsranden: *Istud capud est vnnis sancti martiris qui fuit de cōsociis sancti gereonis marti-*

Fig 101. Relikvarium, utfört i Vadstena kloster. 1400-talets mitt eller senare del. Foto G Hildebrand.

Reliquary, executed in the monastery. Middle or latter part of the 15th century.

ris (= Detta huvud tillhör en helig martyr, som var bland S Gereon martyrens kamrater). – Locketts kant med vindruvsranka virad kring en stav, broderad i guld och silver på grön silkebotten i flätverk. Locketts plana ovansida bar ett litet firsidigt, fastnitat beslag av metall, nu förlorat, omgivet av fyra broderade, flätade bladornament i guld och silver på botten av rött silke i flätverk inom en bred ram med bladranka virad kring en stav, broderad i guld och silver på röd silkebotten. – Lockett invändigt klätt med rött siden, behållaren invändigt med blekt rosa lärft och på undersidan med mörkblått siden.

Relikvariet utfört i Vadstena kloster under 1400-talets mitt eller senare del. Nu i Statens historiska museum.

Relikask på hög fot, av ek, den ovala behållaren (som förlorat sitt lock) helt klädd med tyg och broderier i

Fig 102. Relikvarium, utfört i Vadstena kloster. 1400-talet.

Reliquary, executed in the monastery. 15th century.

guld, silver och silke. H 31,2 cm, behållarens l 20,8 cm, br 18,5 cm, inre djup c 13 cm. Fig 101. – Foten en sexkant med insvängda sidor, sargen omväxlande målad röd och grön, ovensidan indelad i gröna och bruna fält med strödda guldstjärnor, skaftet rött. Askens utsida med ljus blågrön, broderad silkebotten och sex heraldiskt stiliserade ornament, broderade i guld, silver och silke: krönta, kolvliknande knoppar omges av symmetriskt bladverk och reser sig ur sköldformade fält, som nedtill avslutas med en blomma med förgylld silverpaljett. Varannan blomknopp är snedräfflad i guld på röd botten och har röd sköld, varannan bär 6 runda, förgyllda silverpaljetter på silverbroderad botten i rutverk och har blå sköld. Ovan en silkesnodd i blått, rött och vitt en broderad text i blått och rött med vita skiljetecken runt mynningsranden: *Preciosi sci dei quor' reliquie hic continentur succerrite nobis nuc et et' nu* (= Guds dyra helgon, vilkas relikier här förvaras,

bistå oss nu och i evighet). – Behållaren invändigt klädd med blekt rosa lärft och på undersidan med mörkblått siden.

Relikvariet utfört i Vadstena kloster under 1400-talets mitt eller senare del. Nu i Statens historiska museum.

Relikask på hög fot, av lövträ, den ovala behållaren (som förlorat sitt lock) helt klädd med brunviolett sammet med påsydda beslag i silver. H 29 cm, behållarens l 21 cm, br 18,5 cm, inre djup c 10 cm. Fig 102. – Den runda, svarvade foten från 1766, utförd efter en äldre, som gått sönder, men den ursprungliga, medeltida foten har säkerligen haft ett annat utseende. Det smala, runda skaftet klätt med samma slags sammet som behållaren och ornerat av strödda, runda silverpaljetter. Askens sidor upp- och nedtill inramade av rader av mycket små silverpaljetter och runt om en S-formigt löpande ranka av runda silverpaljetter med alternativt uppifrån och nedifrån löpande stjälk med stort, plastiskt buktat vinblad av tunt silverbleck – ursprungligen sex sådana blad (blott 4 bevarade). Vid sidan av bladen ett krönt monogram "ia" i förgyllt silverbleck (förkortning av Maria), och ännu andra silverbeslag i svicklarna: veckad rundel som fäste för löst hängande silverlöv, förgyllt druvknopp som fäste för nu förlorat hänge, släta rundlar, förgyllda paljetter, kvadratiska beslag med liljekryss kring rundel etc. Runt mynningsranden en silkesnodd i rött, blått, grönt och vitt. – Askens invändigt klädd med gråsvart siden och på undersidan med sentida rips.

Relikvariet från 1400-talet och sannolikt utfört i Vadstena kloster. Nu i Statens historiska museum.

Kyrksilver

Enligt Frälsarens ordensregel kap 21 skulle högaltaret utrustas med 2 nattvardskalkar, 2 par vin- och vattenkannor, 2 par ljusstakar, ett kors, 3 rökelsekar och en pyxis (liten ask) för Herrens lekamen. Andra ting av guld och silver borde inte förekomma i klostrets ägo. "Ty det är icke guld eller silver eller ädla stenar de

(konventen) skola samla som skatt åt sig, utan min nåd, och detta genom oavlåtligt studerande, fromma böner och gudstjänstfirande”.

Mot medeltidens slut hade klostrets samlade silver-skatt nått ansevärda proportioner. Varje altare ägde en egen uppsättning av kalk och patén – det innebär ett sextiotal. Andra nattvardskärl, som åtminstone till en del varit utförda i ädel metall, var monstranser för att visa Herrens lekamen och ciborier och pyxider till dess förvaring. De rikare utrustade altarestiftelserna kan givetvis ha omfattat både ljusstakar, kors, rökelsekar och vin- och vattenkannor av silver på samma sätt som högaltarets utstyrelse. Men dessutom fanns dyrbart smyckade relikvarier (se ovan s 93 f), kronor av ädelmetall för helgonbilderna, spännen och besättningar för de liturgiska dräkterna, radband, brudkransar och smycken, som varit fromma skänker till klostret. De rika gåvorna i Magnus Erikssons och drottning Blankas testamente kunde aldrig fullföljas på grund av kungaparets olyckliga öde, men både hög och låg i kyrkan och i världen har förärat klostret dyrbarheter för att bli ihågkommen i dess böner och gudstjänster.

Vid Karl Knutsson Bondes besök i Vadstena nyåret 1454 besiktigades de klenoder Erik av Pommern och drottning Filippa överlämnat till klostret i testamente (diariet). Karl Knutsson inlöste vid detta tillfälle både kung Eriks och drottning Filippas kronor, ett halsband i skepnad av en hund, ett gyllene bälte och annat mera, vilkas besittning enligt vad kungen sade till konfessorn och alla bröderna var emot Frälsarens ordensregel och till skada för deras själar. Vid samma tillfälle, kring trettondagen, uppsattes i kyrkan ett vackert sakramentshus. Enligt Rimkrönikan var detta en gåva av konungen. En monstrans placerades i sakramentshuset och en lampa därintill. Sakramentshuset hade sannolikt sin plats i Vårfrukoret i kyrkans mitt, där Karl Knutssons två första gemåler fått sin grav. På grund av sakramentshuset kom Vårfrukoret senare att bära namnet Helga Lekamens kor (Kult och Konst s 56).

En dyrbar monstrans bör också ha funnits på systraläktarens altare. Ty enligt ordensregeln lovar Kristus systrarna, att de ”ständigt må ha min lekamens sakrament på sitt altare, i ett passande skrin av safir eller kristall, så att de allt ivrigare måtte åstunda mig, som de dagligen ser under främmande gestalt, till den dag då de skall mätas av tingens sanning” (kap 37).

Vadstena kloster var en av de största bidragsgivarna vid Gustav Vasas kyrksilverkonfiskationer (se O Källström, Medeltida kyrksilver från Sverige och Finland förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer, Uppsala 1939). När förarbetet till den heliga Katharinas relik-

skrin togs i beslag, väckte detta stor uppståndelse i hela riket. Det var många fromma gåvor till S:ta Katharinas ära, som där försvann i den kungliga kassakistan. Men eljest utgjorde klostrets bidrag en självklar del av den extraordinära uppbörd, som drabbade landets kyrkor. 1523 levererade klostret sålunda drygt 30 kg ospecificerat silver, och 1524, då Gustav Vasa enligt klosterdiariet ”utpressade” de fem plåtarna till S:ta Katharinas skrin, indrev konungen ytterligare drygt 24 kg silver. En mindre leverans av ca 2,3 kg silver ägde rum 1527. Förteckningen över 1540 års uppbörd är särskilt intressant, eftersom silvret här specificerats både med hänsyn till de altaren det tillhört och i flera fall med angivande av föremålets art. Från brödrakoret levererades då ca 1,2 kg silver, från altaren ”in claustro” ca 3,5 kg silver och från altaren ”in templo” minst 15 kg silver.

Under de för klostret svåra åren, när det levde på kungens nåde, sedan alla dess egendomar indragits till kronan, visade det sig nödvändigt för uppehållets och ekonomiens skull att då och då avyttra dyrbarheter (se Källström s 284 f). 1542 såldes en Mariabild av trä, som bar en krona av silver med en vikt av 7 lödiga mark (ca 1,5 kg). Köpare var drottning Margaretas moder, Ebba Eriksdotter Vasa. Ett kors, ett rökelsekar, ”Birgittas dryckesskål” m fl föremål såldes på samma sätt enligt klostrets Uppbörds- och utgiftsbok för åren 1539–1570.

Allt konfiskerat gods har knappast nedsmälts, åtminstone inte omedelbart. En nattvardskalk, som varit en gåva av Birgittas son Birger Ulfsson, har bevarats till eftervärlden i kapellet på Stockholms slott (fig 104). Men den kan ha nått sin bestämmelseort på andra och okända vägar (efter klostrets stängning 1595?). – I stiftets kyrkor finns flera nattvardstyg, som kan förmodas tidigare ha tillhört klosterkyrkan. En kalk från 1400-talet i Hovs kyrka är således enligt klostrets räkenskaper försold till församlingen år 1570. En liknande transaktion har föreslagits för nattvardskalkar i Askeby kyrka och i Vadstena hospitalskyrka (se Birgittautställningen 1918, katalog, s 31 f). En 1300-talskalk med emaljerade vapensköldar i Nässja kyrka har kanske varit en gåva till klostret under dess första tid (se A Andersson, Silberne Abendmahlsgeräte in Schweden aus dem XIV. Jahrhundert, Stockholm 1956).

När hertig Karl 1593 – två år före klostrets definitiva stängning – lät göra en inventering av dess dyrbarheter, var det icke mycket kvar av dess forna rikedomar på guld och silver. Förutom Birgittas silverskrin och Katharinas med silver beslagna skrin förtecknas 4 silverkalkar och 3 silverpaténer, 1 förgylld monstrans, silverbeslag från S:ta Ingridis skrin, 1 stor brudkrona

Fig 103. Nattvardstyg av förgyllt och emaljerat silver från 1300-talets förra del. Skänkt till klosterkyrkan 1748 av C M de Laval och hans maka C T von Dossow.

Chalice and paten of gilt and enamelled silver. From the former part of the 14th century. Given to the Abbey in 1748 by C M de Laval and his wife C T von Dossow.

och 2 små pärlkronor i en ask och 2 silverljusstakar. Bland textilierna uppräknas 5 relikaskar på fötter.

Nattvardstyg av förgyllt silver, kalken med opak, röd och blå emalj. Kalkens h 15 cm, paténens diam 14,6 cm. Fig 103. Kalkens runda fot med graverad dekor av blad och trepassornament och med 6 fastnitade medaljonger med graverade figurer på blå emaljbotten inom fyrpass, vilkas yttre svicklar bär röd emalj. Medaljongerna framställer Guds lamm med segerfanan och en nattvardskalk, som samlar upp blodstrålen från dess bröst; de fyra evangelistsymbolerna med tomma språkband; pelikanen i sitt rede som hackar sitt bröst för att nära sina ungar med sitt blod. Kalkens skaft och nod med pålödda, plastiska vinblad, och noden med sex runda utsprång, vars medaljonger bär graverade huvuden inom sexpass med blå emaljbotten och röd emalj i

de yttre svicklarna. Medaljongerna framställer Kristus och Jungfru Maria, krönta och vända i halvprofil mot varandra, samt tre lockiga manshuvuden i halvprofil (apostlar?) och en skönlockig helgonkonung en face. Skålen har en vid, konisk form. – På fotens undersida graverad inskrift: "Gifven til Klåster Kyrkan af Översten wid Uplands Regemente och Riddaren af Kong. Swenska Swärds Orden Högwälb: Herr C M Delaval och des Husfru wälb: Fru C:T:v. Dossow A^o 1748". – Kalkens patén med graverad inskrift i majuskler runt brättet: AVE. MARIA. GRACIA. PLENA. DOMINVS. TECVM. BENEDICTA. TV. INMVLIERIBVS. ET. BENEDICTVS. FRUCTVS. VENTRIS. TVI. AMEN (= bönen Ave Maria). – Skålen med fördjupad sexpassform och i mitten en rund medaljong med graverad framställning av Kristus tronande på himlabågen, omgiven av 13 stjärnor inom en spetsoval mandorla, omgiven av växande bladrankor. Kristus sträcker ut hän-

Fig 104. Nattvardskalk av förgyllt silver, skänkt till den Heliga Jungfruns altare i Vadstena klosterkyrka av Birgittas son Birger Ulfsson. Statens Historiska Museum, Stockholm.

Chalice of silver gilt, given to the Altar of the Holy Virgin in Vadstena Abbey by Birger Ulfsson, son of S Birgitta. Detail of foot. Today in Statens Historiska Museum, Stockholm.

derna i sidled med synliga spiksår, och sidosåret är blottat genom en slits i tunikan.

Nattvardstyget är ett utomordentligt högklassigt arbete av internationell karaktär och kan dateras c 1320–1330¹². Sannolikt är det ett krigsbyte från Tyskland, kanske taget av den Claude de Laval, som slutade sina dagar 1646 som hövitsman på Vadstena slott och fick sin grav i klosterkyrkan. Det är hans sonson och dennes hustru, som enligt inskriften är kalkens givare.

Nattvardskalk, förgyllt silver. Fig 104. Deponerad i Statens Historiska Museum (inv nr 7700) från Kungl Slottskapellet i Stockholm.¹³ Kalken synes ursprungligen vara skänkt till den Heliga Jungfruns altare i Vad-

stena klosterkyrka av S:ta Birgittas son Birger Ulfsson. Endast skaft och fot är medeltida, synbarligen återstoden av ett i klosterkyrkan konfiskerat nattvardstyck; svenskt eller nordtyskt arbete från 1390-talet. – Kalkens fot är rund (diam 15,6 cm) med sarg av genombrutet fyrpassgaller. På fotens koniska överdel en fastnitad, i relief stansad madonnabild. På ömse sidor om madonnabilden två graverade vapensköldar, den yttre något större och omsluten av en rundel. De båda sköldarna t v om madonnabilden med likarmat kors, kanske som en erinran om, att Birgittas son dubbats till riddare av den Heliga Graven under den pilgrimsresa han företog till det Heliga Landet som sin mors följeslagare sommaren 1372. De båda sköldarna t h om

Fig 105. Nattvardskalk av förgyllt silver från 1400-talet. Skålen förnyad på 1700-talet.

Chalice of silver gilt. 15th century. The bowl renewed in the 18th century.

Mariabilden visar hans ättevapen, ett rest lejon. Runt foten löper en graverad inskrift i minuskler med små rosor som skiljetecken: birgerus miles filius s̄e birgitte me dedit ad altare bte vginis (= riddaren Birger, den heliga Birgittas son skänkte mig till den saliga Jungfruns altare). – Runt skaft och bred nod med sex utskjutande runda knoppar med ett graverat Kristus-huvud och graverade minuskler m-a-r-i-a på ursprungligen emaljerad grund. Mellan dessa utsprång sex runda druvknoppar och noden ovan- och nedanför dem med genombrutna fyrpass.

Nattvardskalk med patén av förgyllt silver, h 19 cm paténens diam 19,5 cm. Fig 105. Sexsidig fot med rutmönster i relief på sargen och en fastnitad, gjuten bild av den korsfäste; sexsidigt skaft; nod med sex rombiska utsprång med bokstäverna i-h-e-c-v-s på svartemaljerad grund (blott fragmentariskt bevarad), och på ovan och undersidan spetsovala fält med grave-

Fig 106. Nattvardskalk utförd av Thomas Lekberg, Vadstena 1795.

Chalice of silver gilt, executed by Thomas Lekberg, Vadstena, in 1795.

rad fönsterdekor. 1400-talet. Skålen förnyad, stämplad J S liksom paténer (avseende Jakob Schotte i Vadstena?)¹⁴.

Nattvardskalk med patén av silver med förgyllning, h 24,5 paténens diam 16. Fig 106. Kalken med rund fot och driven bladfris på foten, noden och skålens undersida jämte pärlfriser. Stämplade av Thomas Lekberg, Vadstena, 1795.¹⁵

Sockenbudstyg, nattvardskalk med patén av förgyllt silver. H 17,3 cm, paténens diam 8,9 cm. Kalken med hög klockformad fot och dess skaft med platt, rund nod. Enligt stämplor utfört av Nils Belitz i Vadstena 1777.¹⁶ I skinnklätt träfodral.

Oblatask, cylindrisk med plant välvt lock, silver med förgyllda brätten och dekor. Diam 11,2 cm, h 6,7 cm. Fig 107. Locketts tumgrepp en gjuten Salvator i midje-

bild med stor glob och välsignande; under scharnéret bevingat änglahuvud i gjutet arbete; på lockets ovansida graverad medaljong med Agnus Dei. På askens sidor graverad schweif-ornamentik och inskriften C-N x M-L-D- Anno 1623. Att döma av initialerna är asken tillverkad av guldsmeden Christopher Neukirch i Vadstena och skänkt av honom och hustrun Margareta Larsson. Pehr Kylander uppger också i sin beskrivning av S:t Pers Kyrka att asken skänktes av Neukirch 1623.

Vinkanna av silver med förgyllning. H 29,6 cm. Fig 108. Balusterformad med snås, på rund fot; foten och locket med välvd bärd med driven akantusranka. Locket krön med graverad lagerkrans och gjuten putto med kalk i handen; plymformat tumgrepp, grepe med akantusdekor och som avslutning en sköld. På livet graverat: "Till Gudz Namns Ähra Och Församlingens Nyttä Hafwer Rådm. Måns Larsson Giöthe och Hans Hustru Karin Erichsdotter Schienings Förährat Denä Kanna Till Wadstena Stadz Kyrkia Den 1 February A° 1698".

Vinkanna av tenn, 16,3 × 16,3, h 32,5. Fig 109. Med skruvlock (nuv lock kompletterat på 1700-talet) och snås. På en sida graverad vapensköld och inskriften "Hans von dem Busck Capiten luitenant 1638", på en annan sida graverad sköld i bladverk med inskrift "IAHAN KARLSON ANNO 1620".

Vinflaska av tenn, 16,5 × 16,5, h 25, åttkantig med skruvlock. Stämplad ARB, 1713.

Brudkrona av förgyllt silver med bladverk i silver och bergkristaller som blommor. H 10, diam 14. Sluten form. Som krön lilja med citrin. Stämplad Frans Holm, Vadstena, 1879.¹⁷

Brudkrona av förgyllt silver, h 8,5. På ringen ametister och röda stenar i fattning med silverfiligran, sex större blad, kulor och sex smala spetsar med blommor i silverfiligran med bergkristall. Stämplad av Frans Holm, Vadstena 1853 (?).

Fodral till brudkrona av koppar, diam 22, driven ornering av pärlrader och repstavar, på locket punsad krönt sjöjungfru med dubbel stjärt. 1600–1700-talet.

Fattigbössa av koppar, diam 23, h 18,5. Dekor av stansade stjärnor och rosetter. 1700-talet.

Fig 107. Oblatask av silver. Gäva 1623.

Wafer-box of silver. Given to S Peter's Church in 1623.

Fig 108. *Vinkanna* av silver, skänkt till Vadstena stadskyrka av Måns Larsson Giöthe och hans hustru Karin Erichsdotter Schienning 1698.

Silver flagon. Given to S Peter's Church in 1698.

Fig 109. Vinkanna av tenn med graverade inskrifter med årtalen 1620 och 1638.

Pewter jar. With inscriptions and the date 1620 and 1638.

Fig 111. Fat av drivet silver, utfört av Greger Franck, Stockholm, 1693.

Embossed silver dish, made by Greger Franck, Stockholm, in 1693.

Fig 110. Vas av silver. Ritad och skänkt av Prins Eugen den 23 juli 1923, utförd av E Fleming, Stockholm.

Vase of silver. Executed by E Fleming, Stockholm, and designed by H R H Prince Eugen, who gave it to the church on July 23rd 1923.

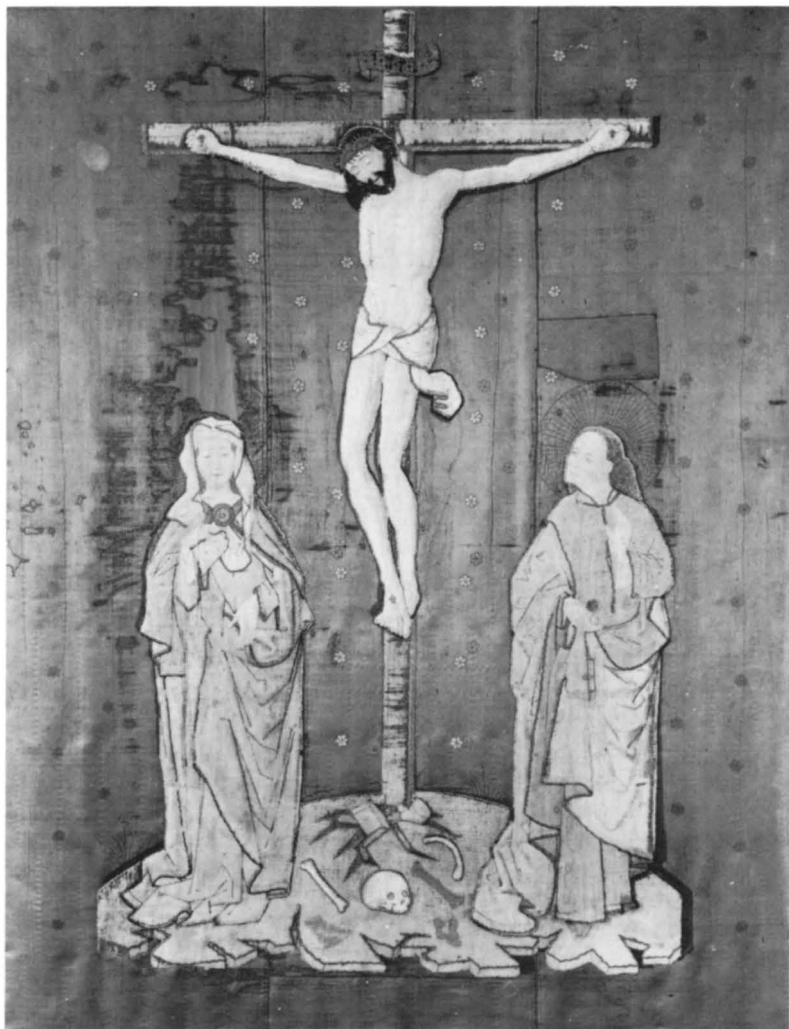
Dryckeskanna av silver, senbarock modell och dekor med tre kulfötter och på locket Gustav V:s bild. Inskrift: "Till Kontraktsposten Rudolf Fjetterström på 80-årsdagen den 18/12 1918 från tacksamma församlingsbor".

Vas av silver, h 23,4. Fig 110. Åttkantig, gotiserande form, strax ovan foten i gotiska bokstäver: B-I-R-G-I-T-T-A. Inskription under foten: "Prins Eugen skänkte denna vas till S. Birgitta kyrka den 23 Juli 1923". Vasen utförd av E Fleming på Borgila, Stockholm, efter ritning av prins Eugen.

Fat av silver, ovalt, l 46, br 40,5, omgjort till applique för två ljus på 1700-talet. Fig 111. Driven dekor, på brättet fåglar och frukter, i spegeln putto i landskap med druvklase i händerna. Enligt stämplarna utfört av Greger Franck, Stockholm, 1693.¹⁸

Fig 112. Monumentalt broderi med broderad kalvariegrupp applicerad på ursprungligen brunviolett atlassiden. Senmedeltiden. Foto G Hildebrand.

Large textile with embroidered Calvary group applied on originally brownish-purple silk. End of the 15th century.

MEDELTIDA TEXTILIER

av Inger Estham

I nunnornas arbetsordning står att fyra systrar skulle svara för vården av klosterkyrkans textila skrud men också nytillverka vad som behövdes. Tillverkningen såsom vi känner den genom bevarat material bestod av praktfulla liturgiska kläder för präst och altare, broderade i guld, silver, silke och pärlor, utförda med sprudlande fantasi, stor nyansrikedom och ett synnerligen skickligt utnyttjande av det tekniska kunnandet. Broderierna är utförda mot underlag av linnelärft (vävd i

klostret?) och från Italien importerade siden- eller sammetsstoffer. I många arbeten ingår applicerade mönstervävda band som säkerligen vävts i klostret. I arbetsordningen nämns även sådana textila arbeten som t ex sprängning. Givetvis tillverkades även klosterkyrkans linne såsom mässkjortor, halslin, altardukar och corporaldukar i klostret men inget sådant föremål har blivit bevarat i Vadstena.¹⁹

Enligt Andreas Lindblom bör klosterkyrkan ha haft sextioen altaren²⁰. Varje altare hade dubbel uppsättning kläder för präst och altarbord, vilket betyder en ansevärd mängd föremål. En mycket liten del av allt detta har bevarats till vår tid. Textilierna torde ha skingrats under 1500-talets slut. Många brukades sä-

Fig 114. Detalj med Maria. Foto G Hildebrand.

Detail of the Virgin.

Fig 115. Detalj med Johannes. Foto G Hildebrand.

Detail of S John.

kerligen och slets ut i stadskyrkan, andra flyttades till kyrkor i trakten. Enstaka föremål skänktes under 1600-talet till mera avlägsna kyrkor. Så t ex erhöll Ödeby kyrka i Närke ett antependium vars dekor vid den vetenskapliga undersökning som föregick konserveringen 1963²¹ visade sig utgöra bården till S:a Katarinas gravtäcke, säkerligen förfärdigat 1489 till S:a Birgittas dotter S:a Katarinas translation (Örebro läns museum inv nr 3070).

Av de i klosterkyrkan befintliga medeltida textilierna är några utförda i klostret, andra utgör högklassiga arbeten från utländska verkstäder i Flandern, Tyskland och Östeuropa. Stofferna är av sydeuropeisk tillverk-

ning, främst då sidendamaster och mönstrade sammetstyger från Italien. Granatäpplet dominerar helt ifråga om mönsterformerna.

De medeltida textilierna är sedan 1981 utställda i ett rum i nunnornas dormitorium i klosterbyggnaden. Samtliga medeltida textilier har konserverats hos textilsektionen vid Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer.

Monumentalt broderi. Fig 112–115. Korsfästelsescen med Kristus på korset omgiven av Maria och Johannes. Ursprungligen yttäckande broderi i guld och olikfärgat silke på underlag av ofärgad linnelärft. Broderiet är nu till övervägande del bortnött så att den synnerligen professionella delvis polykroma underlagsteckningen framträder. Broderiet är applicerat på nu mörkt blågrön ursprungligen mörkviolett sidenatlas. Små sexbladiga rosor av vit sidendamast med konturer av guldsnodd är strödda över ytan, många rosor saknas. Kors-

Fig 113. Detalj av Kristusbilden. Foto G Hildebrand.

Detail of Christ.

Fig 116. Detalj. Ryggskölden med framställning av från vänster Pingstundret, Yttersta domen och Himmelsfärden. Foto N Lagergren, ATA.

Detail. The Descent of the Holy Spirit, the Last Judgment and the Ascension.

fästelsescenen, ett högklassigt arbete såväl konstnärligt som tekniskt, torde vara av flandriskt ursprung eller i varje fall arbetad efter en flandrisk förlaga²². Kalvariegruppens applicering på sidenet samt de strödda rosorna utförda i Vadstena kloster. 1400-talets andra hälft.

Uppgifter om broderiets användning under klostertiden saknas. Senare omtalas broderiet omväxlande som brudpäll (inv 1711–1713) och drottning Filippas gravtäckte. Inget av dessa bruk torde vara ursprungligt. Höjd 215 cm, bredd 166,5 cm. Konserverad 1918, P nr 413 samt 1973, P nr 5285.

Liturgiska kläder

Korkåpa. Fig 116–119. Röd silkessammet, över ytan strödda liljor, klöverblad, sexbladiga rosor och sexudiga stjärnor broderade i guld och applicerade. Vadstenaarbete, 1400-talets slut. På ryggsköld och bräm rikt figurbroderi i guld och mångfärgat silke, till stor del utfört i lasurteknik, dessutom i läggsöm och atlassöm

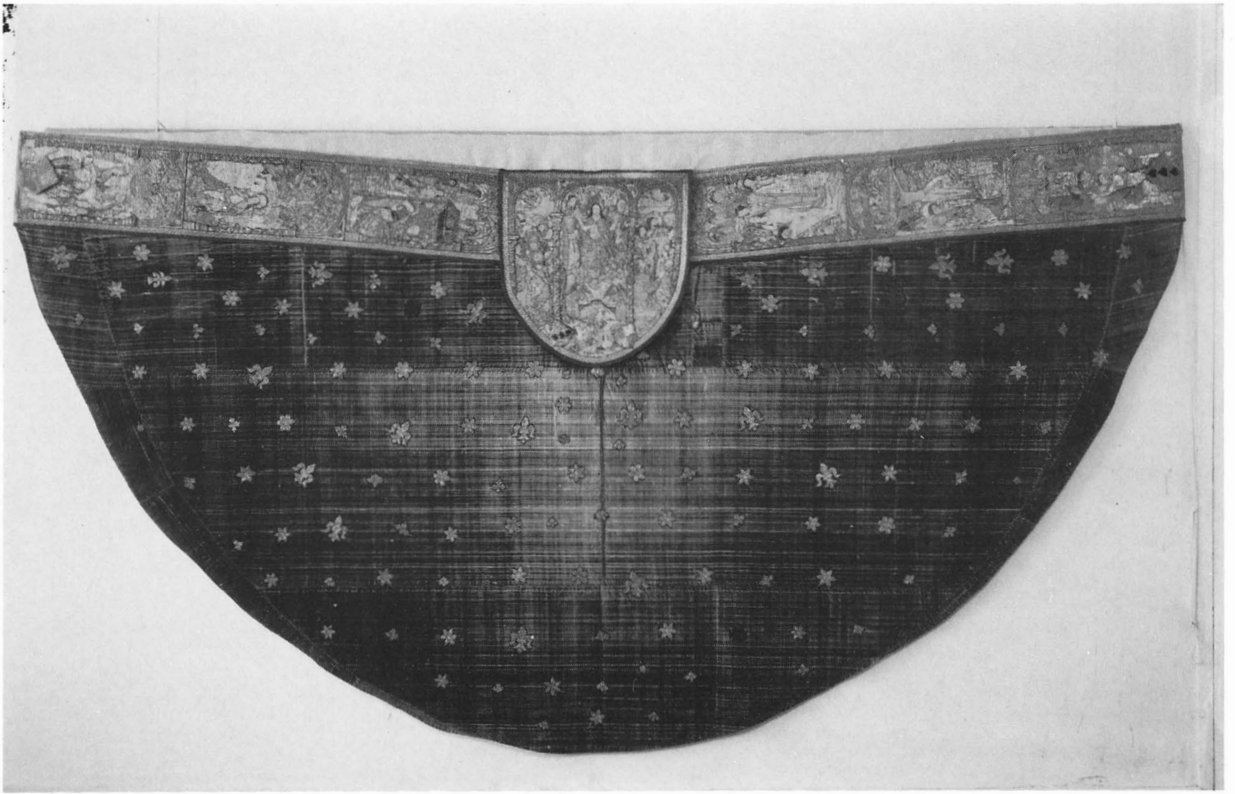

Fig 117. Korkåpa skänkt 1489 av Sten Sture d ä och hans hustru Ingeborg Thott. Bräm och ryggsköld av flandriska broderier, i sammeten stjärnor, rosor m m broderade i Vadstena kloster.

Cope given to the Abbey in 1489 by Sten Sture sen and Ingeborg Thott. Orphreys Flemish embroidery, the embroidered ornaments on the velvet Vadstena work.

m fl tekniker på ofärgad linnelärft. Brämets två hälfter består av vardera tre scener, varje scen omfattad av rik valvarkitektur bestående av en rundbåge uppbyggt av mönstrade kolonner arbetade i guld och relief, över varje scen ett rikt mönster av gotiska valv broderade i guld och blått. Bilderna föreställer överst på höger sida Eva skapas av Gud Fader; Gud Fader som bär krona och spira assisteras av två änglar. På vänster sida ses Kristi födelse framställd enligt Birgittas uppenbarelser samt Kristi dop. I de båda mittfälten framställs t h Korsfästelsen, Kristus är fäst på ett T-kors, på hans högra sida står Maria och Johannes, på hans vänstra sida en av de skriftlärderna, samt t v Kristus i dödsriket med uppståndelsekors och segerfana, framför honom ser vi Adam och Eva samt ytterligare döda, till höger dödsrikets portar, ovanför finner vi en djävul och en musicerande ängel. I de båda nedersta fälten t v en

scen där påven ses sittande under en baldakin, han bär tiara och håller Petrus nyckel i sin vänstra hand. Med den högra handen välsignar han en knäböjande man iklädd diakondräkt. En kardinal i gyllene dräkt och biretta lägger sin hand på diakonens huvud, kardinalen håller en bok i sin vänstra hand, bakom diakonen står en ängel, vars högra hand vilar på diakonens axel, dessutom ingår en biskop och en präst i gruppen. Ovanför ses Kristus inom molnkrans tillsammans med troligen Petrus och Paulus. Scenen föreställer troligen en prästvigning som här sannolikt syftar på den apostoliska successionen. Den nedersta scenen på höger brämhalva föreställer Marias kröning: Maria krönes av Gud Fader, Gud Fader med krona och spira, däröver den Helige Andes duva, nederst från vänster till höger troligen Paulus, Petrus och Johannes, dessutom ytterligare två gestalter. Kåpans ryggsköld är delad i tre

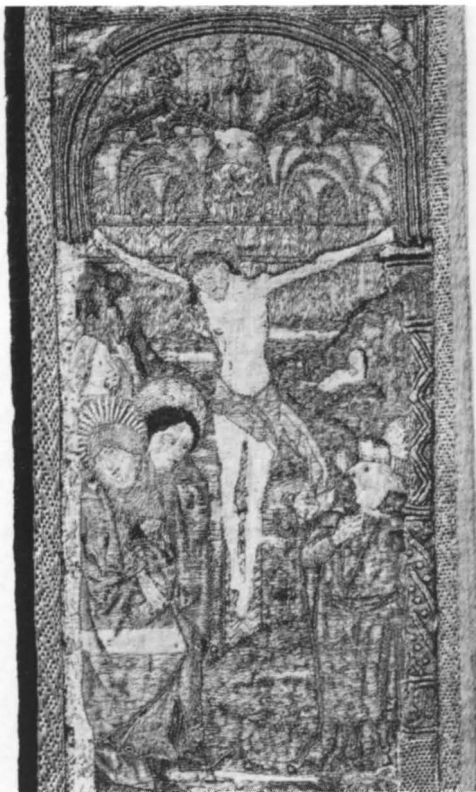

Fig 118. Detalj. Korsfästelsen.

Detail. The Crucifixion.

bildfält, i mitten Yttersta domen med Kristus omgiven av Maria och Johannes jämte apostlakollegiet, nedanför Kristus ser vi två änglar som blåser i basun, nederst de döda som stiger upp ur gravarna, i höger bildfält Kristi himmelfärd framställd på sedvanligt sätt med fotavtrycken, i vänster fält Andeutgjutelsen med Maria i bildens centrum. Scenerna visar ett ovanligt bildprogram som av Andreas Lindblom har tolkats som en illustration till trosartiklarna (Branting & Lindblom II, 1928). Högklassigt flandriskt arbete, 1400-talets sista fjärdedel.

På ryggskölden samt i brämets båda nederkanter vapensköldar syftande på Sten Sture d ä och hans maka Ingeborg Thott som sannolikt skänkte kåpan i samband med S:a Katarinas translation år 1489.

Blått lärftfoder. Längd 310 cm, höjd 157 cm. Konserverad 1963, P Nr 4438.

Mässhake. Fig 120–122. Röd småmönstrad granatäpplesammet, rapporthöjd 24 cm, rapportbredd 14 cm. Italien, 1400-talets andra hälft. På ryggsidan applicerat smalt kors, korsarmarnas bredd 9 cm, av röd sidendamast med granatäpplemönster blå med små kronor. På korset växlande liljor i silver och sexbladiga rosor i guldbroderi i läggsöm, smärre detaljer av olikfärgat silke, konturer av metallsnodd. Längs korsarmarnas kanter enkelt silkeband, bredd 1 cm, varpen randad i rött, blått, brunt och vitt. Vadstenaarbete, 1400-talets senare del. Mässhakens höjd 134 cm, bredd 101,5 cm. Konserverad 1958, P nr 3594 och 3598.

Mässhake. Fig 123–124. Röd silkessammet skuren på två höjder. Geometriskt mönster med diagonalt stigande starkt stiliserade grenverk med tandade blad, däremellan broscherade gyllene palmetter, rapporthöjd 30 cm, rapportbredd 16 cm. Italien, 1400-talets senare hälft. På ryggsidan figurbroderat kors utfört med nu

Fig 119. Detalj. Sten Sture d ä:s vapensköld applicerad på bilden av den apostoliska successionen. Foto ATA.

Detail. Coat-of-arms of Sten Sture sen.

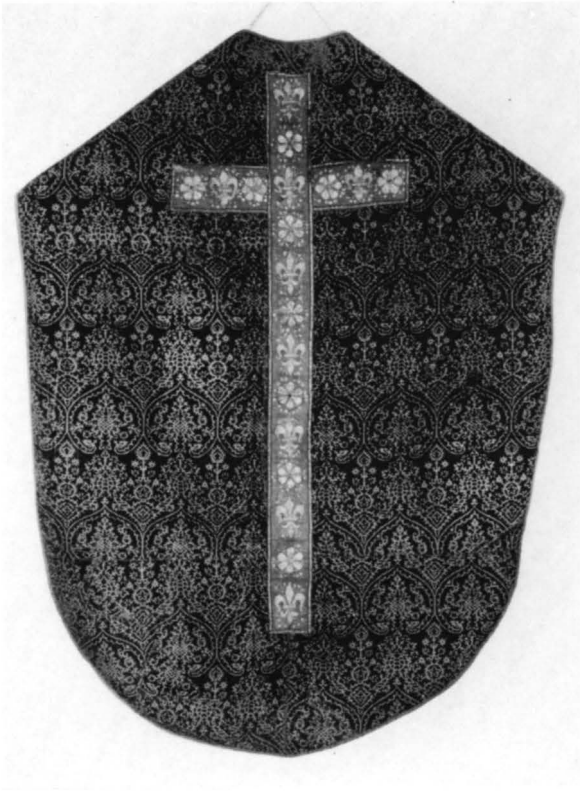

Fig 120. Mässhake. Italiensk röd granatäpplemönstrad silkes-sammet med broderat kors utfört i Vadstena kloster. Senmedeltiden.

Chasuble of red Italian velvet. The cross embroidered at Vadstena. End of the Middle Ages.

Fig 121. Detalj av sammeten.

Detail of the velvet.

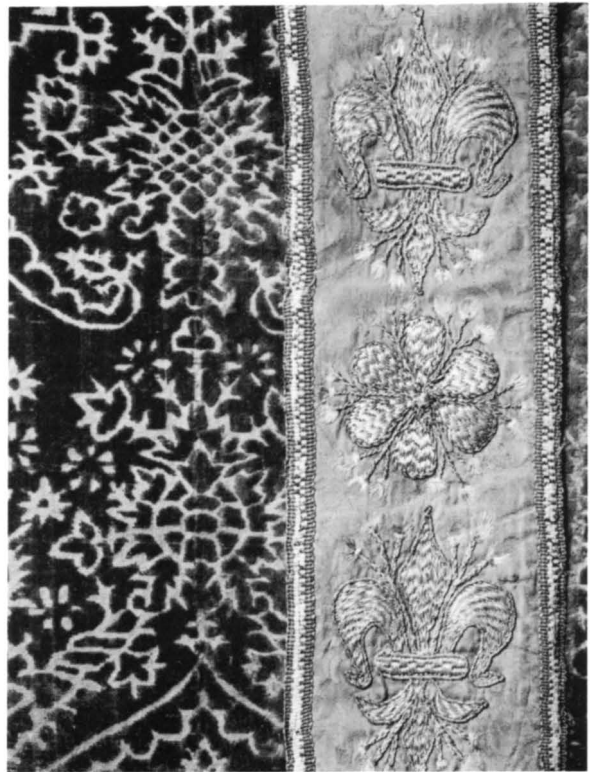
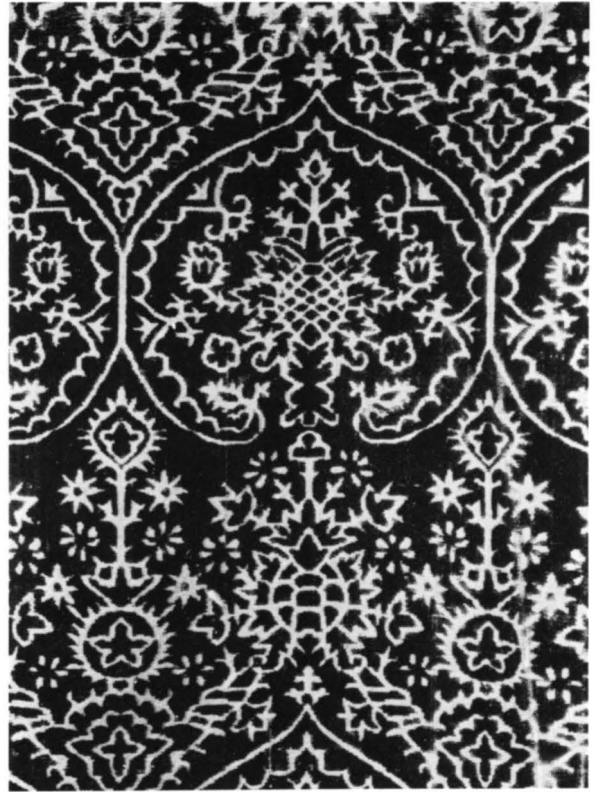

Fig 122. Detalj av korsets broderi. Foto ATA.

Detail of the embroidered cross.

Fig 123. Mässhake. Italiensk röd mönstrad silkessammet med guldbroscherade palmetter. Figurbroderat kors. Senmedeltiden.

Chasuble. Italian gold brocaded red velvet. Cross with figure work in embroidery. End of the Middle Ages.

Fig 124. Detalj av sammeten. Foto ATA.

Detail of the velvet.

Fig 125. Mässhake. Italiensk blå sidendamast med figurbroderat gaffelkors. Senmedeltiden.

Chasuble. Italian blue silk, the cross with figure work in embroidery. End of the Middle Ages.

Fig 126. Detalj av damasten. Foto ATA.

Detail of the silk.

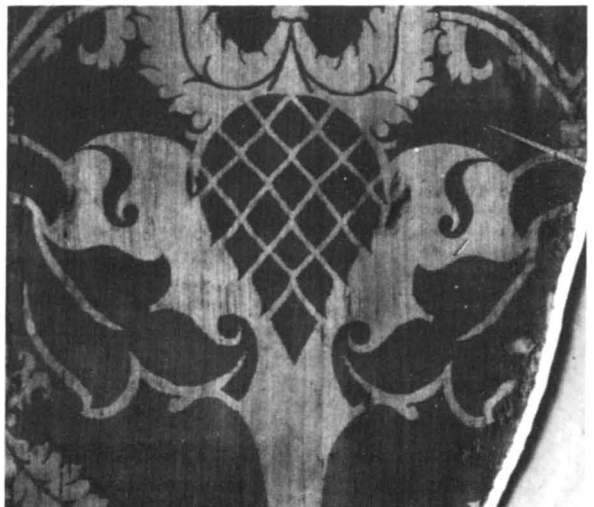
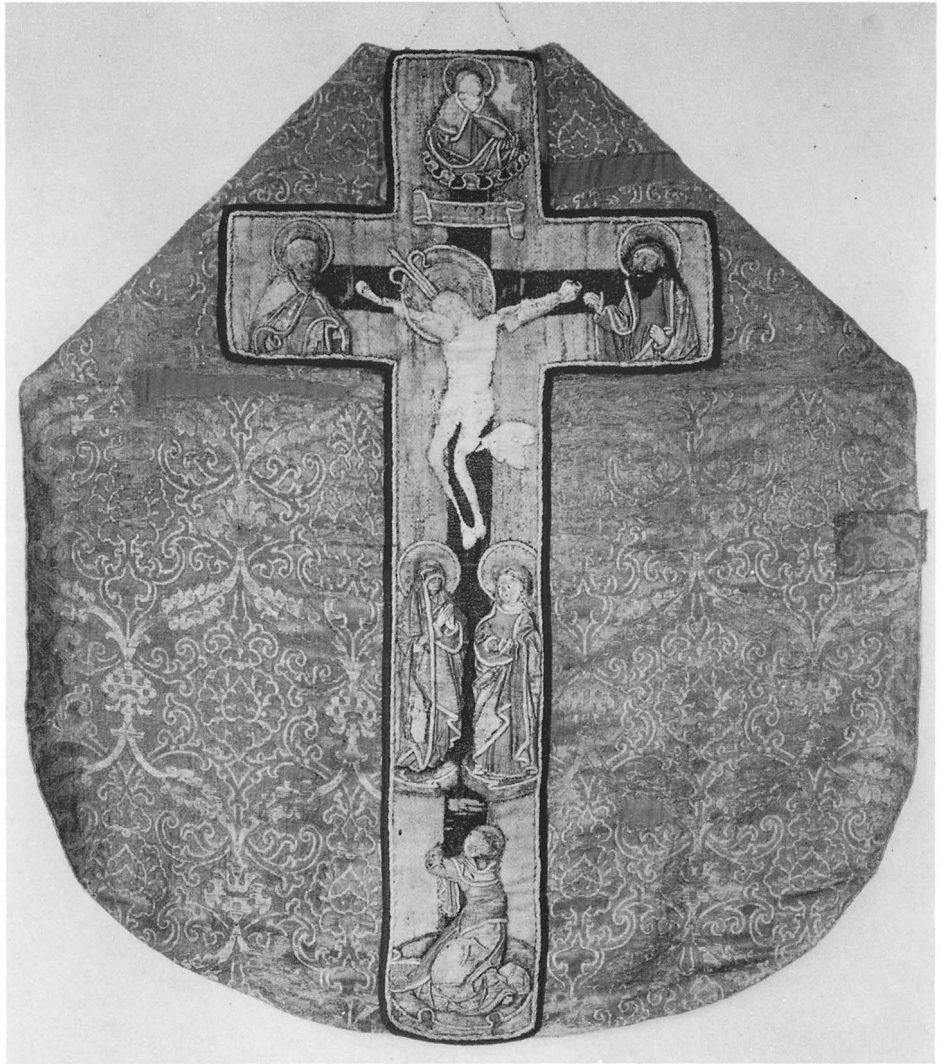

Fig 127. Mässhake. Gult och blått brokadsiden. Kors med en kalvariegrupp broderad i relief, ursprungligen i guld, silke och pärlor. 1500-talets början. Foto ATA.

Chasuble. Yellow and blue silk. Cross with Calvary group embroidered in relief in gold, silk and pearls. Early 16th century.

mörknat membranguld och mångfärgat silke på lärft. I mitten Kristus på korset, i vardera korsarmen en svävande ängel. Ovanför krucifixet Gud Fader och den Helige Andes duva, nedanför ses Maria och Johannes i gotisk arkitekturinramning. Troligen tyskt arbete, omkring 1500. Mässhakens höjd 137 cm, bredd 105 cm. Konserverad 1958, P nr 3593.

Mässhake. Fig 125–126. Marinblå sidendamast med stort granatäpplemönster, rekonstruerad, rapporthöjd ca 90 cm, rapportbredd ca 35 cm. Italien, 1400-talets slut. På rygg- och framsida broderat gaffelkors utfört med nu mörknat membranguld och silke i starka klara färger. Figurerna, placerade i var sin nisch bestående av en rund valvbåge med musselliknande dekor och

rutat golv, föreställer på ryggsidan uppifrån den uppståndne Kristus med korsstav, apostlarna Andreas, Johannes och Jacob den äldre samt på korsarmarna Paulus och Petrus. På framsidan uppifrån jungfru Maria med Jesusbarnet, en riddare med båge och pils troligen S:t Sebastian samt nederst S:t Rochus (?), på korsarmarna apostlarna Bartolomeus och Tomas. Troligen tyskt arbete, 1500-talets början. Mässhakens höjd 128 cm, bredd 95 cm. Konserverad 1958, P nr 3592.

Mässhake. Fig 127. Gult och blått brokadsiden med mönster av granatäppeln inom ett symmetriskt gren- och bladverk av spetsovalkaraktär, rapporthöjd 46 cm, rapportbredd 28,5 cm. Troligen Italien, 1500-talets förra hälft. På ryggsidan kors med figurbroderi i hög re-

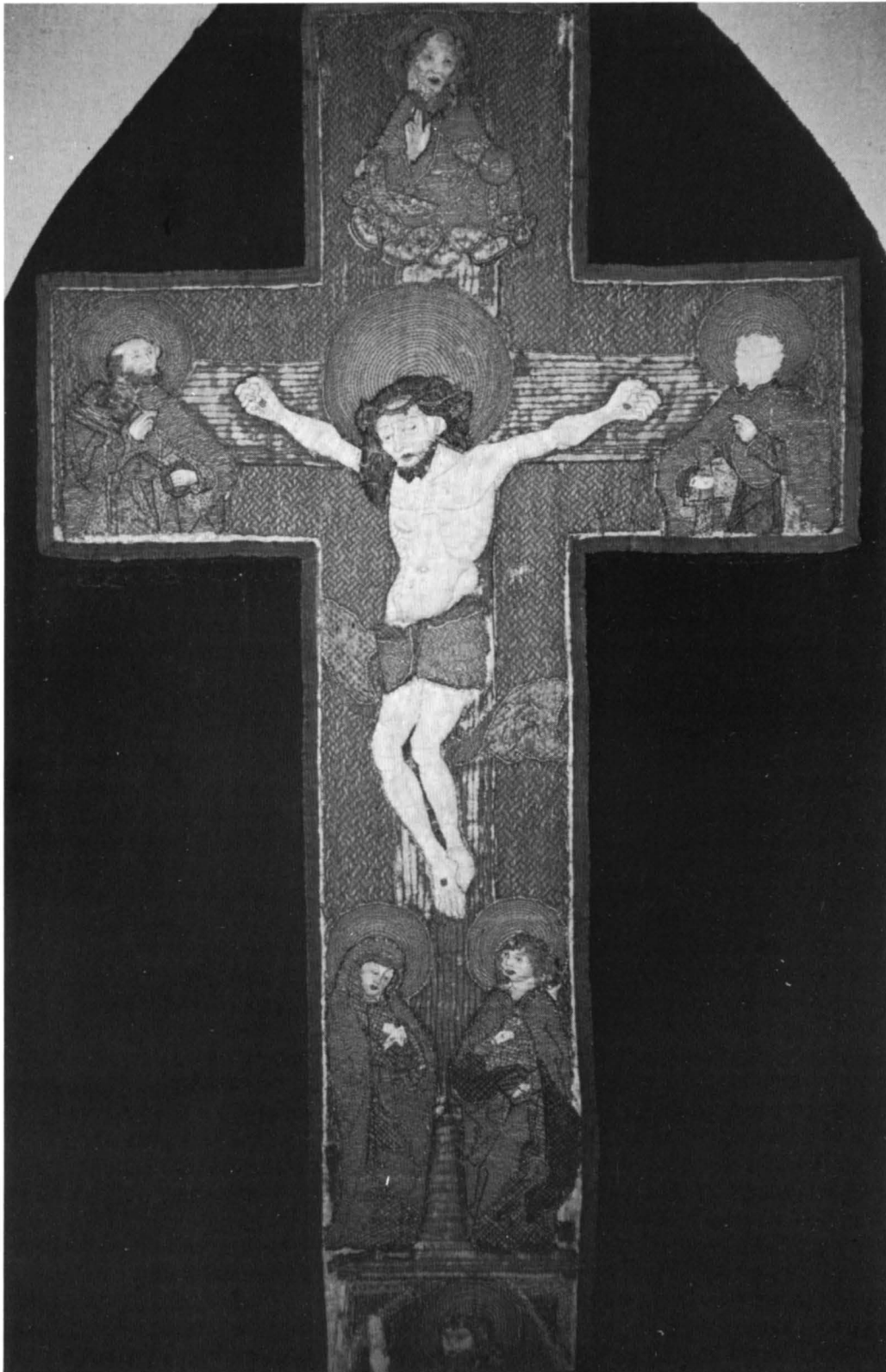

Fig 128. Mässhake.
Brunröd silkesammet.
Figurbroderat kors.
Senmedeltiden. Foto I
Estham.

*Chasuble. Brownish
red velvet. Cross with fi-
gure work in embroide-
ry. End of the Middle
Ages.*

lief. Figurerna ursprungligen avtecknande sig mot guldgrund, nu till stor del bortnött så att lärftunderlaget syns. Utförda i metall- och silkebroderi, karnationspartierna av applicerat vitt siden, konturteckning ursprungligen av pärlor. I mitten ett krucifix, där över Gud Fader i halvfigur inom en molnkrans, på korsarmarna troligen Petrus och Paulus (attributen saknas), på ömse sidor om korsstammen Maria och Johannes, nederst ses Maria Magdalena omfamnande korsets fot. Broderiet svårt skadat. Möjligen polskt eller östtyskt arbete, 1500-talets början. Mässhakens höjd 123 cm, bredd 111,5 cm. Konserverad 1958, P nr 3595.

Mässhake. Fig 128. Brunröd silkessammet. På ryggsidan figurbroderat kors, utfört på lärft med nu mörknat membranguld och olikfärgat silke i läggsöm, karnationspartierna i applikation av benvitt atlassiden. I mitten den korsfäste Kristus, överst Gud Fader i en molnkrans, i korsarmarna Petrus och Paulus, vid korsets fot Maria och Johannes, nederst möjligen Andreas (attributet skadat). Högklassigt kontinentalt arbete, troligen Tyskland, omkring 1500. Mässhaken, vars skärning fram daterar även sammeten till senmedeltiden, är avklippt i sidorna på både fram- och ryggsida och har därigenom mist sin senmedeltida form. Nuvarande höjd 124 cm. Monterad på tygöverklädd skiva. Konserverad 1966, P nr 4778.

Broderier från liturgisk skrud

Figurbroderat kors från mässhake. Fig 129. Avtrappad form. Broderi med guld och mångfärgat silke i lasursöm, läggsöm och atlassöm på lärft. I mitten framställning av Johannes på Patmos, knäfallande inför synen i skyn av Madonnan med barnet inom mandorla av gyllene strålar, buren av änglar, dessutom omgiven av musicerande änglar. Scenen utgöres av ett grönskande landskap omramat av arkitekturmotiv med valv smyckade av musselformiga ornament och uppburna av vridna kolonnetter. Nedanför i var sin nisch Tomas och Maria Magdalena. Högklassigt flandriskt arbete, omkring 1500. Höjd 130 cm, bredd 46 cm. Konserverad 1958, P nr 3599.

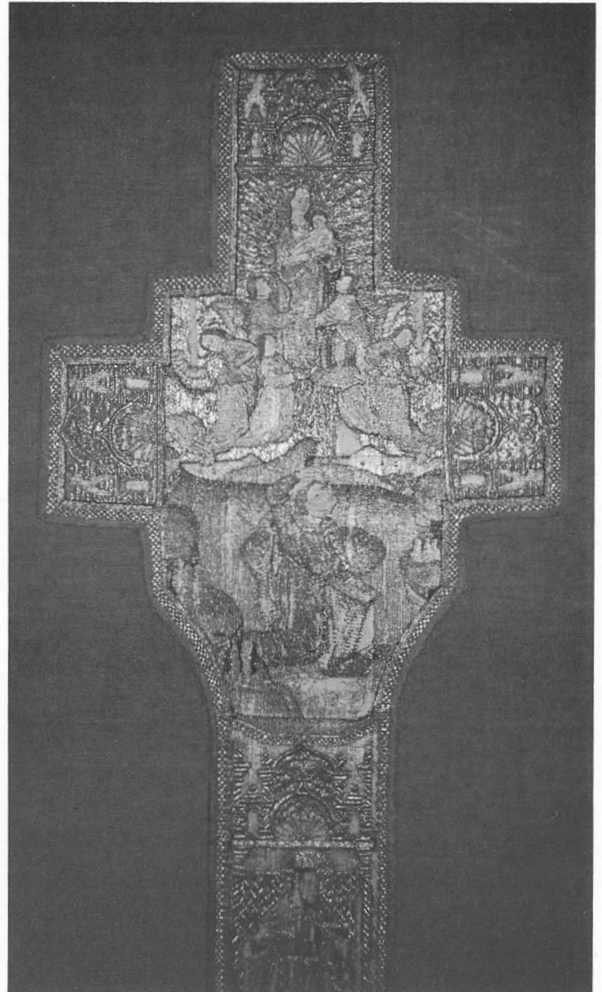

Fig 129. Mässhakskors. Detalj. Johannes på Patmos. Flandriskt broderi, omkring 1500. Foto I Estham.

Chasuble cross. Detail. S John on Patmos. Flemish embroidery about 1500.

Figurbroderad bård. Fig 130. Ofullständig, ursprunglig användning osäker, möjligen bräm till en korkåpa. Framställning av Kristus i Getsemane. Bården är indelad i tre bildfält. Under gotiska valv i ett landskap med en port ser vi Kristus i bön, framför honom placerad på en kulle står kalken, däröver en svävande ängel, framställningen avgränsas nedåt av ett vattendrag, Kidrons bäck. I mittfältet finner vi de slumrande lärjungarna, scenen avgränsas av ett spjälstaket. I nedersta fältet ses Judas och en romersk soldat i det ögonblick Judas förräder Jesus. Scenen avgränsas uppåt med en läsbar inskrift i gotisk stil: "ipse est, tenete eum", d v s "han är det, grip honom"²³.

Fig 130. Broderat bräm. Detalj. Judas förräder Kristus. Texten tydes: ipse est tenete eum. Senmedeltiden. Foto ATA.

Embroidered orphrey. Detail. The Seizure of Christ.

Broderiet är utfört på lärft i nu mörknat membran-guld och mångfärgat silke i klara färger, där särskilt den röda färgen dominerar. Troligen Tyskland, omkring 1500. Höjd 128 cm, bredd 15.5 cm. Konserverad 1958, P nr 3606 samt 1981, P nr 5811.

Figurbroderad bård, del av, samma utförande som ovanstående broderi med framställning av heliga personer inom arkitekturornament. Broderiet skadat, en-

dast bilden av Johannes bevarad. Höjd 90 cm, bredd 14 cm. Konserverad 1958, P nr 3605 samt 1981, P nr 5811.

Parura (besättning till mässkjorta) av violett silkessammet hopskarvad av flera oregelbundna bitar. Broderi bestående av tre liljeliknande blommor inom fyrpassrammar, däremellan symmetriskt ordnade bladornament samt två vapensköldar syftande på Brahe (två svarta vingar på silverfält) respektive Svarte Skåning (röd båt på gyllene fält). Längd 37,5 cm, höjd 21 cm.

Fig 131. Altarbrun. Detalj med två scener ur legenden om S:t Joachim och S:ta Anna. Senmedeltiden. Foto ATA.

Altar frontlet. Detail of two scenes from the legend of Joachim and Anne.

Fig. 132. Detalj av samma altarbrun. Marias bebådelse och Jesu födelse. Foto ATA.

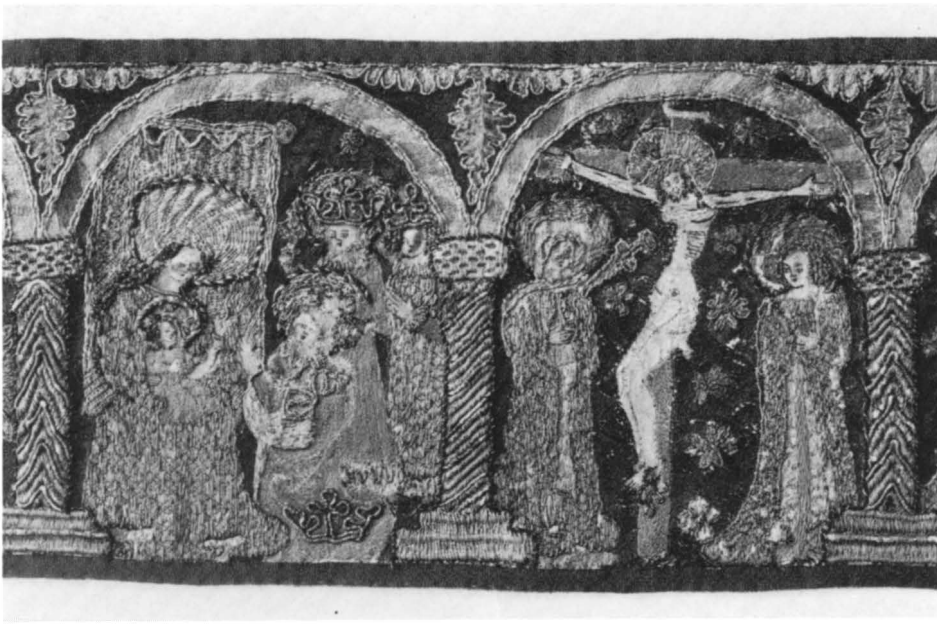
Detail of the same frontlet. The Annunciation and the Birth of Christ.

Altartextilier

Altarbrun. Fig 131–134. Med en serie sammanhängande bildframställningar illustrerande S:t Joachims och S:a Annas legend samt Jungfru Marias historia från ängelns budskap till Joachim i öken till korsfästelsen i

vilken scen Maria framställs med svärdet genom hjärtat, stabat Mater dolorosa. Bildserien avslutas med S:t Petrus och Maria Magdalena samt sist S:a Katarina av Alexandria och S:a Birgitta. Scenerna är skilda åt genom rundbågade arkader uppburna av olikmönstrade kolonner, i svicklarna bladornament. Bilderna är broderade i guld och olikfärgat silke mot en röd grund av yttäckande broderi i s k kluven kedjesöm på underlag av lärft. Överbroderingar i samband med reparationer

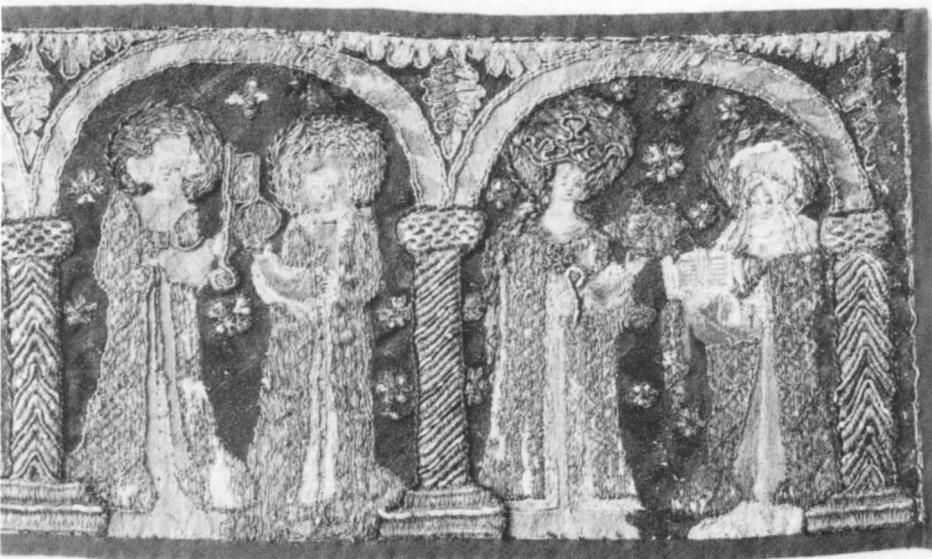

◁ Fig 133. Heliga tre konungar och Korsfästelsen. Foto ATA.

The Magi and the Crucifixion.

Fig 135. Altarbrun. Broderi i guld, silver och silke samt ursprungligen pärlor, delvis arbetat i relief, mot nu brungul ursprungligen röd sidendamast. Vadstenaarbete. Senmedeltiden. ▷

Altar frontlet. Embroidery in gold, silver and silk and originally with pearls, partly in relief on a red silk background. Vadstena work. End of the Middle Ages.

◁ Fig 134. S:t Petrus, S:ta Maria Magdalena, S:ta Katarina av Alexandria samt S:ta Birgitta. Foto ATA.

S Peter, S Mary Magdalene, S Catherine of Alexandria and S Birgitta.

Fig 136. Altarbrun. Detalj av blomranka. ▷

Altar frontlet. Detail of flower scroll.

under 16- eller 1700-talet. Vadstenaarbete, 1400-talet. Längd 166,5 cm, höjd 17,5 cm. Konserverad 1958, P nr 3596.

Altarbrun. Fig. 135–137. Ursprungligen röd sidendamast, nu blekt till gulbrun. Broderi i guld, silver, pärlor, nu mestadels förkomna, och olikfärgat silke, delvis arbetat i relief. I mitten inom en mandorla av gyllene strålar den apokalyptiska Madonnan stående på en

månskära, iklädd en gyllene livklädnad och blå mantel. På ömse sidor initialerna M och A. På varje sida en kraftfull vågranka, utgående från ytterkanterna in mot Maria, varje ranka har fem liljeliknande blommor, alla olika, samt vindruvsklasar och blad, dessutom bokstäverna IA och IT. Av avigsidan framgår att broderiets silkepartier huvudsakligen var broderade i rött och blått med smärre detaljer i gräsgrönt och grått. Brunet ursprungligen kantat med smalt blått band med mönstertrådar i

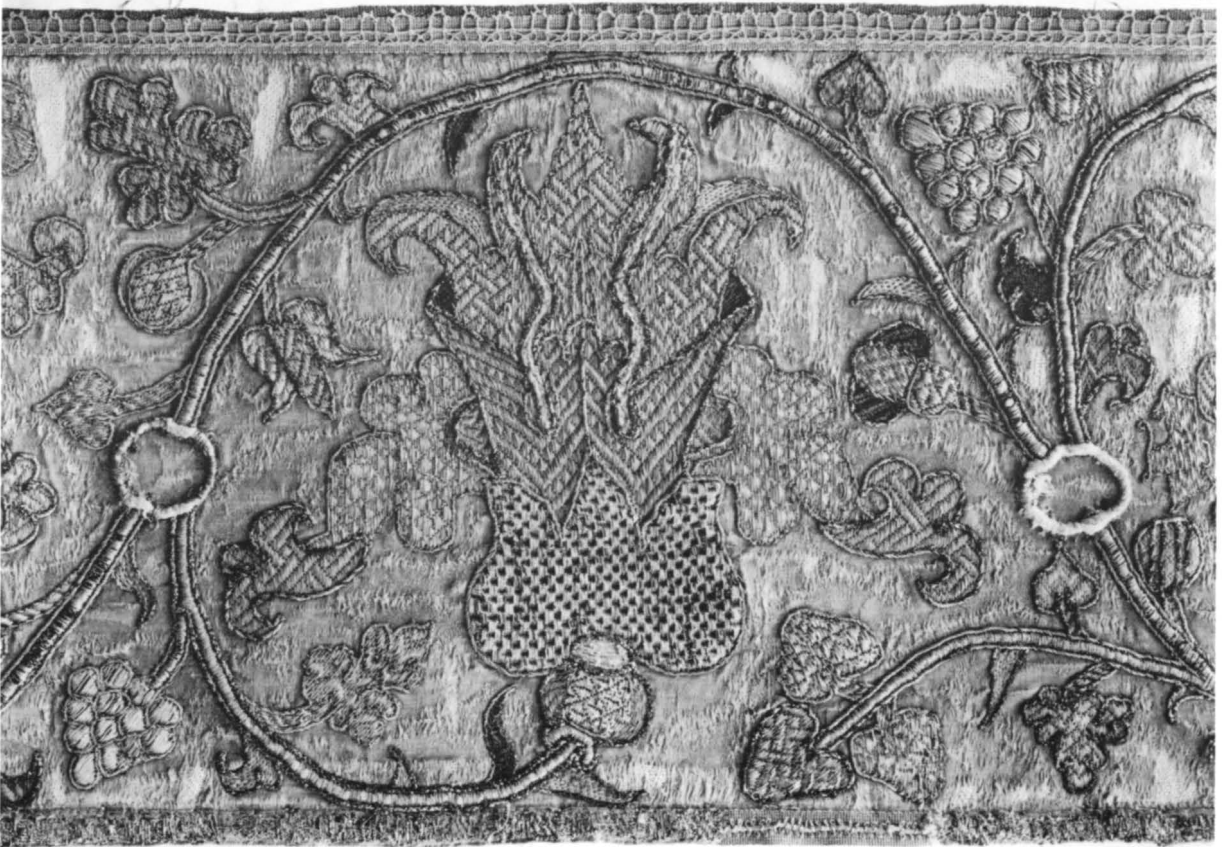

Fig 137. Altarbrun. Detalj med den apokalyptiska Madonnan. Foto ATA.

Altar frontlet. Detail of the Apocalyptic Virgin.

guld och silver, endast fragmentariskt bevarat; längs nederkanten frans i växlande färger, endast bandfästet i rött och gult bevarat. Vadstenaarbete, sannolikt omkring 1500. Längd 235 cm, höjd 22,5 cm. Konserverad 1958, P nr 3615.

Altarbrun. Fig 138. Hopsatt av röd sammetsbrokad med granatäpplerankor mot guldgrund, Italien, 1475–1525. Fem stycken infällda figurbroderier varav tre med framställning av respektive Hieronimus, Lukas och Matteus är fragment av samma korkåpsbräm. Lukas sitter framför sitt målarstaffli med bilden av Maria uppsatt. Av de återstående två broderierna vilka också är delar av en korkåpsbesättning ser vi på det ena Kristus i Emaus tillsammans med lärjungarna vid bordet. Kristus bär hatt. På det andra ses den uppståndne Kristus uppenbara sig för sin moder Maria. Maria knäfaller inför Kristus som håller uppståndelsekorset. Såret på handen syns tydligt. Scenen utspelas i ett rum

möblerat med en stor säng vid vilken det hänger en stor påse. Broderierna utförda på lärft med guld- och olikfärgat silke. Högklassigt kontinentalt, troligen flandriskt, arbete, 1400-talets slut. Längs nederkanten sentida frans. Längd 240 cm, höjd 35 cm (utan frans), de broderade fälten 22–23,5 cm breda. Konserverad 1958, P nr 3597.

Antependium. Fig 139. Sammansatt av flera ofullständiga våder av olika sorters italiensk granatäpplemönstrad silkessammet; tre våder nu grönaktig, ursprungligen blå brokadsammet, rapporthöjd 16 cm, rapportbredd 14,5 cm. Halv vådbredd 30 cm. Sannolikt 1400-talet. Mellan ovanstående våder infällda två våder av röd stormönstrad sammet, rapporthöjd 41 cm. Mönstrets konturer markerade med guldbroderi. Bredd 27 cm. Italien 1400-talet. Ändstycken av ceriseröd brokadsammet med mönster av stora guldbroscherade granatäpplen mot röd atlasbotten, bredd 17,5–18,5 cm. Italien 1400-talet. Dessutom yttervåder hopskarvade med diverse mindre bitar dels slät, röd sammet dels ännu en typ av granatäpplemönstrad sammet. Längd 184 cm, höjd 82 cm. Konserverad 1958, P nr 3604.

Antependium. Gult och blått brokadsiden med symmetriskt mönster av stiliserade blommor med rikt gren- och bladverk, rapporthöjd 21 cm, rapportbredd 14 cm. Vådbredd 56,5 cm + stadkant. 1500-talets förra hälft. I nederkanten fragment av ett 1,5 cm brett band av grov guld- och silvertråd. 1600-talet. Längd 297 cm, höjd 98 cm. Konserverat 1958, P nr 3616.

TEXTILIER FRÅN 1700-, 1800- OCH 1900-TALEN.

Av Inger Estham

Här följer beskrivning av textilierna från 1700-, 1800- och 1900-talen. Textilierna från 1700-talet tillhörde ursprungligen stadskyrkan och flyttades till klosterkyrkan i samband med stadskyrkans rivning. Några av föremålen från 17- och 1800-talen är konserverade hos textilsektionen vid Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer.

Mässhake. Fragmentariska rester av rygg- och framsida bevarade. Lackröd silkessammet. Märken i sammeten

Fig 138. Altarbrun. Italiensk röd sammetsbrokad med figurbroderier som ursprungligen ingått i två korkåpsbräm. Senmedeltiden. Foto ATA.

Altar frontlet. Italian red velvet with figure embroidery, originally parts of the orphreys of a cope.

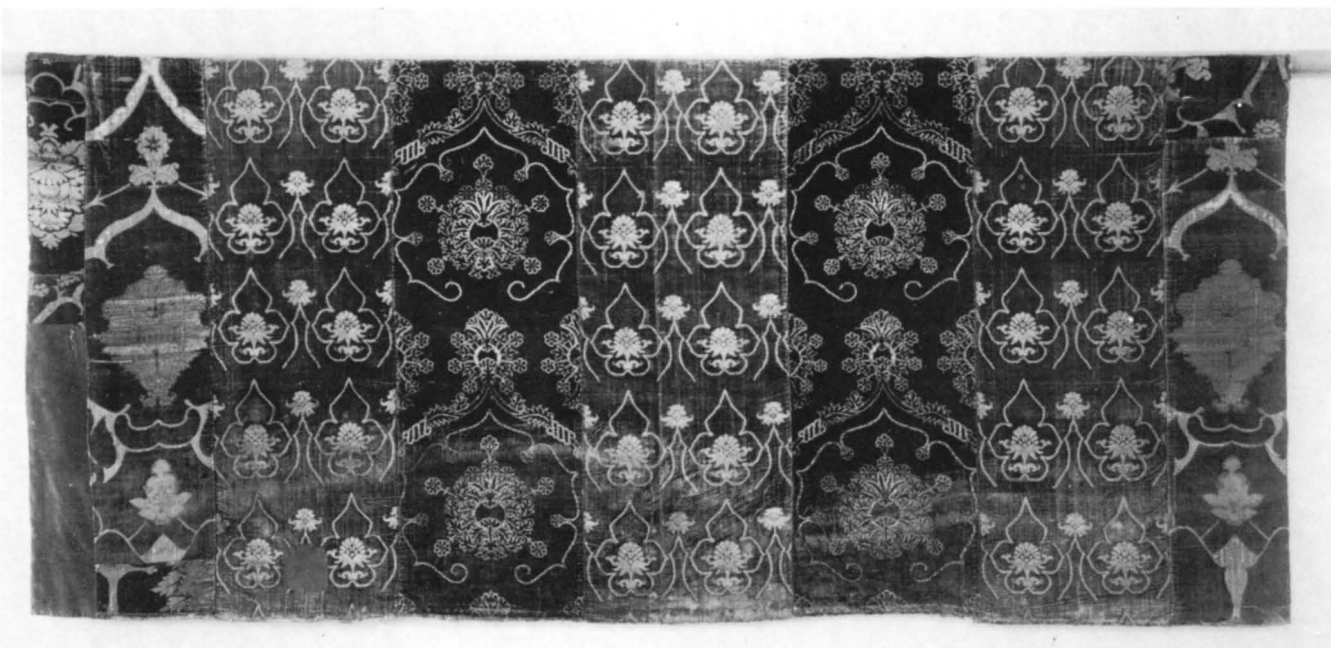

Fig 139. Antependium. Sammansatt av olika sorters italiensk granatäpplemönstrad silkessammet i grönbliätt och rött med dels invävda mönster i guld, dels ibroderat med guldråd. Senmedeltiden. Foto ATA.

Altar front. Italian velvet in greenish blue and red, partly brocaded, partly embroidered in gold. End of the Middle Ages.

efter krucifix, stråltriangel och kantgaloner. Av räkenskaperna framgår att mässhaken inköptes 1746 från hovbrodören Christoffer Sergel i Stockholm för 959 Dr 6 öre Kmt. Av detta utgjorde 289:– Dr kostnaden för sammeten, 668:10 för broderi och emballering samt 28 öre Kmt frakten (räk 1746). Stråltriangeln och galoner-

na överflyttade till en mässhake av brunsvart bomullssammet (jfr nedan) sannolikt under 1800-talets första hälft.

Mässhake. Nu brun bomullssammet. På ryggsidan kors av 11 cm breda mönstrade guldgaloner. På framstycket

stråltriangel i upphöjt guldbroderi med namnet Jahve i svart silke. Längs kanterna 3 cm breda guldgaloner av samma sort som i koret. Dekoren överflyttad från den ovan beskrivna mässhaken av lackröd silkessammet tillverkad av Christoffer Sergel, inköpt 1746. På axlarna broderade knappar. Foder av brun glättad lärft. 1800-talet. Längd 130,5 cm.

Mässhake. Svart silkessammet. På ryggstycket kors av silvergaloner, vid korsets fot en dödskalle över korslagda benknor i upphöjt silverbroderi, på ömse sidor om korset initialerna IIK och året 1797. På framstycket en strålsol i guld- och silverbroderi, i mitten Jahve med hebreiska bokstäver. Strålsolen, som kan dateras till 1600-talets slut är troligen identisk med den "guldsol" som fanns på en mässhake skänkt 1692 av Jonas Silfverlingh (inv 1713). Kantband av samma slag som korsets band. Foder av brun lærft. Dödskallen, bokstäver och siffror förfärdigade av Helena Elisabet Öberg i Stockholm (räk 1797). Höjd 129 cm. Konserverad 1966, P nr 4779.

Mässhake. Svart silkesammet. På ryggsidan kors av 10 cm breda silvergaloner. Törnekrona i upphöjt silverbroderi. På framsidan stråltriangel i silverbroderi med Jahve i svart silkesöm. Längs mässhakens kanter 4,5 cm breda silvergaloner av samma slag som i korset. På axlarna två broderade knappar med ögla och tofs av silversnodder, två knappar saknas. Foder av brun glättad lärft. 1800-talets förra hälft. Längd 131 cm.

Mässhake. Röd sammet med guld- och silverbroderier. På ryggsidan fyra stycken större och fem stycken mindre kors, på framsidan tre större och sex mindre kors, alla broderade med guld och gul silketråd, i korsmitten röda glaspärlor. Längs mässhakens kanter bladranka i guldbroderi. Foder av röd poplin. Gåva 1930 av Vadstena församling. Längd 128 cm.

Mässhake. Violettt ylle med invävda guldtrådar. På rygg- och framsidorna gaffelkors av benvitt atlässiden. I korsmitten Kristus-monogram samt treenighetssymbol bestående av tre ringar, dessutom åtta kors på varje sida samt från korsmitten utgående strålar och stjärnor. Foder av bleklila linnelärft. Gåva 1930 av kyrkvårdarna Sigrid Hult och Wilhelm Kristensson. Längd 120 cm.

Mässhake. Grönt siden med invävda guldtrådar. På ryggsidan kors i guld- och silkebroderi samt pärlor, dessutom strödda stjärnor i silkebroderi med pärlor. På

Fig 140. Mässhake komponerad och tillverkad av Sten Kauppi. 1973. Spetsen "Vägmärken" knyplad av Birgitta Dalman, Svenska Spetsar. Foto R Bennett.

Chasuble made by Sten Kauppi, 1973.

framsidan Gudsöga inom stråltriangel också i guld- och silkebroderi. Strödda stjärnor som på ryggstycket. Foder av grön bomullspoplin. Gåva 1940 av S:t Pers Missionskyrka. Längd 118 cm.

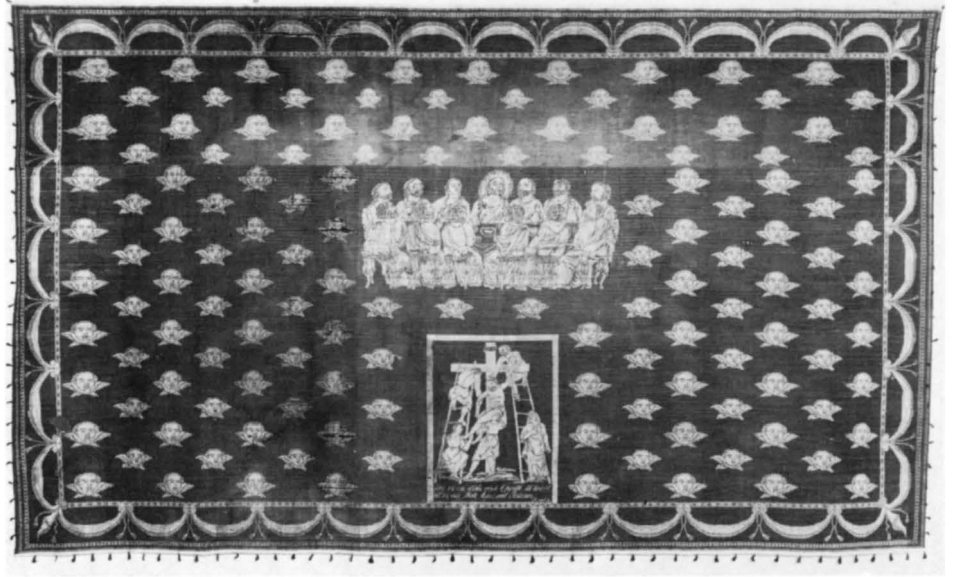
Mässhake. På rygg- och framsida gaffelkors av benvitt atlässiden med sex röda rosor och åtta blå kors på varje sida, broderade med silke- och guldtråd. Det ursprungliga sidenet ersattes 1980 av en benvit sidendamast med mönster av blommor i diagonala rutor. Foder av blå linnelärft. Libraria 1943 och 1980. Gåva av Maria och J A Carlson. Längd 109 cm.

Mässhake av benvit sidendamast i spetsovalmönster, på båda sidor gaffelkors av benvit sidenatlas med silkebroderier. I korsmitten på ryggsidan ett Kristus-monogram dessutom omväxlande röda rosor och blå kors. Senare isatt foder av himmelsblå linnelärft. Längd 120 cm.

Mässhake. Fig 140. Handvävt gulvitt kyprat linne. På rygg- och framsidor mittbård av guldtyg med applikation av cyklamenröd ripsvävnad som underlag till en 15 cm bred knyplad spets, "vägmärken" av oblekt lintråd. Mässhaken kantad med cyklamenfärgad kordon

Fig 141. Altartäcke. Linnedamast i gråbruna och grå färger. Mästarprov 1829 av Nils Magnus Ekebom vid Vadstena manufaktur. Foto ATA.

Altar Cloth. Linen woven by Nils Ekebom at Vadstena, 1829.

av samma vävnad som spetsens underlag. Foder av cyklamenfärgad linnelärft. Komponerad och tillverkad av Sten Kauppi. Spetsen knyplad av Birgitta Dalman, Svenska Spetsar. Gåva 1973 av Centerns kvinnoförbund i Östergötland. Längd 134 cm.

Altartäcke, antependium och brudpäll. Nu blekrosa, ursprungligen röd sidendamast med symmetriskt blad- och blommönster, s k spetsmönster. Rapport höjd 27 cm, rapportbredd = vådbredd 48 cm. Frankrike, 1700-talets förra hälft. Altartäcket sammansatt av sju, antependiet av tolv våder. I altartäckets framkant knyplad guldspets, bredd 3,5 cm. 1700-talet. Altartäckets längd 336 cm, bredd 130 cm. Antependiets längd 576 cm, höjd 100 cm. Brudpäll med mittfält av ovan beskrivna röda, nu blekrosa sidendamast. Runt omkring nedhängande kappa av ljusblå, blommönstrad sidendamast, Kina, 1700-talets förra hälft. Öglor av 3 cm breda sidenband mönstrade i blått och vitt. Foder av nu gulrosa taft. Längd 127 cm, bredd 105 cm.

Altartäcke, nu mörkt gråbrun och grå linnedamast. Fig 141. I mittfältet två figurscener; Nattvardens instiftande samt Korsnedtagelsen med texten: "är vi nu döde med Christe, så tro vi att vi skole lefva med Honom". Mittfältets yta dessutom ett upprepningsmönster av kerubhuvuden. Draperibård bildar kant längs framsidan och båda kortsidorna, ytterst äggstavs- och schackrute-lister. Vävd i två våder, vådbredd 192 respektive 20 cm. I altartäckets framkant och båda kortsidor linne-

tofsar. Utfört som mästarprov av gesällen Nils Magnus Ekebom vid Vadstena fabrik och uppvisat som mästarprov vid hallrätten 10/4 1829²⁴ och samma år skänkt till klosterkyrkan. Längd 365 cm, höjd 212 cm. Konserverat 1966, P nr 4780.

Altarbrun av oblekt linnelärft med praktfullt broderi i färgerna mörkt och ljusare blågrått, lackrött, ljusgrönt, gulvitt och guld i tvinnat silke och guld. Fig 142. Broderiets mönster uppdelat i kvadratiska och rektangulära fält, därav fem stycken med bildornament och fyra stycken med språkband. Som centralt motiv placerad inom en oval ses en fisk omgiven av stiliserade böljor och stjärnbeströdd himmel, i svicklarna vinrankor. De övriga bilderna är från vänster en birgittinerkrona inskriven i en cirkel, dessutom med små birgittinerkors över och under, en fembladig ros, en hind (attribut för S:a Birgittas dotter S:a Katarina) samt ytterst till höger ett birgittinskt kors, varje ornament inom en cirkel. Språkbandens texter lyder: "JAG ÄR DET LEVANDE BRÖDET SOM HAR KOMMIT NED FRÅN HIMMELEN. – OM NÅGON ÄTER AF DET BRÖDET SÅ SKALL HAN LEFVA TILL EVIG TID. – OCH DET BRÖD SOM JAG SKALL GIFVA ÄR MITT KÖTT. – OCH JAG GIFVER DET FÖR ATT VÄRLDEN SKALL LEFVA". Språkbanden är broderade i blått med texten i guld. Över och under språkbandsgrupperna blomrankor i guld med små fembladiga rosor i lackrött och hjärtformade blad i blågrått. I övrigt rikt smyckat med en mängd små detaljer, starkt influerat av medeltida birgittinskt broderi omsatt i 1920-talets klassicistiska formspråk. Längs nederkan-

Fig 142. Altarbrun. Komponerat av Rut Hallberg, Licum 1922. Utfört och skänkt av Mary von Rosen samma år. Foto I Estham.

Altar frontlet. Design by Rut Hallberg, 1922.

ten silkefrans randad gruppvis i två nyanser blått, grönt och gråvitt. Inskrift på fodret: "Till Guds ära sydde Mary von Rosen till Rockelstad detta altarbrun och skänkte det till Vadstena klosterkyrka på den heliga Birgittas dödsdag 1922". Komponerat och signerat av Rut Hallberg, Licum 1922. Längd 264 cm.

Antependium, bokdyna samt två klädsler till knäfallspall av röd stormönstrad halvsidendamast, antependiet sammansatt av 5 våder, vådbredd 55 cm. Längs överkanten applicerat guldband. Över varje vådskarv ett smalt band i guld och rött. Foder av blå linnelärf.

Inskrift på vänster sida: "Till Guds ära och heliga Birgittas åminnelse skänktes detta antependium av Eric von Rosen till Vadstena klosterkyrka den 23 juli 1922". Längd 254 cm, höjd 82 cm. I bokdynans kortsidor en röd silkefrans. Undersida av röd shantung med samma inskrift som ovan. Längd 62,5 cm, bredd 40 cm. Säkert utförda hos Licum.

Antependium, bokdyna och klädsel till knäfallspall av stormönstrad grön halvsidendamast. Antependiet sammansatt av 5 våder, vådbredd 54 cm. Mittfältet och ytterkanterna markeras av ett applicerat mörkt gråblått

band med broderade timglas i guld. Foder av blå linnelärft. I fodrets vänstra nederkant broderat: "Till Vadstena klosterkyrka 23 juli 1922 från ABg" (Agnes Branting). Längd 252 cm, höjd 81 cm. I bokdynans kortsidor grön silkefrans. Foder av blå linnelärft. I fodret inskriften 23 juli 1922 SC (Sigurd Curman?). Längd 62,5 cm, bredd 40 cm. Säkerligen utförda hos Licium.

Antependium, kalkduk och klädsel till knäfallspall. Småmönstrad vit sidendamast. Libraria 1947. Antependiet, längd 253 cm, höjd 80 cm.

Antependium, kalkduk och klädsel till knäfallspall. Röd sidendamast med mönster "Tornspiror" komponerat av Barbro Girau. Foder av röd linnelärft. Licium 1967. Antependiets längd 257 cm, höjd 80 cm. Kalkduken 53 × 53 cm.

Altarstuka och predikstolskläde. Handvävt blått ylletyg. Livets träd i guldbroderi. Trädkronan utformad som ett kors med strålkran, vinblad och druvor i svicklarna, stammen utgöres av tre sädesax. Guldfrans i nederkanten. Bredd 88 cm, längd 200 cm. På predikstolsklädet Kristusmonogram broderat i svart och grått, omgivet av geometriska ornament i guldläggsöm. Foder av guldfärgat siden. Skänkt och tillverkat av grevinnan Märta Posse år 1964. Höjd 65 cm, bredd 54 cm.

Altarbrun i ylle i klara färger och guld, vävt i gobelängteknik. Rikt symbolspråk, i mitten segerkronan, dessutom symboler för de tolv apostlarna, en kalk, en fisk, ett skepp, en tupp o s v. Foder av blekblå läft. Tillkommet i samråd med Andreas Lindblom. Komponerat av Anna-Lisa Odelqvist-Kruse, vävt av Greta Eriksson, Rydbo. Libraria 1965. Fäst längs överkanten mot linneduk s k skiva. Längd 264 cm, höjd 27 cm.

Altarbrun och altarduk för högaltaret, fig 143. Knypplad spets "Korset och ringen" (höjd 21 cm) av oblekt lintråd, applicerad på gråsvart linne och monterad på en underduk av halvblekt maskinvävd linnelärft. Spet-

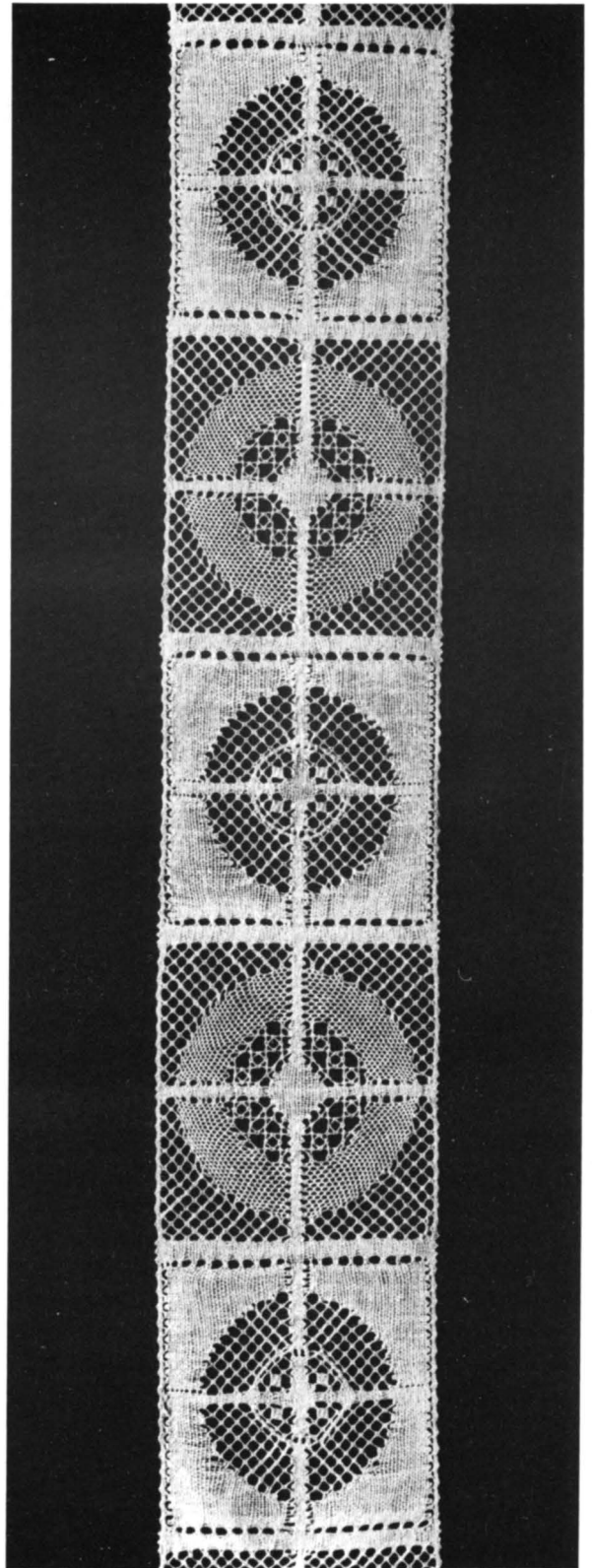

Fig 143. Knypplad spets, "Korset och ringen", komponerad av Sten Kauppi. Tillverkad av Svenska Spetsar 1983. Foto Per-Arne Nylén, Linköping.

Bobbin-lace. Design by Sten Kauppi, made by Svenska Spetsar 1983.

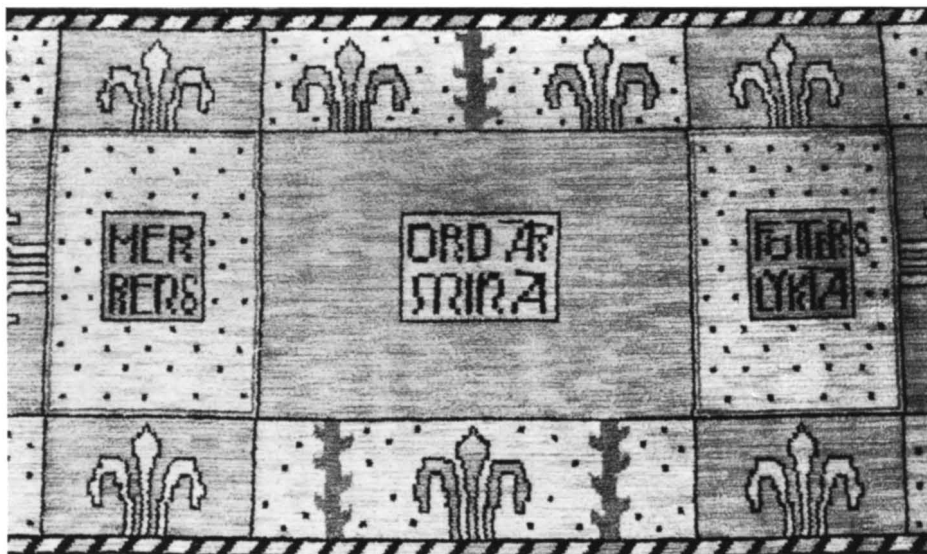

Fig 144. Altarmatta komponerad av Märta Måås-Fjetterström. Flossateknik. Foto R Bennett.

Carpet. Design by Märta Måås-Fjetterström.

sen komponerad av Sten Kauppi, knypplad av Eva Gillberg. Det gråsvarta linnet vävt på Handarbetets Vänner, Stockholm. Överduk av halvblekt handvävd llinnesatin. Svenska Spetsar, Linköping 1983. Altarbrunnets längd 264 cm, höjd 23 cm, underdukens längd 264 cm, bredd 106 cm. Överdukens längd 475 cm, bredd 107 cm.

Altarduk med brun för Brödrakoret. Linnedamast vävd av halvblekt, oblekt och grått lingarn. På brunet texten "Visa mig Herre Din väg – Gör mig villig att vandra den." Över fällen en smal spets knypplad av vävgarnet. Texten ritad av Brita Junger, Vadstena, damasten vävd av Birgit Varverud, Motala. Svenska Spetsar, Linköping 1983. Längd 138 cm, bredd 105 cm.

Kalkduk. Vit taft med olikfärgat silkebroderi. I mitten inom oval strålsol namnet Jahve med hebreiska bokstäver. Däromkring en blad- och blomkrans. I varje hörn en blomma. Längs kanten knypplad guldspets. Foder av grön taft, 1700-talets förra hälft. Mått 39 × 39 cm. Konserverad 1918, P nr 442.

Kalkduk. Vit sidenatlas med olikfärgat silkebroderi. I mitten strålsol i gult och rött, däri texten "Till Jesu ära" i svart, i hörnen druvklasar i violett och grönt, i kanten bård av bandmotiv. Frans av gult silke. Foder av vit taft. Skänkt 1824. Mått 51 × 49 cm. Konserverad 1918, P nr 441.

Kalkduk. Filéspets med broderi i gult silke. I mitten bladkrans och stjärna, bård av böljande bladranka. Foder av vitt siden. Sannolikt 1880–90-talet. Mått 41 × 40 cm.

Kalkduk av vit linnebatist. Törnekrona omslutande IHS i vitbroderi. Bred fäll med hålsöm. Mått 41 × 34 cm.

Kalkduk av vit linnebatist, som föregående.

Kalkduk av vitt linne. I mittfältet fyra broderade kors. Längs kanten vit knypplad spets med mönster av vindruvklasar och -blad. Gåva av Gunhild Eckerbom. Mått 34 × 34 cm.

Kalkduk och bursa av grönt ylletyg med invävt kors i vitt och gult. Gåva av Hugo Kjellhard 1947. Mått 53 × 53 cm.

Kalkduk av röd sidendamast med guldspets. Licium 1967. Mått 53 × 53 cm.

Kalkduk, palla och bursa. Linnedamast i mörkgrått och gråvitt med mönster av ringkors, på kalkduken fem stycken och på bursan ett. Pallan prydd med mindre kors. Vävd av Birgit Varverud, Svenska Spetsar 1983.

Altarmatta. Fig 144. Mönster av rutor i gula nyanser. I

Fig 145. Dopfunt av kalksten, utförd av Peter de la Roche, Vadstena, 1584. Foto R Bennett.

Baptismal font, executed by Peter de la Roche, Vadstena, in 1584.

mittfältet inskriften ”Herrens ord är mina fötters lycka”. I bården växlande franska liljor och okvistade trädstammar. Flossateknik. Signerad MMF (Märta Måås-Fjetterström)²⁵. Längd 143 cm, bredd med frans 241 cm.

Kormatta. Mönster av bågar, romber och kvadrater med rik dekor av korsformer, stjärnor, träd, blommor och vapenbilder, i färgerna gulvitt, gult, orange, tegelrött, blått, brunsvart och grått. Flossateknik. Komponerad Märta Afzelius²⁶. Licium 1951. Längd 373 cm, bredd 260 cm.

Kollekthåv. Rikt ornamenterad ring och skafthylsa av försilvrad metall. 1700-talets mitt. Ej ursprunglig pung av brunsvart sammet med gråvita mönstrade band, boll av sammet i botten. Längd 187 cm, pungens djup 19 cm, diameter 18,5 cm.

Kollekthåv. Profilerad skafthylsa av försilvrad metall, profilerad stång av mörkpolerat trä. 1700-talet. Ej ursprunglig pung som ovan. Längd 193 cm. Pungens djup 19 cm, diameter 18 cm.

Kollekthåv. Skafthylsan av stämplat silver, stämpeln otydlig. Ring av mässing. Ögla för klocka som dock saknas. Stång av björk med svartbetsat profilerat änd-

stycke. Pung av nu brun sammet med silveraloner, längd 240 cm, djup 20 cm, diameter 16,5 cm.

Kollekthåv. Skafthylsa och ring av mässing, brunt träskafthylsa med svart profilerat ändstycke. Pung som föregående. Längd 250 cm, djup 20 cm, diameter 16,5 cm.

Kollekthåvar, 2 stycken. Skafthylsa av gul metall, profilerat brunt träskafthylsa, inköpta 1956. Pung av violett sammet med guldband. Längd 235 cm, djup 19 cm, diameter ring 19 cm.

Dopredskap

Dopfunt av kalksten. H 105 cm, diam 85 cm. Fig 145. Sexsidig, kannelerad skål på sexsidigt, kannelerat pelskafthylsa med profilerad bas och bärplatta. Runt skålen inskrift av förgyllda bokstäver i låg relief på svart botten: OVI. CREDIDERIT. ET. BAPTIZATVS. FVERIT. SALVVS. ERIT. OVI. VERO. NÔ. CREDIDERIT. CÔDEMNABITR (Markus ev

Fig 146. Dopskål av silver, utförd av Petter Henning, Stockholm 1697, skänkt av prosten Ericus Simonius änka Catharina Törneskiär.

Christening-bowl of silver, executed by Petter Henning, Stockholm in 1697.

16:16). Förgyllda kannelyrer. – Dopfunten utförd av Peter de la Roche²⁷ (verksam i Vadstena 1556–1591), som 1584 uppbar 8 mk för sitt arbete. – I dopfunten bronskittel med ringar av järn som ligger i urtag i funtens bräm; vid ena ringen ett förhöjt bomärke (?). (Bengt Cnattingius, Renässansfunten i Vadstena klosterkyrka, Rig 1940).

Dopskål av silver, diam. 32,5, h 8. Fig 146. Flat skål med två spetsovala fästen för ringar och vilande på tre volutfötter; i botten driven medaljong med framställning av Kristi Dop i Jordan inom en lagerkrans. Från skyn en stråle med graverad text: "Tetta är min Kiere Sohn i hwilkom iagh hafver gott behag". – På skålens utsida graverat: "Till Åminnelse efter Fordom Ährewyrdige och Höglärde nu hos Gud Salige M:Ericus Simonius Praepositus och Pastor i Wadstena hafwer des efterlemnade K. Maka Ähreborne och Dygderike Matrona Catharina Törnskiär Skiänkt och gifwit denne Fundt Skål till Vadstena Stadz Kyrckia Åhr 1696". – Stämplad av Petter Henning, Stockholm, 1697.²⁸

Möbler och inredning

Altarring, predikstol, bänkinredning och orgelhus utförda i enhetlig, gotiserande stil i svagt betsad ek på 1890-talet av snickaren C G Petersson och skulptören A Stenström i Skara. Altarringen är en rätvinkligt böjd balustrad med genombrutna fyrpass i kvadratiska fält. Predikstol med sexsidig korg buren av sex kolonner. Korgens sidor med gotiskt masverk och i det främre fältet Guds Lamm med korsfanan i relief. – Bänkarnas gavlar med kolonnetter och bladvoluter, bänkskärmarna framtill med höga gavelkrön av ungotiskt stiliserade bladpalmetter. Likadana gavelkrön fanns ursprungligen på alla bänkar men avlägsnades 1926. – Orgelhuset med spetsbågsarkad och sexsidiga hörntoureller, burna av kolonnettknippen och krönta av baldakiner med genombrutna, spetsiga tak. Arkaden bär fialer som ramverk till orgelns pipor.

Predikstolskorg, höjd 139. Fig 147–148. Komponerad av fyra sidor med "evangelisterna" (blott tre bevarade) i smala nischer, omgivna av ymnighetshorn med frukter och krönta av en mussla. Mellan fälten fristående,

Fig 147. Predikstolskorg från 1600-talets mitt med skulpturer från ett altarskåp från 1400-talets förra del.

A 17th century pulpit, decorated with statues from a reredos of early 15th century date, probably of Lübeck make.

Fig 148. Detaljer av predikstolskorgen, fig 147, samt från den tillhörande trappans barriär.

Details from the pulpit.

spiralvridna kolonner; entablement och sockelparti med frukter och blad, allt skulpterat i hög relief, krederat och målat och förgyllt. – *Predikstolstrappans barriär* med liknande dekor och utsmyckning av två "apostlar"; h 150, l 139. Fig 148. – Till utsmyckning av predikstol och trappa har använts bilder ur altarskåp från 1400-talets förra del. Statyernas höjd är 50–55 cm. Ett par av de medeltida statyerna har underkastats modernisering, när de applicerades på predikstolen. Sannolikt från krigsmanshuskyrkan, inrättad 1687 i kapitelsalen i nunneklostret. Renoverad 1682 på undersidan av brämet sekundär påskrift i blått mot vit botten: "Johannes Werner [d y] förarbetad(e?) A° 1682."

Pannåer, 5 st, från predikstol, smalt rektangulära, c 112 × 48, av furu, med rätvinkligt listverk, målat i svart, guld, grönt och rött, och i fälten latinsk text och figurmålning i ett fält, upptill inramat av målat rullverk: Kristus Salvator, Moses med lagens tavlor, profeten Micha, Johannes Döparen (?) och Johannes evangelisten med kalk med orm och evangelium. Fig 149. I skadat och ofullständigt skick.

Sannolikt från stadskyrkans äldre predikstol, utförd 1576. Målningarna tillskrivna samma mästare som dekorerat Sanctum Sanctorum (Birgittas kapell) i nunneklostret 1580–81. Se Andreas Lindblom, Johan III och Vadstena nunnekloster (1961).

Pannåer, 4 st, av furu, från predikstol, c 111 × 55. Fig 150. Skulpterade i hög relief med barockvoluter och nischer, formade som renässansportaler med rusticerad båge; i nischerna inställda barockskulpturer i livlig rörelse, namngivna i guldskrift på svart i en barockkartusch nedtill: "S Salwator Mundi", "S Paulus", "S Johannes" samt "S Iudas", i vilket fält figuren saknas. Figurerna saknar attribut och befinner sig med undantag av Kristus sannolikt ej på ursprunglig plats. Över figurischen skulpterat djur: ovan Kristus en hjort, ovan platsen för Paulus en svan (?), ovan platsen för S:t Johannes ett lejon, ovanför S:t Judas en stork (?). Rik målning i brunt, brungult, rött, grönt, blått och guld. Fälten i mycket skadat skick med felande delar av listverk och figurer. – Målning och förgyllning skänkt av arvingar till borgaren Olof Jonsson Kielling och

Fig 149. Pannåer från predikstol, sannolikt utförd för stadskyrkan 1576.

Painted panels from a pulpit, probably executed for S Peter's Church in 1576.

Fig 151 a–b. Pannåer från klosterkyrkans tidigare predikstol, anskaffad 1653, övermålad kring år 1800. T v Herdarnas tillbedjan, t h Konungarnas tillbedjan.

Panels from a pulpit, executed for the abbey church in 1653. Painted scenes from c 1800.

utförd av Johan Werner d ä, hovkonterfejare hos Per Brahe d y och avliden i Vadstena 1656. Från S:t Pers kyrka (se not 9 a).

Pannåer, fyra st, från predikstol, rektangulära, av furu med profilerad list upptill (saknas på två av dem), och ramverk av ek bestående av ett rundbågigt överstycke buret av pilastrar med profilerade baser och kapitäl. Fig 151 a–b. Målade med vit limfärg; i fälten scener tecknade i svart föreställande Herdarnas tillbedjan, Konungarnas tillbedjan, Kristi gisslande och Kristus som bär sitt kors. Den sistnämnda scenen är målad på papp, de övriga direkt på träytan. – Under limfärgen skymtar ursprunglig intarsiadekor i form av rustik på bågen och pilastrarnas övre del och hängande girlander av liljor i imiterad rustik nedtill på pilastrarna.

Predikstolen, som användes fram till 1890-talets restaurering, hade kolonnetter i hörnen och mellan fyllningarna i trappan en svängd underdel, avslutad av en kotte, och svängt, korskrönt ljudtak med en lambre-

käng runt kanten. Den är sannolikt identisk med den predikstol som tillkom 1653 och som beskrivs på följande sätt av Kylander ("På andra pelaren – predikstolen af wackert Snickare arbete, giord af Ek med swarta pelare å kanterna. Speglna äro af Furu med wäl inlagde rosor af Asp utskurna. Under krantsen står med uphöjde Bokstäfwer, likaledes af Asp: Vi predice oss icke sielfva utan Jesum Christum, att han är H. Underst står på samma sätt: Then ther hafver öron till att höra Han höre. Himlen elr taket öfwer predikstolen är af slätt dock wäl giordt Snickare-arbete, och läses omkring randen följande på samma sätt uphöjde Bokstäfwer: Herren böd oss att vi skulle predika för folket. Act 10. År 1653.")

Vitmålningen och de tecknade scenerna torde ha tillkommit vid 1800-talets början; i resolutionen om kyrkans överlåtelse 1825 uppges att "predikstolen i klosterkyrkan, efter föregången renovation, anses för behofvet ganska tjenlig." 1829 (inv) uppges predikstolen vara "hvitmålad, helt slät, af föga värde."

Fig 151 a–b. Pannåer från klosterkyrkans tidigare predikstol, anskaffad 1653, övermålad kring år 1800. T v Herdarnas tillbedjan, t h Konungarnas tillbedjan.

Panels from a pulpit, executed for the abbey church in 1653. Painted scenes from c 1800.

utförd av Johan Werner d ä, hovkonterfejare hos Per Brahe d y och avliden i Vadstena 1656. Från S:t Pers kyrka (se not 9 a).

Pannåer, fyra st, från predikstol, rektangulära, av furu med profilerad list upptill (saknas på två av dem), och ramverk av ek bestående av ett rundbågigt överstycke buret av pilastrar med profilerade baser och kapitäl. Fig 151 a–b. Målade med vit limfärg; i fälten scener tecknade i svart föreställande Herdarnas tillbedjan, Konungarnas tillbedjan, Kristi gisslande och Kristus som bär sitt kors. Den sistnämnda scenen är målad på papp, de övriga direkt på träytan. – Under limfärgen skymtar ursprunglig intarsiadekor i form av rustik på bågen och pilastrarnas övre del och hängande girlander av liljor i imiterad rustik nedtill på pilastrarna.

Predikstolen, som användes fram till 1890-talets restaurering, hade kolonnetter i hörnen och mellan fyllningarna i trappan en svängd underdel, avslutad av en kotte, och svängt, korskrönt ljudtak med en lambre-

käng runt kanten. Den är sannolikt identisk med den predikstol som tillkom 1653 och som beskrivs på följande sätt av Kylander ("På andra pelaren – predikstolen af wackert Snickare arbete, giord af Ek med swarta pelare å kanterna. Speglna äro af Furu med wäl inlagde rosor af Asp utskurna. Under krantsen står med uphögte Bokstäfwer, likaledes af Asp: Vi predice oss icke sielfva utan Jesum Christum, att han är H. Underst står på samma sätt: Then ther hafver öron till att höra Han höre. Himlen elr taket öfwer predikstolen är af slätt dock wäl giordt Snickare-arbete, och läses omkring randen följande på samma sätt uphögte Bokstäfwer: Herren böd oss att vi skulle predika för folket. Act 10. År 1653.")

Vitmålningen och de tecknade scenerna torde ha tillkommit vid 1800-talets början; i resolutionen om kyrkans överlåtelse 1825 uppges att "predikstolen i klosterkyrkan, efter föregången renovation, anses för behofvet ganska tjenlig." 1829 (inv) uppges predikstolen vara "hvitmålad, helt slät, af föga värde."

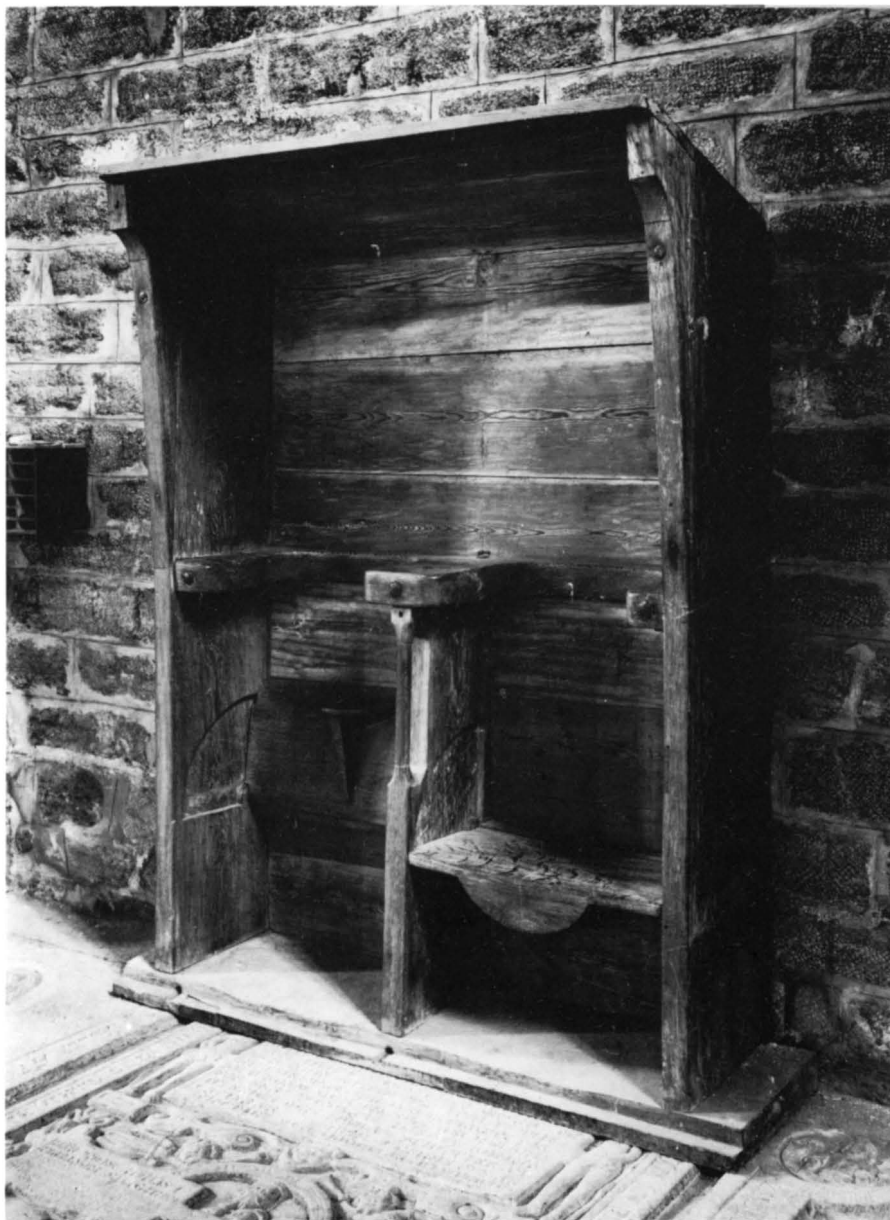

Fig 152. Korstolar av ek och furu. 1400-talet.

Choir stalls. 15th century.

Korstolar, ett par. Ek och furu. Höjd c 220 cm, bredd c 183 cm. Fig 152. Sidostycken, säten och armstöd av ek, rygg och snedtak av furu; bottenplattan i den ena stolen av ek, i den andra kompletterad i furu. Vardera stolen med två säten, svängbara med plan, cirkelsegmentformad skiva som misericord; rundade armstöd med dekorativa järnitar med sexpassformade huvuden med punsad ornering som utsmyckning, endast bevarade i den ena stolen och placerade på armstödens framsida; i den ena stolen mittstycket med kolonnett –

i den andra en sådan slät kolonnett inte bara i mittstycket utan också i gavelstyckenas framkant. – 1400-talet.

Delar av bänkinredning av furu. Två i det närmaste kvadratiske kvarter på sockel med golv, 166 × 153 resp 161 × 150, h 127 cm. Fig 153. Säten på tre sidor och ingångsdörr på framsidan. Framsidan och ytterligare en sida på vardera kvarteret med elegant målade speglar med akantusdekor i grått på guldgrund; mellan speglarna förhöjda lister i svart med blå mittfält; kvar-

Fig 153. Bänkkvarter med målad dekor. 1690-talet. Foto R A Unnerbäck.

Pew from the old S Peter's Church. Late 17th century.

teren i övrigt målade i ljusgrå marmorering med svarta kälar och speglarna på de sekundära sidorna marmorerade i mörkt gråblått. Invändigt blåmålade. – Utgjorde kungstolar i S:t Pers kyrka.²⁹ Likheten med den tidigare bänkinredningen i klosterkyrkan gör det troligt att de tillkommit vid samma tid, 1697, och liksom denna efter ritning av Nikodemus Tessin d y.³⁰

Offerkista, av furu med järnbeslag. 68 × 46, h 40,5 cm. 1700–1800-talet.

Offerkista, av furu med järnbeslag. 67 × 40,5, h 37 cm. 1700–1800-talet.

Offerkista av järnplåt, 75,5 × 47,5, h 46. Med bandformiga beslag i ruttmönster, målade i svart med de kvadratiska fälten gröna. 1700–1800-tal.

Stolar av furu, renässansmodell med släta stolpar som ben, förenade av slåar, säte av furu och rektangulära ryggbrickor. 8 st.

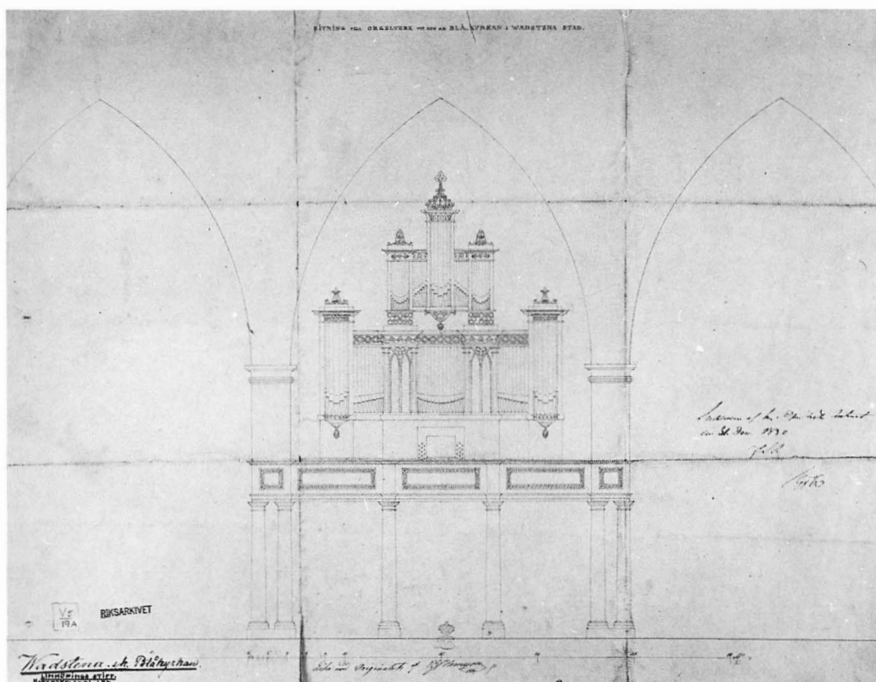

Fig 154. Ritning till orgel och orgelläktare av C G Blom Carlsson.

Organ an organ-loft. Design by C G Blom Carlsson.

ORGEL OCH ORGELFASAD

Av R Axel Unnerbäck

Orgelhuset av ek i nygotisk stil är utfört efter ritningar och av arkitekten Adrian Crispin Peterson år 1896³² (se bild s 14). Placeringen på ett lågt podium och dess utformning med ett lägre mittparti och pipfasader åt tre håll har betingats av önskemålet att lämna östfönstret fritt. Orgelhuset består av en sluten sockel med smala fyllningar, pipfasaderna av smala pipfält, skilda av spiralfärdade kolonnetter och avslutade med nygotiska trepassbågar. Fasadens centrum markeras av ett bredare pipfält under en vimperg och hörnen av kraftiga, högre tureller med gotiska baldakintak med en krans av småtureller. Ett fristående spelbord i samma utförande som sockeln är placerat mitt framför fasaden. Att döma av bevarade spår var fasaden ursprungligen behandlad med linolja eller fernissa, som avlägsnades genom behandling med klorkalk på 1920-talet.³³

Till orgelfasaden hörde ett 24-stämmigt orgelverk, ursprungligen från 1833 men ombyggt 1881 samt 1897 av Johannes Magnusson, Göteborg.³⁴ Detta ersattes år 1933 med det nuvarande, som har 41 stämmor, tre manualer och pedal, pneumatisk traktur och registratur. Det byggdes av firma Setterquist & Son.³⁵ I orgeln

ingår äldre pipmaterial från 1833, 1881 och 1897. 1942 gjordes en mindre omDispositionering av orgeln. En omfattande omDispositionering och klanglig modernisering utfördes år 1958 av Mårtenssons orgelfabrik i Lund.³⁶

Trots att orgeln under 1300-talet allt mera började komma i bruk i de svenska kyrkorna fick klosterkyrkan ingen orgel. Skälet var att Birgitta uttryckligen förskrev att orgel inte fick förekomma i hennes orden. Någon orgel anskaffades inte heller när kyrkan tillfälligt användes efter stadskyrkans brand vid mitten av 1500-talet eller när den mera regelbundet började brukas sommartid på 1600- och 1700-talen. Först på 1820-talet när klosterkyrkan skulle förvandlas till ordinarie församlingskyrka aktualiserades orgelfrågan.

För att utreda om man kunde flytta över och använda stadskyrkans orgel, ett verk byggt år 1760 av Jonas Wistenius, tillkallade byggnads- och drätselkommittéerna orgelbyggaren Gustaf Andersson i Stockholm,³⁷ som deltog i ett kommittésammanträde 27 augusti 1827.³⁸ Han yttrade om det gamla verket "att efter hans öfvertygelse, med så tillkrånglad Mekanik och så inskränkt antal stämmor, som det har, neml: blott 12½ stämmor, det ingalunda svarade emot behofvet af fylligare ljud, för att leda Gudstjenstens högtidlighet i ett Tempel af det djupa alfvar och den vidsträckta byggnads-Schala, som utmärker nämnda Kyrka". Skulle det

Fig 155. Orgeln och orgelläktaren före 1881. Foto ATA.

Organ and organ-loft before 1881.

användas måste det ökas till minst 24 stämmor. På begäran lämnade Andersson ett ombyggnadsförslag och en kostnadsberäkning och 20 januari 1829 slöt församlingen kontrakt med honom. Vid sockenstämman 12 mars samma år förelåg emellertid ett förmånligt anbud på den gamla orgeln, som i stället såldes till Harstads och Väderstads församlingar, varefter man slöt ett nytt kontrakt med Andersson 24 mars om ett helt igenom nytt orgelverk.³⁹

1833 var den nya orgeln färdig. Avsytningen skedde 9 mars genom domkyrkoorganisten i Linköping Erik Dahlman.⁴⁰ Orgeln hade 24 stämmor, fördelade på huvudverk, öververk och pedalverk, fyra bälgar och ett i fasaden inbyggt klaverskåp fanerat i mahogny.⁴¹ Till avsytningen hade även kallats domkyrkoorganisten i Göteborg J A Baehrenroth, som uttalade att "detta Orgelverk är ett bland de bästa jag någonsin sett och spelat, så väl Inom som Utom Lands".⁴²

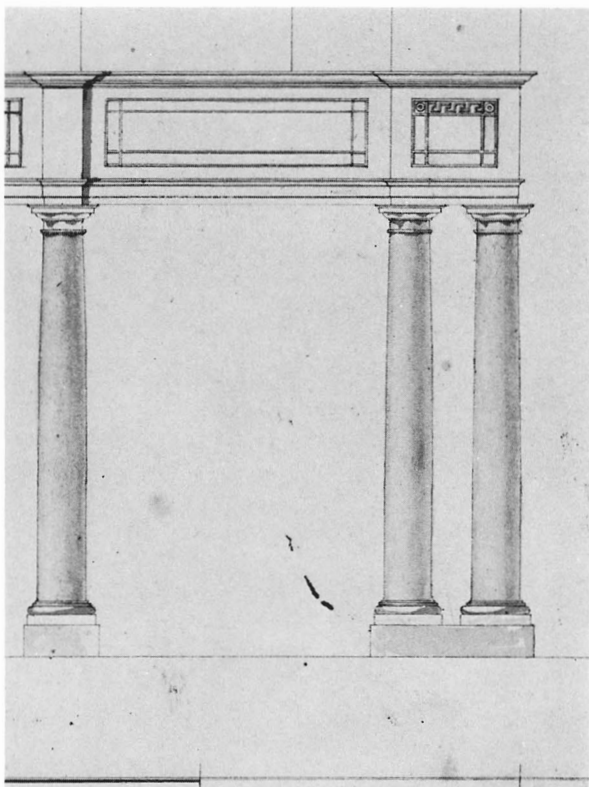

Fig 156. Detalj av ritning till orgelläktaren av Abraham Nyström. 1829.

Detail of design for the organ-loft by Abraham Nyström, 1829.

Till det kontraktunderlag som Andersson skickade församlingen 1828 hade han också fogat en ritning. Enligt kommitténs önskemål skaffade ordföranden emellertid fram en annan ritning "i nära öfverensstämmelse med den förra, men med iakttagande af den göthiska Stilen, som aldrig uttryckte sig i Cirkelformiga rundningar, utan i spetsade kroklinjer", som kommittén fann lämplig att underställa Andersson och Överintendentsämbetet. En slutlig version, gjord av arkitekten C G Blom Carlsson, antogs av sockenstämman 9 september 1829 (fig 154).⁴³ Fasaden, som att döma av fotografier (fig 155) utfördes helt i enlighet med ritningen, är av empiretyp med ett brett huvudverk med tre plana pipfält, flankerade av två tureller, samt ett öververk med en hög turell i mitten, två plana pipfält och ytterst två pipfält utformade som pilastrar. De "götiska" inslagen består av smala, spetsbågiga blinderingar mellan huvudverkets pipfält, dekorband i form av fyrpass samt en krona i gotiserande stil på öververkets mitturell. Fasaden var vitmålad med för-

gyllda detaljer. Dekoren utfördes av hovbildhuggaren Axel Fahlerantz i Stockholm.⁴⁴

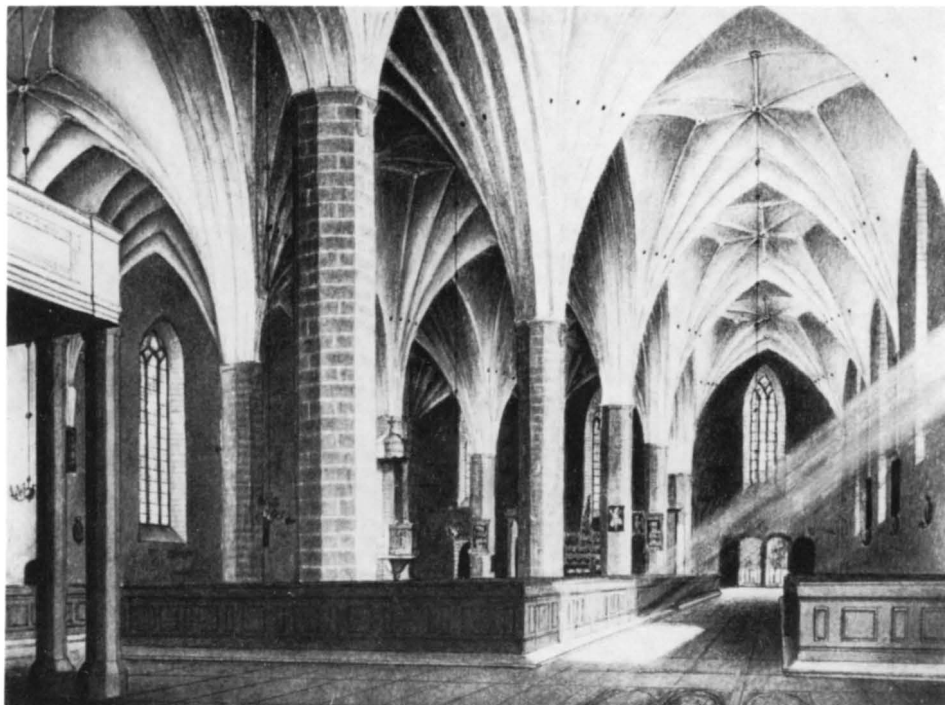
Redan vid sitt besök 1827 framhöll orgelbyggare Andersson att en orgel "ingalunda kan anbringas enligt Hr Directeur Holmbergs ritning i munkkyrkan, der dess toner bordö." I stället borde läktaren byggas fram och munkkyrkan avskiljas med en mur. Läktaren kom därmed att skjuta in i den västligaste travén i mittskeppet (fig 157); i övrigt utfördes den som på Blom Carlssons ritningar med en kolonnuren, slutet barriär med lig-gande fyllningar, omramade av meanderbårder, Kolonnerna gjordes dock ej runda utan sexkantiga. Arbetet utfördes av byggmästaren Abraham Nyström 1830 enligt en av honom signerad detaljritning^{44a} (fig 156). 1879 lämnade orgelfirman E A Setterquist & Son ett utlåtande och ett förslag till renovering av orgeln, året därpå kompletterat med förslag om vissa ytterligare åtgärder. Förutom byte av vissa stämmor föreslogs att orgeln skulle få ny mekanik och nytt fristående spelbord. Vidare borde orgeln flyttas in i munkkoret "hvarigenom den starka resonansen, som nu finnes i kyrkan, väsentligen förmildras, utom det fördelaktigare utseende som hela det herrliga templet vinner". Vidare borde blindfälten i orgelfasaden förses med pipor. – Arbetet utfördes och avsynades 13 augusti 1881.⁴⁵ Orgeln hade då genomgått en klanglig modernisering i romantisk anda genom byte av nio stämmor och tillbyggnad av nya koppel m m. Vidare hade den flyttats bakåt 23 fot (ca 7 m) och stod därmed som ursprungligen var tänkt inne i munkkoret. Den långt framspringande läktaren försvann och den gamla barriären placerades i öppningen mellan munkkoret och kyrkan.

1890-talets restaurering kom också att beröra orgeln. Den bärande idén – att flytta högaltaret till dess ursprungliga plats i väster – innebar ju att orgelläktaren måste rivas och orgeln flyttas. Därmed torde det ha varit klart att 1833 års orgelfasad och orgelhus måste ersättas med något som anslöt till kyrkans i övrigt nästan helt förnyade fasta inredning.

På uppdrag av ÖIÄ upprättade arkitekten Gustaf Pettersson tre skisser. En av dem visar en fantasifull nygotisk orgel med ett ryggspositivliknande mittparti, placerad vid norra väggen i östligaste travén (fig 158).⁴⁶ Församlingen inlade emellertid sin bestämda protest mot en placering mot norra väggen och önskade i stället att orgeln skulle placeras vid östra gaveln "med fasaden så anordnad, att det å östra gavleväggen befintliga fönstret icke bortskymmes." Placeringen i öster godkändes av K Maj:t, som dock förutsatte att den befintliga golvupphöjningen och rundade trappan skulle avlägsnas.⁴⁷

Fig 157. Kyrkan mot öster före 1857. Orgelläktarens kolonner t v i förgrunden. Akvarellerad tuschteckning av C G Lönngren. Foto i föreningen Gamla Vadstenas arkiv.

Interior of the nave, looking E, before 1857. Watercoloured pen and ink drawing by C G Lönngren.

Den slutliga utformningen av orgeln kom emellertid att göras av arkitekten Adrian Crispin Peterson från Göteborg, vilket delvis hänger samman med församlingens val av orgelbyggare för själva orgelverkets ombyggnad. Den 4 augusti 1896 skriver orgelbyggaren Johannes Magnusson som svar på en skrivelse (från organisten?): "Jag gick --- genast till Arkitekten Ad: Peterson för hjälp med facadritningen enligt din skrivelse; han är den rätta mannen vid dylikt, fast han alltid utför dem så att de blifva arbetsamma att utföra. --- Det ville synas af din teckning att du önskade Orgeln 13 fot djup och 22 fot bred? bredd a 22 fot går bra, men under 15 fot från väggen till facaden går ej då de gamla väderlådorna skola användas; om man skulle göra nya lådor så kunde verket placeras på 13 fots djuplek. Jag ser ju ock att Herr Öfverintendenten önskar att sidofönstren ej bör bortskymmas av facaden." Petersons ritning fastställdes av K Maj:t 1897 och följdes helt (fig 159).⁴⁸ Fasaden tillverkades av C G Pettersson och A Stenström i Skara.⁴⁹

Av Magnussons brev och tidigare kostnadsförslag framgår att det gamla orgelverket i huvudsak skulle behållas; t o m fasadpiporna räknade man med att kunna återanvända i en ny fasad.⁵⁰ Orgeln hade ju bara 15 år tidigare varit föremål för en omfattande teknisk och musikalisk modernisering.

Ombyggnaden genomfördes i enlighet med kostnadsförslaget men fasadpiporna måste nyttillverkas; liksom så blev det nödvändigt med en ombyggnad och partiell förnyelse av mekaniken i spelbordet, som i övrigt bevarades och kläddes med ekpanel. Orgeln fick två nya stämmor, svällskåp för II manualen, nya kubbälgar och en s k Barkermaskin, ett hjälpmedel att göra orgeln lättspelt. De gamla väderlådorna från 1833 års orgel tycks däremot ha bevarats efter viss reparation.⁵¹

1933 avlöstes det gamla orgelverket av det nuvarande. Skälet till nybyggnaden var tekniska brister i den gamla orgeln, som dessutom ansågs otidsenlig, samt önskemålet om ett större instrument. Dispositionen till den nya orgeln gjordes av organisten i Gustaf Vasa kyrka i Stockholm, professor Otto Olsson,⁵² och präglas av hans romantiskt förankrade klangideal. Till den romantiska karaktären bidrog att man behöll 15 av de äldre stämmorna. Fasaden lämnades orörd; spelbordet bevarades till det yttre men förnyades invändigt. En mindre omdisponering gjordes 1942.⁵³

Efter ett par decennier ansågs även denna orgel otidsenlig. I skrivelse till kyrkorådet och fullmäktige 14 september 1957 föreslog den dåvarande organisten en klanglig översyn av orgeln som han ansåg alltför ensidig och "genom sin rikedom på stråkstämmor --- starkt begränsad till sina uttrycksmöjligheter".⁵⁴

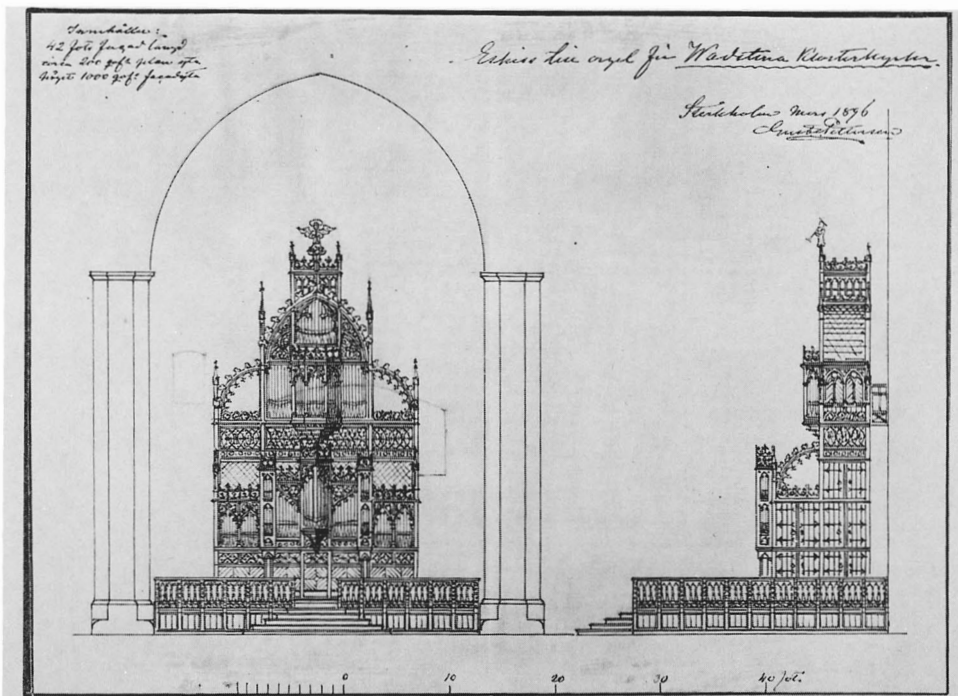

Fig 158. Skiss till orgel vid kyrkans norra vägg. Ritning av Gustaf Pettersson.

Project for organ at the north wall of the Church. By Gustaf Pettersson.

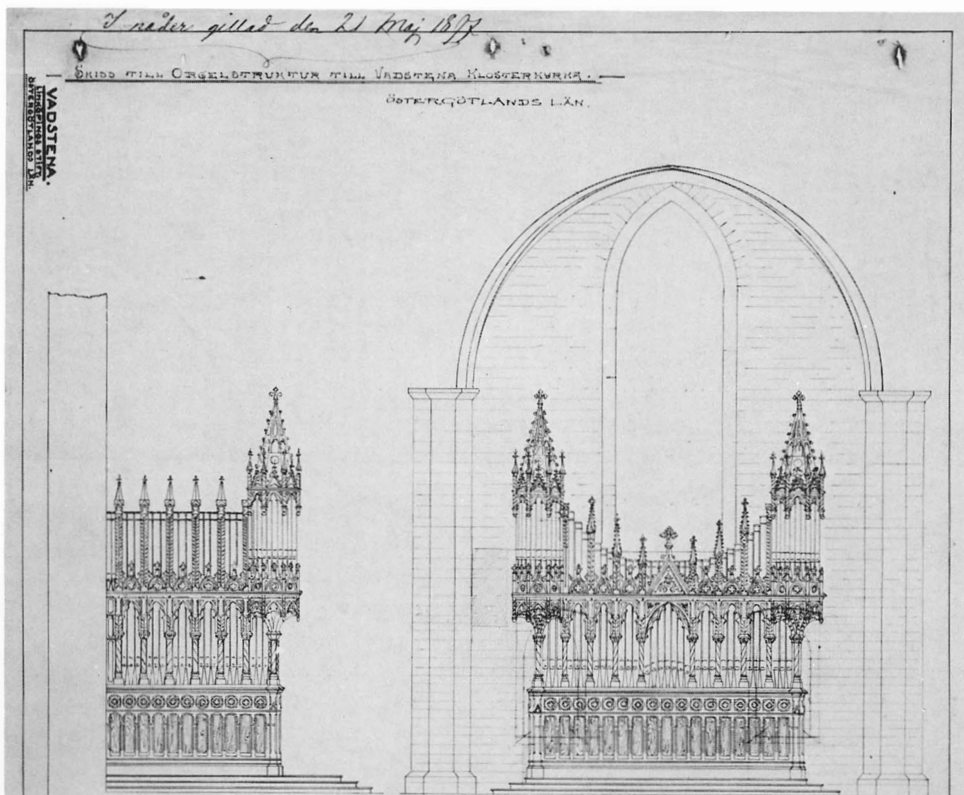

Fig 159. Adrian Crispin Petersons ritning till den nuvarande orgeln. 1897.

Design for the present organ, by Adrian Crispin Peterson. 1897.

Ombyggnaden påföljande år kom att innebära en relativt radikal klanglig omgestaltning av orgeln: 12 stämmor byttes mot nya av barocktyp, andra och tredje manualen växades, svällskåpet i den tidigare andra manualen avlägsnades och i I manualen ändrades mässurerna och därmed klangen i Principal 8' och Octava 4' genom uppflyttning av piporna. I övrigt lämnades orgeln orörd. Trots 1958 års omfattande ingrepp i orgelns logiskt uppbyggda disposition och klangbild bevarar den ännu mycket av sin tidigare romantiska grundkaraktär och ett pipmaterial från skilda tider av stort intresse.⁵⁵

Kororgel

Kororgeln byggdes 1950 för kapitelsalen i nunneklostret av Nils Hammarberg, Göteborg. Den har 5 stämmor, en manual, bihangspedal samt pneumatisk traktur och registratur.⁵⁶

Ljusredskap

Ljusstav. Lind(?). H 280 cm. – Krönet åttkantigt kapitäl med fem resta bladkrabbor från dubbel, åttkantig list. I kapitälet på ovansidan instucken bred tapp med smalare stav i änden (som ljushållare?). Bärstångens översta del torserad, avslutad vid åttkantig, profilerad prydnadsring, och nedom denna stången formad som fysisidig fial med torserade hörnlister, upptill bärande edicula med spetsigt, fysisidigt tak; vid övergången till bärstångens nedersta, enkelt rundade del sexsidig, rikt profilerad nod i åtta språng. – Färgspår: kapitälet med omväxlande röda och gröna sidor och röda kälar, den åttasidiga ringen med röda och gröna kälar, det fysisidiga partiet av staven med omväxlande röda och gröna nedsänkta ytor och kälar; stavens understa del och listverk på noden i rött. – Lokalt arbete, 1400-talet.

Ljuskrone av malm. Profilerad stam, krönt av lejon, som sitter på bakbenen och håller en sköld. Nedtill ett klot, avfasat nedåt och slutande i druvklasformad tapp.

Fig 160. Ljuskrone av malm, enligt inskrift skänkt 1694. Foto R Hintze.

Brass chandelier, donated in 1694.

16 ljusarmar i 2 kransar. På armarna spiror. Runda droppskålar. H 82 cm. 1600-talet.

Ljuskrone av malm. Profilerad stam, krönt av sittande fågel med utslagna vingar. Nedtill klot avslutat i druvklase. 16 ljusarmar i 2 kransar. På de undre ljusarmarna spiror och mellan ljusarmsraderna en krans av sformade ornament. Runda droppskålar med radiala räfflor. H 71 cm. 1600-talet.

Ljuskrone av malm. Fig 160. Profilerad stam krönt av stående kvinnofigur i fotsid dräkt. Nedtill klot. 16 ljusarmar i 2 kransar och mellan ljusarmarna klockblommor. Musselformade droppskåpar. Inskrift: Hans Andersson Barck Huus Anna Lorens dotter Tzander anno 1694. H 139 cm.

Ljuskrone av malm. Profilerad stam, krönt av sittande fågel med utslagna vingar. Nedtill klot. 16 ljusarmar i två kransar. Runda droppskålar. Inskrift: Anders Larsson Giöthe Susanna Erikdotter Skiemin Anno 1696. H 99 cm.

Fig 161. Ljusstakar av silver, tillverkade av Magnus Frölin i Vadstena. 1700-talets mitt.

Candlesticks, made by Magnus Frölin, Vadstena. C 1750.

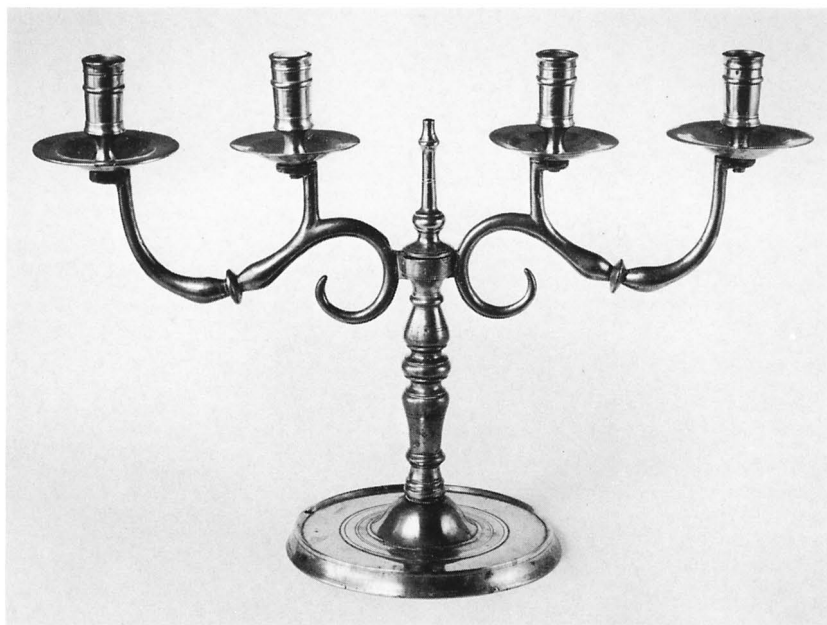

Fig 162. Ljusstakar av tenn, skänkta av rådman Hults änka 1722.

Candlesticks of pewter, given to the old S Peter's Church in 1722.

Fig 163. Ljusstake av malm.
1600-talet.

Candlestick of brass. 17th century.

Ljuskrone av malm. Profilerad stam, krönt av en dubbelörn. Nedtill klot. 12 ljusarmar i 2 kransar. Mellan armarna i undre raden s-formade ornament och mellan ljusarmskransarna 3 dylika. Runda droppskålar. H 67 cm. 1600-talet.

Ljuskrone av malm. Profilerad stam, krönt av sol med utstående strålar. Nedtill klot med vertikala räfflor. 16 ljusarmar i 2 kransar. På armarna spiror och mellan armarna klockblommor. Musselformade droppskålar. H 106 cm. 1700-talet.

Ljusarm av mässing med 8-sidig fästplatta och stor 8-sidig droppskål. Sköld med inskrift: Gudi till ärra templet till prydnad är detta bekostat och gifvett aff Ingeborgh Zuenzdotter åhr 1675. Plattans h 30 cm.

Ljusplåtar, 6 st, av mässing. Oval plåt med driven kantdekor av blommor och druvklasar; överstycke med hjärta och blommor. 3 armar med en pipa var och runda droppskålar. Plåtens h 86 cm. 1600-talets slut.

Ljusplåt av mässing. 8-kantig plåt med bred rand av två rader drivna bucklor. Arm för 1 ljus, med solrosformat manschett. Plåtens h 79 cm. Omkr 1700.

Ljusplåtar, ett par, av mässing. 8-kantig plåt med bred rand av två rader drivna bucklor. Runt överstycke. Ljusarm med urnformigt fäste för sidoarmarna. Solrosformade manschetter. Plåtens h 79 cm.

Ljusplåtar, 2 st, av mässing. Oval plåt med kant av drivna bucklor. Runt solrosformat överstycke. För 1 ljus. H 63 cm. 1700-talet.

Ljusplåt av mässing. Oval plåt med kant av drivna blommor och vindruvsknippen. Överstycke med hjärta och blommor i drivet arbete. För 3 ljus. Runda droppskålar. H 62 cm. Omkr 1700.

Ljussköld, mässing, oval med musselformat krön, h 75; driven ornering av blommor och frukter; för tre ljus. 1700-talet.

Ljussköldar, ett par, av förgylld koppar, åttkantiga med runt, solrosformat krön, h 82; ornering av drivna bucklor och pärlfriser; för två ljus. 1800-talets förra del.

Ljusapplique, mässing, för tre ljus, rund fästskiva, diam. 32 cm, med rik ornering av drivna bucklor och tre spiralvridna armar med breda droppskålar med ornering av drivna bucklor; vid armarnas föreningspunkt kartusch med inskriften "BENGT OLVFSON ELISABET LARSDOTTER ANNO 1645".

Ljusappliquer, 26 st, mässing, trearmade, med form liknande föregående men i förenklat utförande; fästplattans diam. 36 cm. Utförda av Lars Henrik Zotterman i samband med 1890-talets restaurering och tidigare placerade på pelarna.³¹

Ljusstakar av delvis förgyllt silver, h 20,7. Fig 161. På hög sexsidig fot med balusterformade skaft med spiralvriddning. Båda stakarna med graverad, krönt sköld fastlödd med text: "Maria Catharina Wetterling nat Vadst d 7 Mart a 1712, caja data Petro Tollbom, eundem intra 18 ann. parentem fecit liberorum, ex quibus tantummodo supersunt Carol. Vilhelmus – Petrus Andreas" (=Maria Catharina Wetterling, född i Vadstena d 7 mars år 1712, gavs som maka åt Petrus Tollbom och gjorde honom under loppet av 18 år till fader för 8 barn av vilka endast överlever Carl Wilhelm och Petrus Andreas), resp "Petrus Tollbom natus Vadsten d 23 Nov 1713, coepit ibid a 1734 honeste rem quaerere mercaturis faciendis, Hymenaos celebravit 1736, Senator lectus 1745, et denat in Domino d 3 oct 1754" (=Petrus Tollbom, född i Vadstena d 23 november 1713, började där 1734 som hederlig köpman, firade bröllop 1736, valdes till rådman 1745 och avled d 3 oktober 1754). Utförda av Magnus Frölin i Vadstena, 1700-talets mitt, enligt stämplat.

Ljusstakar av tenn, ett par, för ett ljus vardera, h 31. Fig 162. Slät rund fot, brätte vid övergången till skaftet med karolinsk blomornamentik i relief, spiralvridet skaft. Rosstämpel med tre sköldar. 1600-talets slut. – Enligt inventariet skänkta av rådman Hults änka 1722.

Ljusstakar, ett par, av malm. Rund fot, runda droppskålar, för ett ljus. H 25. – 1700-tal.

Ljusstake av malm, h 39, rund, plan fot och två armar för vardera två ljus. Fig 163. 1600-talet.

Ljusstakar av malm, h 39, rund plan fot och två armar för vardera två ljus, armarna med två drakhuvuden vardera, det ena som avslutning nedtill med ur gapet utskjutande människofigur i bedjande ställning. På foten punsat C N – M L D. 1600-talet. – Foten med två genombrytningar, sannolikt tillkomna vid fästande på predikstolsbarriär.

Ljusstakar av mässing, 6 st, på rund fot, för ett ljus vardera, h 30. Moderna.

Ljusstakar av mässing, 4 st, på rund fot, för ett ljus vardera, h 21. Skultuna bruk och Västerås omkr 1900.

Klockor

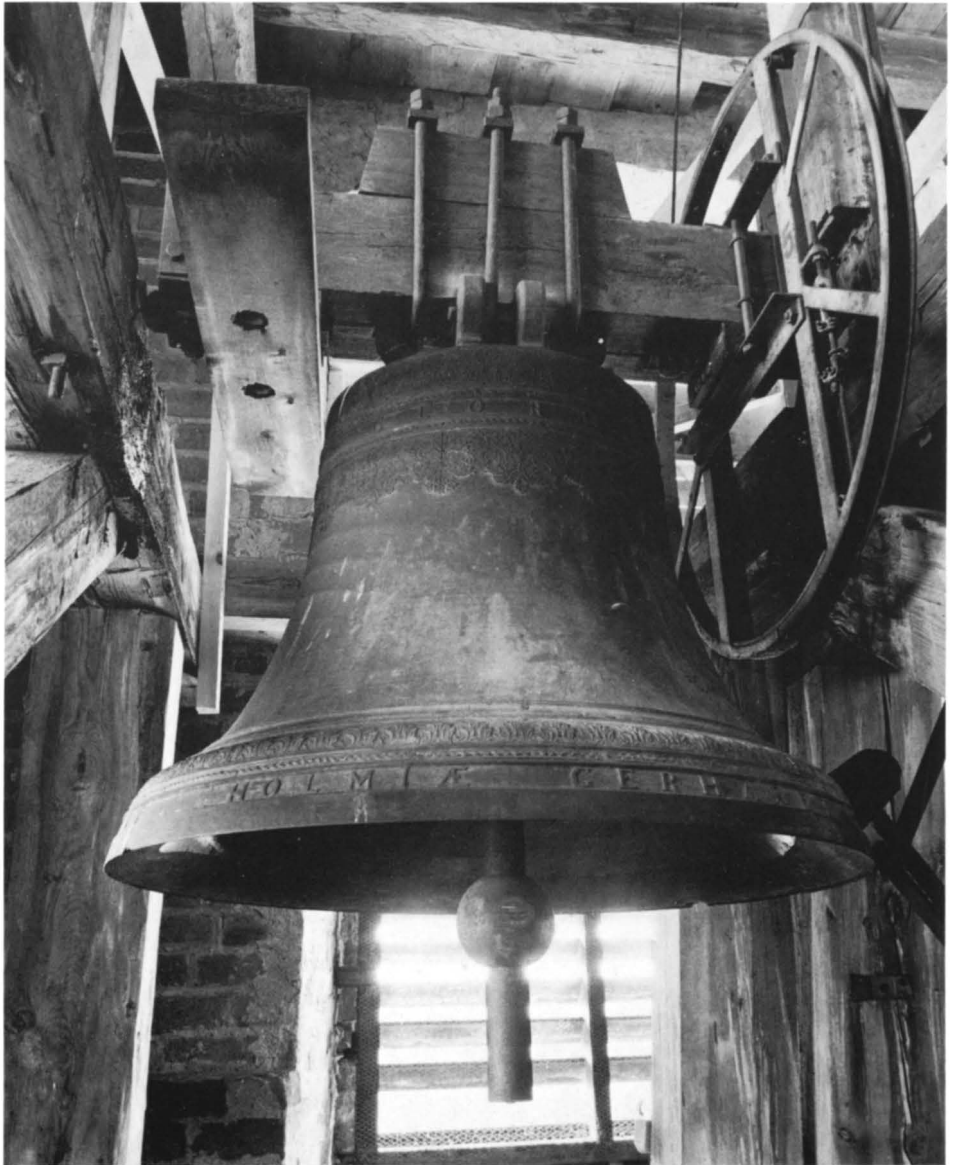
Storklocka av malm. H 160 cm, diam 169 cm. Kring mantelnns övre del tre inskriftsband och även text på den fria ytan nedanför: "GUSTAVUS ADOLPHUS SVECORUM GOTHORUM WANDALORUMQUE REX IHS LINDORM REBBING STÅTHÅLLER OCH LANDZHERRE UTHI ÖSTERGÖTHLAND ENOCH HAQVINI PASTOR W MÅNS PEDERSON CAMARERE BRODDE SWENSON B (orgmästare) ARVED HÅKONSON B (orgmästare) D. NICOLAUS EMUNDI R (ector) S (cholae) V (adsten) LARS SWENSON SLOTZFOGDE LARS MÅNSON ARENDATOR ANDERS SWENSON BORGARE VTHI NORRKÖPING HERMAN HARDER MÅNS ESKILSON R THEUS LARSSON STADZSKRIFVARE. På manteln en stor sköld med IHS, diverse reliefmedaljonger, en sol, stjärnor, krona samt: ANNO 1626 och W 30 SKIPP. – Till klockans gjutning användes bl a material från en 1573 gjuten klocka, som tillkommit med material från den lilla klockan i munkklostret. Gustav II Adolf skänkte 1 skeppund koppar till klockans gjutning 4/10 1624. Av enskilda personer insamlades 60 daler, och Anders Svensson i Norrköping svarade ensam för en gåva av 25 daler. Klockgjutaren fick 170 daler för sitt arbete. (Carl M Kjellberg, Vadstena i forntid och nutid, Linköping 1917).

Mellanklocka av malm. H 91 cm, diam 101 cm. Upptill runt manteln inskriften SOLI DEI GLORIA (Giv Gud allena äran) och inom en elegant formad ram texten: CAMPANA MONASTERY WADSTENENSIS PRIMUM FUSA A:O MCCCXCII DENUO CURA POTENTISSIMAE PRINCIPIS HEDVIGIS ELEONORAE SWECORUM GOTHOR WANDALORUMQUE REGINAE RENOVATA HOLMIA A: MDCXC VIII (=Vadstena klostrets klocka, gjuten för första gången 1392, blev åter förnyad i Stockholm 1698 på uppdrag av den stormäktigaste furstinnan Hedvig Eleonora, Sverarnas, Göternas och Vendernas drottning). Ovan slagringen: GLORIA IN EXCELSIS DEO ME FECIT HOLMIAE GERHARDT MEYER (Ära vare Gud i höjden. Mig gjorde Gerhardt Meyer i Stockholm). Klockan har en rik dekor av akantusfriser i låg relief. Fig 164.

Lillklocka av malm. H 72 cm, diam 80 cm. Kring mantelnns övre del inskriften SOLI DEO GLORIA (Giv Gud allena äran) och inom en ram: PS 93 KOMMER LÅTER OS GLÄDIAS HERRANOM/ OCH FRÖGDAS FÖR VÅR SALIGHETZ TRÖST/ LÄTT OS MED TACK KOMMA INFÖR HANS ANSICHTE/ OCH FRÖGDAS FÖR HONOM MED PSAL-

Fig 164. Mellanklockan, gjuten i Stockholm 1698 av Gerhardt Meyer. Foto R Hintze.

The middle bell, cast in Stockholm in 1698 by Gerhardt Meyer.

MER REFUSA A° MDCXCVIII N° 2. (Omgjuten år 1698).
Ovan slagringen: GLORIA IN EXCELSIS DEO ME FECIT
HOLMIA GERHARDT MEYER (Ära vare Gud i höjden.

Gerhardt Meyer gjorde mig i Stockholm). Manteln har rik dekor av akantusfriser i låg relief.

Noter

1. Se *Å Nisbeth*, Sengotiska valv i Östergötland, Antikvariskt Arkiv 8, Stockholm 1957.
2. Av bröderna Nyström signerade akvarellerade originalritningar till fönstren förvaras i Östergötlands läns museums arkiv. Ursprunglig påskrift på ritningen till mittfönstret: "Fönstret är Bekostat af Fru Ch Bergenstråle och uppsatt 1862 af A & I R Nyström." På ritningen till sidofönstret: "Sidofönster i Wadstena Blåkyrkas Chor." Tillskrivet med blyerts: "insatta 1864." *August Nyström*, f 1814, d 1886, och *Johan Robert Nyström*, f 1817, d 1890, byggmästare, söner till byggmästaren Abraham Nyström, se not 44a.
- 2a. *Reinhold Callmänder*, f 1840 d 1922, målare och tecknare, konsthantverkare. Bosatt i Göteborg från 1877 och en framträdande gestalt i stadens konstliv. I Göteborg ägnade sig Callmänder främst åt dekorativt måleri och konsthantverk. Han försökte också uppliva det svenska glasmåleriet och bildade 1888 Svenska glasmåleri A/B i Göteborg. Firman utförde fönster för ett flertal kyrkor, bl a Uppsala domkyrka, Oskar Fredriks kyrka i Göteborg samt Karlstads domkyrka.
3. *Gustaf Pettersson*, f 1855 d 1933, född i Visby, arkitekt i ÖÄ från 1882; var omkring sekelskiftet verksam som kyrkorestaurator i olika delar av landet, förutom i Vadstena bl a i Visby domkyrka 1890–92.
4. Jfr exempelvis statyn av S:t Markus, nu i Museo dell'Opera del Duomo, se *R Munman*, The Evangelists from the Cathedral of Florence: A Renaissance Arrangement Recovered (The Art Bulletin, June 1980, fig 1, 12).
5. Se foto av klosterkyrkans interiör mot öster från 1889, reproducerat i *A Lindblom*, Kult och Konst i Vadstena kloster, s 19.
6. Se *C R af Ugglas*, Den "extatiska" Birgitta i Vadstena klosterkyrka (Fornvännen 1943).
7. Om bildens bestämning som Brysselarbete se *M Hasse*, Bildwerke des mittleren 15. Jahrhunderts in Lübeck und Vadstena (Niederdeutsche Beiträge zur Kunstgeschichte Band I, Köln 1961) s 192. Jfr *A Andersson*, Medieval Wooden Sculpture in Sweden, Vol III, Late Medieval Sculpture (Uppsala 1980) s 98. – *A Lindblom*, Kult och Konst op cit s 184 f har sökt identifiera bilden med den Vår Fru *ad modum corone*, en Mariabild presenterad hängande som en ljuskrona, som invigdes i klosterkyrkan 1466. Men detta är av flera skäl mindre sannolikt. Dels är bilden väl stor för en sådan upphängning, dels är den icke rundskulptur i den meningen, att den skulle vara avsedd att ses från alla sidor. Skulpturens ryggsida är tämligen platt, och sockelns form antyder, att den varit inställd i ett skåp. Rent stilistiskt är bildens datering till 1466 dessutom alltför sen, ungefär 20 år för sen, som påpekats för föfåtaren i korrespondens med Robert Didier i Bryssel, den förnämste kännaren av skedets flandriska skulptur.
8. Se *A Lindblom*, Kult och Konst i Vadstena kloster (Uppsala 1965) s 87 f. – Om upptäckten av rosenkranspärlorna och skåpets möjliga proveniens från S:t Pers kyrka se *I Wadström*, Ytterligare ett rosenkransskåp i Vadstena klosterkyrka (Fornvännen 1972). – Skåpets attribution till Jan Bormans verkstad enligt J Roosval, medan målningarnas bestämning till tre olika mästare följer *C Périer-D'Ieteren*, Les volets peints des retables bruxellois conservés en Suède et le rayonnement de Colyn de Coter (under utgivning av Vitterhetskademien).
9. Se *T J Arne*, Några ryska helgonbilder i svenska samlingar, Fornvännen 1915, och *A Lindblom*, Kult och Konst i Vadstena kloster. Sthlm 1965.
- 9a. *Johan Werner d ä*, f omkr 1600, d i Vadstena 1656, bildhuggare och konterfejare. Anställd 1637 hos Per Brahe d y med många skiftande uppgifter inom såväl måleri som skulptur. Från 1654 arbetade Werner i Magnus Gabriel De la Gardies tjänst med målningar och skulptur bl a för ridarsalen och slottskyrkan på Läckö slott.
10. *Magnus (Måns) Grijs (Griis)*, f omkr 1710. Ämbetsmålare i Norrköping. Hans huvudarbete var de nu försvunna målningarna på det korskrank som Haquin Spegel lät resa i Linköpings domkyrka år 1693. På 1690-talet utförde Grijs också dekorationer i S:t Pers kyrka i Vadstena, nu förstörda med undantag av den i klosterkyrkan bevarade pannån. Hans förnämsta bevarade verk är dekorationsmålningarna i Spegels gravkammare och Kättilstads kyrka (1702).
11. Beskrivning och framställning av skrinets historia bygger på *A Lindblom*, Birgittas gyllene skrin (Vitterhetskademiens handlingar, antikvariska serien 10, Stockholm 1963).
12. *A Andersson*, Silberne Abendmahlsgeräte in Schweden aus dem XIV. Jahrhundert (Uppsala 1956), del 1 s 168, s 239 f, del 2 s 49 f och Taf 17–19, 119.
13. Se *A Andersson*, Silberne Abendmahlsgeräte in Schweden aus dem XIV Jahrhundert (Uppsala 1956) nr 40.
14. *Jacob Schotte*, f 1686 d 1750, silversmed. Mästare i Vadstena under ämbetet i Norrköping 1712. Har bl a utfört en brudkrona i Hogstads kyrka och sockenbudstyg för Trehörna och Örberga kyrkor i Östergötland.
15. *Thomas Lekberg*, f 1756 d 1817, silversmed. Stämplade arbeten i Vadstena 1793–1816.
16. *Nils Belitz*, f 1734 d 1778, silversmed. Stämplade arbeten i Vadstena 1766–1777. Har bl a utfört en oblatask för Askersunds kyrka och sockenbudstyg för Rogslösa kyrka i Östergötland.
17. *Frans Holm*, f 1823 d 1882, silversmed. Stämplade arbe-

- ten i Vadstena 1849–1882 (1883). Har bl a utfört en kalk till Rogslösa kyrka, vinkanner till Mogata och Härberga kyrkor och brudkronor till Åsbo, Slaka och Vinnerstads kyrkor i Östergötland.
18. *Greger Franck*, silversmed, verksam 1681–1710. Mästare, silverarbetare 1684. Har bl a utfört vinkanner till Kungsholms kyrka och ljusstakar till Jakobs kyrka i Stockholm.
 19. Troligen är två sudarier, dvs svetteduk för biskopstaven, i Uppsala domkyrka respektive Statens Historiska Museum, daterade till 1400-talets senare hälft, tillverkade i Vadstena kloster.
 20. *A Lindblom*, Kult och konst i Vadstena kloster, Sthlm 1965.
 21. *A M Franzén*, Ytterligare ett gravtäckte. Fornvännen 1964, hf 4. Pietas nr 4438.
 22. Andreas Lindblom attribuerar broderiet till Herman Rodes verkstad i Lübeck. Axel Romdahl däremot ansåg broderiet flandriskt och präglad av Rogier van der Weydens stil, Branting & Lindblom II, 1928–29.
 23. Texten tolkad och översatt av Clara Nevéus, RA.
 24. *A-S Topelius*, Damast i Östergötland. Länsmuséet i Linköping. Utställningskatalog 1980.
 25. *Märta Måås-Fjetterström*, textilkonstnär, född 1873, död 1951. Dotter till prosten Rudolf Fjetterström i Vadstena och hans hustru Livia, född Billstén. Flyttade 1919 sin verksamhet från Vittsjö i norra Skåne till Båstad, där verkstaden ännu finns kvar under namnet Märta Måås-Fjetterström AB.
 26. *Märta Afzelius*, textilkonstnär och målare, född 1887, död 1961. Har komponerat stramt uppbyggda religiösa kompositioner, t ex vävnadsviten Skapelsen i basse-lissteknik i Linköpings domkyrka.
 27. *Peter (Pierre) de la Roche*, d 1599, bild- och stenhuggare, antagligen fransman verksam i Sverige under 1500-talets senare hälft. 1555 vid slottsbygget i Vadstena, där han blev ledare för de där verksamma bildhuggarna.
 28. *Petter Henning* f 1658 d 1713. Mästare, silverarbetare i Stockholm 1688, Hovguldsmed hos Karl XI, Karl XII och Hedvig Eleonora samt 1692 KM:ts "hovbetjänte". Gjorde 1701 ersättning för år 1692 stulna silverdelar på Storkyrkans altare samt en ej längre bevarad stor kandelaber till Storkyrkan (ritn Nationalmuseum). Har bl a även utfört nattvardskärl till Slottskyrkan i Stockholm och Ulriksdals slottskapell.
 29. *Pehr Kylander*, utkast till beskrifning om Wadstena stad. Manuskript ca 1790. Linköpings stiftsbibliotek.
 30. RA, Hedvig Eleonoras livgedingsacta N 121. Hedvig Eleonoras koncepter.
 31. *Lars Henrik Zotterman*, f 1854, dövstumslärare, från 1895 verksam i Vadstena, därefter innehavare av byrå för pressklipp i Stockholm. Utbildad i träsnideri på slöjdskolan i Nääs. Se Yngve Zotterman, Touch, Tickle and Pain. Vadstena 1969.
 32. *Adrian Crispin Peterson*, f 1835, d 1912, arkitekt. Studerade vid Chalmerska institutet i Göteborg med examen på arkitektlinjen 1858, samt vid Konstakademien i Stockholm 1861–66 med Fredrik Scholander som lärare. Arkitekt i Överintendensämbetet 1866–1904. Från 1872 praktiserande arkitekt i Göteborg, verksam framför allt som kyrkoarkitekt. P har i Västsverige ritat ett 40-tal landskyrkor och utfört ett stort antal restaureringar. Se Maja Kjellin, Några verk av arkitekt Adrian Crispin Peterson (Göteborgs Historiska Museum Årstryck 1969).
 33. Vadstena församlings arkiv O Ia:8.
 34. *Johannes Magnusson*, f 1852, d 1923, orgelbyggare. Efter snickeriutbildning anställd hos orgelbyggaren Salomon Molander i Göteborg 1874–1888, då han startade en egen verkstad i Annedal, år 1899 överflyttad till en nybyggd fabrik i Gårda. Han räknades till de främsta i landet och byggde ett stort antal orglar, främst i Västsverige (bl a i Skara domkyrka 1894); flera av de mindre verken är bevarade. Se *N P Norlind*, Orgelns allmänna historia, Stockholm 1912, och art i Sohlmans musiklexikon (1977).
 35. *E A Setterquist & Son*, orgelbyggeri grundat av organisten och orgelbyggaren Erik Adolf Setterquist i Hallsberg, som efter utbildning hos orgelbyggarna Samuel Strand och Pehr Zacharias Strand började egen verksamhet 1840. I slutet av 1860-talet flyttades rörelsen till Örebro och 1874 ombildades den till aktiebolag med sonen Gustaf Adolf Setterquist, f 1842, d 1906, som kompanjon; denne övertog ledningen 1879. 1906 övertogs firman av dennes son Gunnar Setterquist, f 1879, d 1936. Firman var under decennierna kring sekelskiftet jämte P L Åkerman & Lund den främsta i landet och byggde ett stort antal verk av hög teknisk kvalitet, bl a i Kristine kyrka i Falun 1906 och Linköpings domkyrka 1929. Firman upphörde 1974. Se *N P Norlind*, Orgelns allmänna historia, Stockholm 1912, *Dag Edholm*, Svenska orgelbyggare 1600–1900 och 1900–1950 (manuskript hos Sv K) och art i Sohlmans musiklexikon.
 36. *A Mårtenssons Orgelfabrik A-B* i Lund grundades på 1920-talet av orgelbyggaren Anders Mårtensson. Se *Dag Edholm*, Svenska orgelbyggare 1900–1950, ms 1980, hos Sv K. Orgelns disposition efter 1958, se not 55.
 37. *Gustaf Andersson*, f 1797, d 1872, orgelbyggare. Utbildad hos orgelbyggaren Pehr Strand 1815–1819, utlandsstudier i Halle och Leipzig 1820–1823, orgelbyggarexamen och orgelbyggerprivilegium 1824. Verksam i Stockholm till 1859, från 1850 tillsammans med sonen Frans. Var jämte P Z Strand och J N Söderling den ledande examinerade orgelbyggaren under 1800-talets första hälft. Bygde ett 40-tal orglar i Sverige och Finland, varav c:a 10 är bevarade. Se *Einar Erici*, Inventarium över bevarade äldre kyrkorglar i Sverige (1965).
 38. VLA, Vadstena församlings arkiv, Kla:5 1822–36 och ATA, Einar Ericis orgelhandlingar.
 39. ATA, Einar Ericis orgelhandlingar, och VLA, Vadstena församlings arkiv, Kla:5. Kontrakt om gamla orgelns försäljning slöts 23 mars 1829.
 40. *Eric Dahlman*, f 1776, d 1854, domkyrkoorganist och director musices i Linköping 1814–1854. Son till organist-

ten i Teda socken i Uppland. Organist i Teda 1797–1799, director musices et cantus vid Västerås' gymnasium 1799–1814, varefter han utsågs till samma befattning samt innehavare av domkyrkoorganisttjänsten i Linköping. Elev till Georg Joseph (abbé) Vogler. Dahlman var framstående orgelxpert, ofta anlitad i orgelfrågor och vid avsyning av orglar inom stiftet. Se *Tobias Norlind*, Allmänt musiklexikon I, Stockholm 1916.

41. Disposition enligt besiktningsprotokollet (VLA, Vadstena församlingsarkiv KIA:5, s 301 ff):
Manual Borduna 16' (C-h° trä, f ö metall), Principal 8' (14 pipor i fasaden), Dubblefleut 8' (trä), Fugara 8' (fr g°), Octava 4', Fleut 4', Quinta 3', Octava 2', Scharff 3 ch (ē-ḡ-ē), Trompet 16' (C-h° trä, f ö metall), Trompet 8' (C-H trä, f ö metall)
Öfververk Gedackt 8' (C-H trä), Fleut d'amour 8' (fr c°, trä), Principal 4' (delvis i fasaden), Spetsfleut 4', Wallfleut 2', Fagott 8' bas, Oboe 8' disc
Pedal Violon 16' (trä), Subbas 16' (trä), Quinta 12' (trä), Octava 8' (trä), Quinta 6' (täckt, metall), Octava 4', Basun 16' (trä)
 Koppel man/ped. Manualomfång C-f³, pedalomfång C-h°. Fyra bälgar 2,5 × 5 alnar, lufttryck 47 grader eller tre decimaltum. Tonhöjd: engelsk kammarton " = den vanliga Orchester Tonhöjden."
 I manualverkets Fugara och öververkets Fleut d'amour lånas basen från resp Dubblefleut 8' och Gedackt 8'. Enligt kontraktet skulle orgeln ha haft Mixtur 4 ch i st för Scharf och Octava 2' i pedalen i stället för Quinta 12'.
42. *J A Baehrenroth*, f 1777, d 1835, organist. Tjänstgjorde 1815 i Kristine församling i Göteborg. Från omkr 1820 till sin död domkyrkoorganist i Göteborg.
43. VLA, Vadstena församlings arkiv KIA:5 och ATA, Einar Ericis orgelhandlingar. – "Ritning till orgelverk uti den s k Blå-Kyrkan i Wadstena stad." Kopia efter C G Blom Carlssons original. Ra, ÖIA:s ritningsarkiv V 8/19 A.
Carl Gustaf Blom Carlsson, f 1799, d 1868, arkitekt. Studier vid Konstakademien 1811–1818, konduktör vid ÖIA 1818. Anställdes 1823 vid Stockholms bro- och hamnbyggnader. Professor vid Konstakademien 1841, arkitekt vid ÖIA 1844 och intendent 1862–64. Vid ÖIA utförde han ritningar till ett stort antal kyrkor samt kyrklig inredning såsom orglar, altaruppsatser och predikstolar.
44. VLA, Vadstena församlings arkiv KIA:5, st prot 19 oktober 1831.
Axel Magnus Fahlcrantz, f 1780, d 1854, ornamentbildhuggare. Elev till ornamentbildhuggaren Per Ljung. Blev 1834 ledamot av Konstakademien, erhöill professors titel. Fahlcrantz var en av Carl Johans-tidens skickligaste och mest antlitade ornamentbildhuggare.
- 44a. Ritning i Östergötlands läns museum. – Egenhändig påskrift av Nyström i blyerts: "1879 Byggd af ABN 1830 året före St Sundby Slottsbyggnad början." – *Abraham Nyström*, 1789, d 1849, byggmästare. Son till urmakaren och murmästaren Bengt N. Utbildad hos fadern, antagen som sockenbyggmästare i Kristbergs socken 1808, studie-

resa till Stockholm 1818, därefter länsbyggmästare i Östergötlands län. Från 1820-talet flitigt anlitad för herrgårdsbyggnader, kyrkor m m framför allt i Östergötland och Södermanland. Hans största uppgift var ombyggnaden av Stora Sundby slott i Södermanland, där han också svarade för inredningarna. Hans verksamhet fortsattes av sönerna August och Johan, se not 2. Se *Gunnar Elfström*, Från sockenmurare till storbyggmästare. Byggmästarefamiljen Nyström från Kristberg (Östergötland. Meddelanden 1978 från Östergötlands och Linköpings stads museum) och *Lars Cnattingius*, Abraham Nyström och hans söner. Trebetygsuppsats i konsthistoria. Stockholm 1962.

45. Vadstena församlings arkiv OIa:5.
 Dispositon enligt besiktningsprotokollet (g = gammal stämma): *Man I* Borduna 16'g, Principal 8' ny, Gamba 8' ny (C-H fr Fl h 8). Fugara 8' ny (fr c°, C-H fr Fl h 8'), Flute harmonique 8' ny, Gedacht 8' g, Octava 4' ny, Quinta 3' g, Octava 2' g, Trumpet 16' C-diss¹ ny, f ö g, Trumpet 8'g
Man II Principal 8'ny (C-H trä), Borduna 8' g, Salicional 8' ny (C-H fr Pr 8'), Flute octaviant 4' ny, Flageolette 2' g (1833 års Wallfleut), Euphone 8' (basen = 1833 års Fagott, diskanten ny)
Ped Violon 16' g, Subbas 16' g, Quinta 12' g, Principal 8' g (= 1833 års Octava 8'), Gedacht 8' ny, Octava 4' g, Basun 16' g
 Koppel: II/I, 4'/I, 16'/II, 4'/P, I/P. Crescendo i II man. Fyra gamla bälgar, två nya regulatorbälgar. Lufttryck 38 grader. Nytt, fristående spelbord
 Det gamla pipverket uppflyttat ½ tonsteg och försett med stämslitsar.
 Arbetet kompletterades 1885 genom byte av Euphone 8' C-h° (1833 års Fagott 8') mot nya pipor. VLA, Vadstena församlings arkiv K IIIa:2.
46. ATA, bildarkivet.
47. Vadstena församlings arkiv O Ia:6. Kungl beslut 13 juni 1896.
48. Ra, ÖIA:s ritningsarkiv V 8/28.
49. Vadstena församlings arkiv O Ia:6.
50. Vadstena församlings arkiv O Ia:6. Kostnadsförslaget, upprättat 16 augusti 1895, lämnar tre alternativ, av vilka det tredje, som även innefattar byte av stämmorna Flageolette 2' och Qvinta 12' mot Violin 4' resp Violoncell 8', kom till utförande. Övriga åtgärder var insättning av pneumatisk maskin (Barkermaskin), nytt koppel II/P, nya vållramar och vippor m m för andragsmekaniken, nya vållbräder med järnvällar i trakturen, riktning av pipstockarna, kompettering av bälgarna med spiralfjädrar m m.
51. Vadstena församlings arkiv O Ia: 5 och 6. Se även *Carl Bengtsson*, Nya toner i Vadstena klosterkyrka. Östgöta-bladet 23 mars 1933.
52. *Otto Olsson*, f 1879, d 1964, organist, tonsättare. 1908–1956 organist i Gustaf Vasa kyrka i Stockholm, 1925–1945 lärare i orgelspel vid musikkonservatoriet i Stockholm.

53. *Carl Bengtsson* a a. – Orgeln invigdes 29 mars 1933. Disposition 1933 enligt tablå sammanställd av dåvarande organisten Carl Bengtsson, uppsatt i orgelhuset, samt uppgifter lämnade av organisten Rune Engso 1950 till SAOK:s orgelinventering (ATA):
Man I Principal 16' ny, Principal 8' g, Gamba 8' ny, Dubbellöjt 8' g, Borduna 8' ny, Octava 4' g, Flöjt 4' ny, Qvinta 3' g, Octava 2' g, Cornet 4 ch (4', 2 $\frac{2}{3}$; 2', 1 $\frac{3}{5}$ '), Trumpet 8' (g, från Gustaf Vasa kyrka i Stockholm)
Man II Qvintadena 16' ny, Principal 8' g (C-H ny, trä), Flute harmonique 8' g, Salicional 8' g, Flute octaviant 4' g, Gemshorn 4' ny, Flageolett 2' ny, Mixtur 3 ch ny. Clarinette 8' ny.
Man III Gedackt 16' ny, Basetthorn 8' ny, Violin 8' g, Aeolin 8' ny, Voix céleste 8' ny, Rörflöjt 8' g, Fugara 4' g (av gamla Fugara 8'), Ekoflöjt 4' ny, Waldflöjt 2' ny, Sesquialtera 2 ch ny, Euphone 8' g.
Ped Subbas 16' ny, Ekobas 16' (transmitterad fr Gedackt 16' i III), Violon 16' g, Violoncell 8' g, Gedackt 8' g, Basun 16' ny.
 Koppel: I/P, II/P, III/P, II/I, III/I, III/II, 4'/I, II 4'/P, II 16'/I, 16'/III. Fasta kombinationer: P, Mf, F, Tutti, Generaltutti. Fyra fria kombinationer. Registersvällare. Crescendo i II och III. Manualomfång C-a³, pedalomfång C-f¹. – Pneumatisk traktur och registratur, rooseveltådor. Magasinsbälg och tyngdbelastade regulatorer.
 1942 ändrades Gemshorn 4' i I till Nasard 2 $\frac{2}{3}$, I pedalen ändrades Violon 16' till Octavbas 8' och Violoncell 8' till Blockflöjt 2'.
54. Vadstena församlings arkiv O Ia:9, skrivelse från musikdirektör Harald Nellmark, Vadstena, anbudshandlingar från olika orgelfirmor. A Mårtenssons Orgelfabrik, som utförde omdisponeringen, föreslog att orgeln även skulle förses med mekanisk traktur och nya väderlådor.
55. Disposition efter 1958 års ombyggnad:
Man I Principal 8' (1881), Dubbellöjt 8' (1933), Borduna 8' (1933), Octava 4' (1881), Flöjt 4' (1933), Qvinta 2 $\frac{2}{3}$ ' (1833), Octava 2' (1833), Cornet 3 ch (1933), Mixtur 4 ch (1958), Cymbel 3 ch (1958), Trumpet 8' (1906, från Gustav Vasa kyrka i Stockholm)
Man II (tidigare III) Gedackt 16' (1933), Basetthorn 8' (1933), Rörflöjt 8' (1833/1897), Qvintadena 8' (1958), Principal 4' (1933/1958, av Pr 16') Koppelflöjt 4' (1958), Waldflöjt 2' (1933), Nasat 1 $\frac{1}{3}$ ' (1958), Sivflöjt 1' (1958), Sesquialtera 2 ch (1933), Scharf 4 ch (1958), Krumhorn 8' (1958), Regal 4' (1958), Tremulant (1958)
Man III (tidigare II) Qvintadena 16' (1933), Violinprincipal 8' (1881), Flute harmonique 8' (1881), Salicional 8' (1881), Voix céleste 8' (1933), Fugara 4' (1881/1933), Traversflöjt 4' (= 1881 års Fl oct 4'), Flautino 2' (1933/1958), Mixtur 3 ch 1 $\frac{1}{3}$ ' (1933), Oboe 8' (1958)
Ped Principal 16' (från I, 1933), Subbas 16' (1933), Ekobas 16' (transmitterad från Ged 16' i II), Octava 8' (1897 ?/1933, blandat pipmaterial), Gedackt 8' (1881?), Octava 4' (1833), Gedacktlöjt 4' (1958), Nachthorn 2' (1958), Mixtur 4 ch (1958), Basun 16' (1933), Skallmeja 4' (1958). Koppel och övriga spelhjälpmedel, se not 53.
- 56 Vadstena församlings arkiv O Ia: 9.
 Orgeln avsynades 1 februari 1951. Disposition: Gedackt 8', Principal 4', Rörflöjt 4', Qvintadena 2', Mixtur 2 ch. Manualomfång C–g³, pedalomfång C–d¹.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

- Snabbinventering, utförd i Vadstena klosterkyrka i augusti 1921 av Tord O:son Nordberg. I ATA.
Brenner E, Ritade kyrkor i Vadstena län. Kungliga Biblioteket.
Hadorph J, Grafstenar m m antecknade av J Hadorph. Kungliga Biblioteket.
Kylander P, Utkast til Beskrifning om Wadstena Stad. Linköpings stiftsbibliotek.

LITTERATUR

- Andersson I*, Vadstena gård och kloster. Stockholm 1972.
Andersson A, English Influence in Norwegian and Swedish Figuresculpture in wood 1220–1270. Stockholm 1949.
Andersson, A, Silberne Abendmahlsgeräte in Schweden aus dem XIV. Jahrhundert. Uppsala 1956.
Andersson A, Zur Frage der frühesten Darstellungen der Heiligen Birgitta. Acta Visbyensia IV. Visby. 1973.
Anteckningar om Wadstena kloster (Kock J F). Stockholm 1825.
Arne T J, Några ryska helgonbilder i svenska samlingar. Fornvännen 1915.
Bengtsson Carl, Nya toner i Vadstena klosterkyrka. Östgötabladet 23 mars 1923.
Bergman S, Seklernas Vadstena. Vadstena 1955.
Berthelson B, Studier i Birgittinerordens byggnadsskick I. Lund 1947.
Birgitta, Heliga Birgittas uppenbarelser, I–V, fornsvensk övers. ed. G. E Klemming. Stockholm 1857–1884.
Birgitta, Heliga Birgittas himmelska uppenbarelser, I–IV, nusvensk övers. ed. T Lundén. Malmö 1957–1959.
Birgitta, Revelationes extravagantes, latinsk text ed. L Hollman. Uppsala 1936.
Birgittautställningen 1918. Beskrivande förteckning öfver utställda föremål. Uppsala 1918.
de Borchgrave d'Altena J, Les retables brabançons conservés en Suède. Bryssel 1958.
Branting A & Lindblom A, Medeltida vävnader och broderier i Sverige I–II. Uppsala 1928–1929.
Busch H, Von der Problematik aller Kunstforschung. Weder Hesse noch Stenrat! Ein zweites Werk vom Maler des Vadstena-Altars. Konsthistorisk Tidskrift IX, 1940–41.
Bygdén A, Gejvall N G, Hjortsjö C H, Les reliques de Sainte Brigitte de Suède. Lund 1954.
Cnatingius B, Renässansfunten i Vadstena klosterkyrka. Rig 1940.
Cornell H, Några nya dokument till 1400-talets konsthandel. Konsthistoriska Sällskapets publikation 1916. Stockholm.
Hasse M, Das Grabmal der Königin Margaretha von Dänemark und der lübecker Bildhauer Johannes Junge. Zeitschrift des Vereins für lübische Geschichte und Altertumskunde XXXVIII, 1958.
Hasse M, Bildwerke des mittleren 15. Jahrhunderts in Lübeck und Vadstena. Niederdeutsche Beiträge zur Kunstgeschichte Band I. Köln 1961.
Hedlund S, Östergötland och Nordtyskland under 1400-talets förra del. Konsthistorisk Tidskrift V. Stockholm 1936.
Heise C G, Lübecker Plastik. Bonn 1926.
Hildebrand H, Sveriges Medeltid I–III. Stockholm 1884–1903.
Janse O, Medeltidsminnen från Östergötland. Stockholm 1906.
Kjellberg C M, Vadstena i forntid och nutid. Linköping 1917.
Källström O, Medeltida kyrksilver från Östergötland förlorat genom Gustav Vasas reduktion år 1540. Stockholm 1935.
Källström O, Medeltida kyrksilver från Sverige och Finland förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer. Uppsala 1939.
Lindblom A, Den heliga Birgitta. Bildverk i skulptur och måleri. Stockholm 1918.
Lindblom A, Johan III och Vadstena nunnekloster. Lund 1961.
Lindblom A, Birgittas gyllene skrin. Stockholm 1963.
Lindblom A, Kult och Konst i Vadstena kloster. Stockholm 1965.
Lindblom A, Birgittinsk beröringsmagi. Kulturspeglar. Karlshamn 1966.
Lindblom A, Vadstena klostrets öden. Vadstena 1973.
Lindblom A, Vägledning i Vadstena klosterkyrka och klosterbyggnader. Vadstena 1976.
Medieval Wooden Sculpture in Sweden. Vol I–V. Uppsala 1964–1980.
Müller Th, Sculpture in the Netherlands, Germany, France, Spain: 1400–1500. Penguin books 1966.

- Nisbeth Å*, Sengotiska valv i Östergötland. Antikvariskt Arkiv 8. Stockholm 1957.
- Norberg R*, Helga Lekamensbilden i Vadstena och triumfkrucefixet i Söderköping. Birgittastiftelsens årsberättelse 1941.
- Nordman C A*, Medeltida skulptur i Finland. Helsingfors 1964.
- Paatz, W*, Der Meister der lübeckischen Steinmadonnen. Jahrbuch der preussischen Kunstsammlungen 47. Berlin 1926.
- Paatz W*, Die lübeckischen Bildschnitzer und Maler Hans Hesse, Johannes Stenrat und ihr Kreis. Nordelbingen Band 7. Flensburg 1928.
- Paatz, W*, Die lübeckische Steinskulptur der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Lübeck 1929.
- Paatz, W*, Prolegomena zu einer Geschichte der deutschen spätgotischen Skulptur im 15. Jahrhundert. Heidelberg 1956.
- Périer-D'Ieteren C*, Les volets peints des retables bruxellois conservés en Suède et le rayonnement de Colyn de Coter. Stockholm 1983.
- Roosval J*, Legendariska målningar på det Bormanska altarskåpet i Vadstena klosterkyrka. Kult och Konst 1906.
- Roosval J*, Om altarskåp i svenska kyrkor och museer ur mäster Jan Bormans verkstad i Bryssel. Stockholm 1903.
- Roosval J*, Retables d'origine néerlandaise dans les pays nordiques. Revue belge d'archéologie et d'histoire de l'art. 1933.
- Silfverstolpe C*, Klosterfolket i Vadstena. Stockholm 1898–99.
- Silfverstolpe C*, Klostret i Vadstena. Historiskt Bibliotek I. 1875.
- Silfverstolpe C*, Vadstena klostres Uppbörds- och Utgiftsbok 1539–1570. Antiquarisk tidskrift för Sverige 16.
- af Ugglas C R*, Den 'extatiska' Birgitta i Vadstena klosterkyrka. Fornvännen 1943.
- af Ugglas C R*, Kultbild och pilgrimsmärke. Kommentar till ett fynd. Fornvännen 1943.
- af Ugglas C R*, Sverige–Danzig eller Sverige–Köln eller . . .? Tidskrift för konstvetenskap 1944.
- af Ugglas C R*, Den mindre Anna-gruppen i Vadstena klosterkyrka. – Vadstena Marienwold. Efterlämnade Konsthistoriska Studier. Stockholm 1951.
- Vadstena klostres minnesbok*. Diarium Vazstenense. Stockholm 1918.
- Wadström I*, Ytterligare ett rosenkransskåp i Vadstena klosterkyrka. Fornvännen 1972.
- Wentzel H*, Johannes Stenrat, Maler. Nordelbingen 15, 1939.

Summary

Vadstena Abbey. The Church interior. Fittings.

At the last restoration of the church, in the years 1980–83, the decorative vault paintings from the building period were uncovered and now add to our understanding of the original interior of the church. The naked grey walls are a result of a late 19th century restoration. In the Middle Ages the walls also had a finishing coat of plaster, and no doubt they were decorated with scenes from the Gospel and from the Legends of the Saints in the same delicate manner and with the same vivid colours in blue, green, red and yellow with reddish brown contours as in the still preserved wall paintings in the chapter-house of the nuns. According to the precepts of S Birgitta coloured glass was not allowed in the church windows, in conformity with the custom of the Cistercians, and the big windows with their white glass and borders of yellow glass must have filled the interior with light and sun.

The Abbey church had a very special disposition of the interior as prescribed in the Revelations of S Birgitta and due to the fact, that the monastery contained both nuns and monks. A Dutch wood-carving from about the year 1500 shows the interior of a Birgittine Church as conceived according to the precepts of the Rule, and thus it no doubt gives us a fair idea of the original interior arrangements in the Mother church of the order (fig. 2). To the left is the monks choir with their stalls and in the back wall the small openings which served the nuns for confession and Holy Communion. In the large opening towards the nave is the High Altar of the church, consecrated to S Peter, and possible to approach from both sides. In front of the High Altar six broad steps lead down into the nave of the church, and on these steps twelve small altars are arranged in a fan-shape. They are consecrated to the other eleven apostles and to S Paul. This chancel is separated from the rest of the church by an iron grating, which also fences off a processional passage along the north and south wall of the nave, through stairs connected with the Lady Chapel on a gallery at the eastern wall. The iron grating separated the church "in claustrum", reserved for the monks, from the central part of the nave intended for the visitors and called "in templo". Two doors on the eastern wall under the stairs of the Lady Chapel gave the public access to the church. The nuns' gallery is placed high under the

vaults in the eastern part of the church with the entrance on the north wall. (In Vadstena Abbey this entrance is marked as a shallow niche in the present north wall, and the very broad niche to the right below marks the place of a gallery, intended for prominent guests, who wished to listen to the song of the Sisters and to follow the celebration at the altar of the Virgin). In the foreground of the wood-cut an altar is seen: according to the precepts of S Birgitta an altar consecrated to the Archangel S Michael should be placed in the middle of the south wall, and an altar consecrated to S John the Baptist in the corresponding place at the north wall. Immediately below and in front of the Lady Chapel another altar is seen on the wood-cut – at Vadstena this altar was consecrated to S Birgitta herself, the foundress of the Abbey.

S Birgitta gave the precepts of the building as Gods own words in a revelation she had received. But there is no explanation of the original concept in the disposition of the church. The High Altar and the monks' choir is placed in the west, and not according to the custom in the east, pointing towards the rising sun and the Holy City of Jerusalem. The reason for this may be sought in the very aim of the Birgittine Rule, as this is defined in the introductory words of Christ. This Holy Order is founded in honour of the Virgin Mary and mainly for women. Thus the Virgin Mary has the exalted position on the eastern wall of the church, and immediately above is the gallery of the Sisters, who sing her praise. But the elevated place of the Altar of the Virgin is not only a mark of honour, it has a deeper meaning. The Virgin may be compared to the morning star, which announces the arrival of the sun. The Virgin Mary is the sacred porch of Heaven, through which the Son of God enters the world. In the womb of the Virgin Godhead takes on manhood, and the Salvation of man begins. Thus it is logic, that the Virgin Mary is placed in the direction of the rising sun.

The Virgin Mary is a symbol of the Church. All the faithful may seek protection under her wide cloak. She is the great interceder for mankind. Thus the entrance for the worshippers is on both sides of her altar, and the doors here are called "the doors of forgiveness of sins".

In the south, where the sun reaches its zenith, is the altar of S Michael, the head of the Heavenly Hosts, and

the great Prince who – according to the Apocalypse – defeats the Dragon of Evil, who threatens the Virgin and the fruit of her womb.

In the north, the direction of cold and darkness, is the altar of S John the Baptist, because he is the last of the prophets of the old Covenant and represents the past and the ages of the ancients.

The Christmas Gospel and the entrance of God's Son into this world is the announcement of the altar of the Virgin in the eastern part of the church. The Easter Gospel, the fulfillment of the Redemption and the expected return of the Son of God is expressed in a symbolic manner in the western part of the church, in the direction of the sinking sun. The High Altar is consecrated to S Peter, the rock on which Christ founded his Church, entrusted with the keys of Heaven and appointed His Vicar in this world. The twelve altars of the Holy Apostles in their arrangement are a reminder of the circle present at the Lord's Last Supper, the same circle which once in the fullness of time will also assist at the Last Judgment.

This ingenious and consequent planning of the Church interior is outstanding and characteristic of the Order of the Holy Saviour, as the Rule was transcribed by S Birgitta. Thus 16 altars were prescribed, apart from a small altar on the Sisters' gallery. But very soon the space "in templo" was filled with charitable altar foundations, often connected with the desire for a burial place in the Abbey. When Pietro Querini from Venice visited Vadstena in 1432 he counted 42 altars. The many altars must have encumbered "in templo". Perhaps that is why it was decided to move the monks' passages along the south and north walls to one constructed in brick along the walls. Their procession path thus became less disturbed, the ascent to the Lady Chapel less steep, and the space in the arcading of this brick gallery could be used for further altar foundations and burial places. At Vadstena these galleries were pulled down at the end of the 17th century, but similar arrangements still exist in the former Birgittine Abbey church at Maribo (Denmark). The diary of the Abbey mentions the consecration of the altars of S Michael and S John the Baptist on October 6th 1455, perhaps in connection with their reconstruction on the brick galleries, which must have been completed before this date.

At the end of the Middle Ages there were more than 60 altars in the church. Sometimes both the name of the altar, its consecration date and the names of the donors are known. This gives some possibility of localizing the altar, when the burial place of the donors

is known. It is tantalizing to identify the altar pieces and statues, which have survived, with some of these altars known from documentary evidence alone. But the works of art are but a small percentage of the wealth of religious art once adorning the church, and mostly they are but fragments deprived of their shrines. They are also anonymous as to their craftsmen and can only be dated on stylistic grounds. Thus every attempt at identification must remain hypothetical. In the following some of the more plausible cases of identification will be commented upon.

The beautiful statue of the Virgin, Flemish (Brussels?) work from the middle of the 15th century probably adorned the altar of the Lady Chapel on the eastern gallery (fig 1, 26–27). Bishop Nils of Linköping consecrated this altar on October 8th 1443 "to the honour of Saint Mary and the saints Anna and Birgitta". The statue of the Virgin no doubt had its place in a shrine, with room for the two accompanying saints if they were not simply painted on the wings.

The High Altar of the church received a new Flemish reredos consecrated on the day of S Birgitta's festival in 1521, but was unfortunately destroyed with the exception of some minor fragments (fig 89–90).

It is possible that the statues of St. Michael (fig 57) and St. John the Baptist (fig 58) were made by a local master named "Frater Severus" for the new altars at the south and north wall of the church, consecrated in 1455.

As for the altar of S Birgitta "in templo" it would seem that three successive altar statues have been preserved. The oldest is the so-called "portrait Birgitta", which was probably made shortly after the consecration of the first S Birgitta altar in March 1392 (fig 9). A generation later, a new and larger statue of the Saint was raised here, and consecrated on December 27th 1435 (fig 23). In the middle of the century this altar was rebuilt in order to receive the great S Birgitta-reredos ordered in Lübeck (fig 32–55). This was consecrated on October 3rd 1459.

S Anne was a very popular Saint at Vadstena – three statues of S Anne have been preserved, and we know of five foundations in her honour. On March 28th 1418 bishop Knut Bosson of Linköping promises 40 days indulgence to those who after confession and penance kneel and say their prayers in front of a newly consecrated statue of S Anne. In 1425 Queen Philippa founded a Chapel of S Anne on the northern side of the church close to the iron grating of the monks' choir in the east. A statue of S Anne was consecrated here in the presence of the Queen on December 26th 1426. In

the same year the knight Algot Magnusson Sture founded a prebend in honour of the Holy Virgin and S Anne. And the very wealthy Birgitta Magnusdotter Porse founded another prebend in honour of God, Our Lady, S Anne and All Saints on January 5th 1432. It is not possible on purely stilistic grounds to decide, which of these prebends and altars should be combined with the two statues of S Anne preserved from these years (fig 18, fig 19). But generally the more important of the two statues is supposed to be the gift of Queen Philippa (fig 18).

The fine statue of S John the Baptist, still with parts of his shrine preserved (fig 21), can be dated through the prebend founded by Jösse Eriksson Lykke and his wife on 22nd May 1428. Their tomb and probably the altar consecrated to St. John the Baptist was on the south side of the St. Birgitta Altar "in templo".

The statue of S James (fig 59), ascribed to "Frater Severus", was thought to be connected with the prebend of S James and S Sebastian, founded by Arvid Trolle and Laurens Haraldsson on January 6th 1475 (A Lindblom).

The Visitation group (fig 56) may have been the centre piece in a small reredos, connected with the prebend founded by Ingrid Arvidsdotter on February 24th 1471 (A Lindblom). And it is just possible that the statue of S Anne (fig 61) is part of the prebend of S Anne, founded by Ingeborg, the widow of Axel Pedersson Tott and known as being dead in the year 1466.

The angels with candlesticks (fig 63–66) have been identified with the angels, originally six, which were arranged on high poles in a circle around the high altar on the translation feast of S Catherine, the daughter of S Birgitta, on July 31st–August 1st 1489.

When the community of the monks was dissolved in the years 1549–50 as a result of the Reformation, this meant the end of Catholic liturgy at Vadstena as ordained by the Rule. Now the monks' choir became the place of worship for the nuns.

The Abbey church became a Protestant church, and the former S Birgitta altar the High Altar, as the church was now orientated towards the east as was customary. The open space was filled with pews, to serve on festive occasions, when the church was used by the royal masters of Vadstena castle, and also for the parishioners of Vadstena when their own church, S Peter, proved to be too small or was under repair.

It was only in the time of the Queen dowager Hedvig Eleonora at the end of the 17th century that some major changes were made in the church, restoration

work, the pulling down of the medieval brick galleries, a new plan and modernization of the pews etc. Perhaps it was now that the remnants of the medieval shrines and statues were assembled in the old sacristy of the monks (fig 3).

In 1829 the parish of Vadstena definitely took over the Abbey church, and the old parish church of S Peter was pulled down apart from the red brick tower in the west, which still serves as a belfry. At this time several old fittings and pieces of art were brought from S Peter's to the Abbey church, such as the small 15th century stone relief with the Virgin flanked by S Peter and S Paul, now placed above the doorway in the north wall, called "the door of grace and honour", once the entrance of the professed nuns to the convent. The statue of S Michael (fig 7) from the middle of the 13th century may also be an heirloom from the former parish church. – Until this date the S Birgitta reredos seems to have remained on its altar, but now it had to make way for the splendid Flemish altarpiece brought from the old S Peter's Church. (fig 74–88).

During the restoration in the 1890's the church was once again orientated towards the west following the precepts of S Birgitta. A new High Altar was constructed on the foundations of the old one, but somewhat smaller in size. The doors to the east now once again became the entrance of the church-goers. But interest in the medieval history of the Abbey did not prevent mistakes such as the bereaving the walls of their plaster and the addition of stained glass in the windows . . .

In connection with a famous S Birgitta exhibition in 1918 the many medieval statues were set up in the interior of the church more or less as we see them today. The Flemish reredos was placed on the High Altar in 1922, and in 1936 the old choir of the monks was made accessible to the public, and was turned into a worthy sanctuary for the old reliquary shrine of S Birgitta.

Mural paintings

During the last restoration the vaults of the church were freed from an earlier whitewash, and some decorative paintings in pale green and reddish brown were discovered in the easternmost vault of the central nave (over the gallery of the Virgin) and in the four eastern vaults of the south aisle, obviously executed in connection with their building about 1420 (fig 4–5).

Before the brick galleries were pulled down at the end of the 17th century Elias Brenner reproduced their

painted coat-of-arms in water-colours in 1669/70 (fig 6). The bearers of these arms have been identified, and the paintings were obviously intended to serve as epitaphs, connected with their tombs and sometimes with altar prebends. The major part seem to date from the middle of the 15th century (see p. 21).

Stained glass

The stained glass in the tracery of the windows in the east wall was put up in the 1860's. – The stained glass in the west wall of the lateral aisles represents S Birgitta and Queen Philippa, executed in Gothenburg in the 1890's. The stained glass in the west wall of the former monks' choir dates from the same restoration period, and the representation of the four Evangelists and their symbols and the decorative patterns also show inspiration from 14th century stained glass on Gotland.

Altarpieces. Statues. Paintings.

S Michael (fig 7). Oak. H. 97,5 cm. Southscandinavian work. Middle of the 13th century. From S Peter's Church?

Holy Rood (fig 8). Christ and Evangelist symbols of oak, cross of pine. H. 323 cm. Domestic work from the latter part of the 14th century. In the middle of the 15th century the end tablets with the Evangelist symbols were added. Possibly made for the wooden chapel of the Abbey built after 1388.

S Birgitta (fig 9). Alder. H. 123 cm. Italian work (Florence?). End of the 14th century.

The Virgin and Child (fig 10). Oak. H. 75 cm. Back-board and figure not originally belonging together). Lübeck work, the last decades of the 14th century.

S Peter (?) (fig 11). Oak. H. 96,5 cm. The tiara separately made and possibly added later. Lübeck work, the last decades of the 14th century.

S Catharine of Alexandria (fig 12). Oak. Figure height 53,5 cm. Lübeck work, the last decades of the 14th century.

Christ as the Man of Sorrows (fig 13, 15). Oak. H. 134 cm. North German work, early 15th century.

Kneeling angel (fig 14). Oak. H. 47,5 cm. Local work, middle of the 15th century, probably made as a com-

plement to the Man of Sorrows, collecting the blood from His wounds in a chalice.

Holy Rood (fig 16–17). Torso (incl. head) of walnut, arms and cross of oak. H. 356 cm. Ascribed to Johannes Junge in Lübeck. 1420's.

S Anne, The Virgin and Child (fig 18). Oak. H. 118 cm. Lübeck work, about 1420/1430.

S Anne, the Virgin and Child (fig 19). Oak. H. 99 cm. North German work (Lübeck?), about 1420/1430.

Holy Deacon (fig 20). Oak. H. 70,5 cm. Lübeck work about 1420/1430.

S John the Baptist (fig 21). Oak. Figure height 97 cm. Lübeck work, about 1430. Probably connected with a prebend founded on 22nd may 1428 by Jösse Eriksson Lykke and his wife.

Holy Bishop (fig 22). Oak. H. 87 cm. North German work, first third of the 15th century.

S Birgitta (fig 23). Oak. H. 136 cm. North German master (?). 1435 – On 27th December 1435 a new statue of S Birgitta was consecrated "in templo", and is probably identical with this one, which is reproduced in the widespread 15th century pilgrims' badges from Vadstena.

Christ figure (fig 24). Oak. H. 175 cm. Local work. Middle of the 15th century. Possibly executed for the Holy Rood of S Peter's Church and inspired by the Holy Rood of the Abbey.

S Andrew (fig 25). Deciduous wood. H. 47 cm. Local work. Former part of the 15th century.

Virgin and Child (fig 1, 26–27). Walnut. H. 114 cm. Brussels work, probably made for the altar in the Lady Chapel, and possibly consecrated on 8th October 1443.

S Jerome (fig 28). Walnut. H. 73 cm. Brussels work. Middle of the 15th century. Possibly forming part of the same reedos as the Virgin and Child in the Lady Chapel.

S Mary Magdalene (?) (fig 29). Oak. H. 54 cm. Local work. 15th century.

Two Saints (fig 30). Oak. H. 161 cm. and 138 cm; Local work. Former part of 15th century.

S Andrew (fig 31). Oak. H. 75 cm. Domestic work. Middle of the 15th century.

Reredos of S Birgitta (fig 32–55). Oak. Corpus width 288 cm, depth 45 cm, height 231 cm and the crowning frieze of leaves height 58 cm. This reredos was consecrated on the newly reconstructed S Birgitta Altar "in templo" on 3rd October 1459. It was first ordered from the carpenter Hans Hesse in Lübeck in 1455/1456, who probably did some of the tracery decorations. In 1457 the commission was taken over by Johannes Stenrat in Lübeck, who did the major part of the figure carving (except the scenes 1–6 and 8–9 from the Childhood of Christ, which seem to be by a less experienced and more old-fashioned master). The painted doors were possibly executed in a workshop in Rostock.

The Visitation (fig 56). Oak. H. 55,5 cm. Domestic work. Possibly made for the "Capella sancte Marie visitacionis", founded on 24th February 1471 by Ingrid Arvidsdotter.

S Michael (fig 57). Oak. H. 101 cm. Ascribed to the anonymous master "Frater Severus" and possibly made for the altar of S Michael "in claustro", consecrated on 6th October 1455.

S John the Baptist (fig 58). Oak. Figure height 103 cm. Ascribed to the anonymous master "Frater Severus" and possibly made for the altar of S John the Baptist "in claustro", consecrated on 6th October 1455.

S James (fig 59). Oak. Figure height 100,5 cm. Ascribed to the anonymous master "Frater Severus". Possibly connected with the prebend of S James and St. Sebastian, founded on 6th January 1475 by Laurens Haraldsson and Arvid Trolle.

Angels, a pair (fig 60). Oak. H. 64 cm. and 57 cm. Candlestick holders. Works by "Frater Severus" after the middle of the 15th century.

S Anne, the Virgin and Child (fig 61). Oak. H. 73 cm. Local work, by "Frater Severus"(?). Around 1470. Possibly connected with the prebend to S Anne, founded by Ingeborg Ivarsdotter some time before her decease in the middle of the 1460's.

Predella (fig 62). Oak. Length 384 cm. North German work (Lübeck?), around 1480.

Angels, a pair, as candlestick holders (fig 63). Oak. H. 54 cm. and 55 cm. Possibly made for the translation of St. Catherine on 31st July–1st August 1489.

Angels, three pieces, as candlestick holders (fig 64–66). Oak. H. 74,5 cm., 72 cm. and 69,5 cm. Possibly made for the translation of S Catherine together with the ones above.

Christ as the Man of Sorrows (fig 67). Oak and lime (?). H. 136 cm. Local work. 15th century.

Christ in misery (fig 68). Oak. H. 83,5 cm. Local work. 15th century.

Crucifix (fig 69). Oak. H. 112 cm. North German work (?). End of the 15th century.

S Mary as Apocalyptic Virgin (fig 70). Oak. H. 131,5 cm. Scanian work (?). Around 1500.

Reredos of the Virgin of the Rosary (fig 71–72). Oak. Corpus 175 × 116,5 cm. North German (?) work. Beginning of the 16th century.

S Ursula (fig 73). Oak. H. 67 cm. Lübeck work, beginning of the 16th century.

Reredos with the Glorification of the Virgin (fig 74–88). Oak. H. 380 cm (incl. crowning figure), width 227 cm, depth 34 cm. Brussels work about 1520. The carvings from the workshop of Jan Borman, the paintings of the predella ascribed to Jan van Coninxlo or a master in his immediate *entourage*, and the other paintings ascribed to two pupils of Colyn de Coter (see note 8). – This reredos is the best preserved piece of medieval art in the Abbey church, no doubt because it throughout the centuries was in the possession of the parish. Around the rays of sun surrounding the Virgin there are the remnants of a rosary with gilt wooden beads. It would thus seem that the reredos was intended for a brotherhood of the Rosary. In 1521 a chapel and an altar to the Virgin of the Rosary were consecrated adjoining the old parish church of S Peter, and founded by two wealthy citizens of Vadstena, Larens Pedersson and Morthen Nielson (Skinnare).

Predella from a Flemish reredos. Oak. Length 277 cm.

Some fragments of carved scenes are preserved (fig 89–90). Probably all that remains of the Flemish reredos consecrated on the High Altar of the Abbey on 7th October 1521.

Reredos. Oak and pine. 156 × 96 cm. and a predella, height c. 15 cm. All carvings and paintings are lost except the painting of the veil of S Veronica on the predella. 15th century.

Icon with the Virgin and Child (fig 91). Poplar. 117,5 × 92,5 cm. Hodegetria of the Georgian version called Grusinska. Central Russia, former part of the 16th century. Probably war booty from the 17th century and formerly in the soldiers' church at Vadstena. Since 1832 in the collections of the National Museum, Stockholm.

Golgotha. Painting on canvas. 102 × 76 cm. Local work. 17th century.

Lady on her deathbed (fig 92). Painting on canvas. 58,5 × 48,5 cm. Apocryphal text: "S. Brita". 17th century.

The Adoration of the Child (fig 93). Painting on canvas, 171 × 131 cm. By Johan Werner sen., Vadstena, former part of 17th century.

The Resurrection (fig 94). Painting on canvas, 191 × 132 cm. Former part of the 17th century, Vadstena master (?).

Christ in Gethsemane. Painting on panel, 173 × 115 cm. By Johan Werner sen. (?). Former part of 17th century.

Descent from the Cross (fig 95). Painting on panel, 138 × 120 cm. By Måns Grijs. Norrköping, 1691.

Relics and Reliquaries

The shrine made for the relics of S Birgitta at the end of the 14th century (fig 96) today contains all that is left of the relics treasured at Vadstena in the Middle Ages, two skulls and 23 bones. Modern anthropological and osteological research has shown, that they once belonged to 6 women and 7 or 9 men. A collocation

with historical facts and the comparisons made with relics of known saints in other parts of the world make it possible to identify some of the more important relics at Vadstena. One skull, one thigh-bone, two shin-bones and an arm-bone belonged to S Birgitta; a skull, a thigh-bone and a shin-bone belonged to her daughter S Catherine, and a pelvis-bone, two thigh-bones, two shin-bones and a fragment of a splintbone to Petrus Olavi from Skänninge, the father confessor of S Birgitta. A brachial bone may have belonged to S Canut of Denmark, enshrined at Odense.

The original treasure of relics must have been more important. Several gifts of relics from Roman martyrs are known in the early years of the monastery, and new acquisitions followed all through the Middle Ages. In 1515 two brothers from Vadstena brought back from Germany two skulls of the 11.000 Virgins, and another skull of the Virgins was given to the monastery as late as 1579, by the Papal Legate Antonio Possevino. In the reliquary boxes (fig 100–102), which have an oval shape to suit a cranium, there were relics of skulls from five different persons.

In the early 15th century the wooden shrine of S Birgitta was replaced by a more costly reliquary of silver gilt, delivered by a Stockholm goldsmith in 1412. This shrine was however confiscated by the king and melted down in 1572. – The 14th century shrine of S Birgitta was again used for the translation of her daughter S Catherine in 1489. The plans to make a more costly reliquary for S Catherine came to nothing through the Reformation and the confiscations of the silver treasure of the monastery, which ensued. In the long and difficult years which followed, until the monastery was definitely closed in 1595, the convent repeatedly sold precious things, which had remained in its possession, in order to survive.

In 1595 the relics were probably buried in S Peter's Church, and thus King Sigismund in 1598 could only seize the empty reliquaries, which were sent to Poland. During the Polish wars of King Charles X Gustav in the middle of the 17th century these reliquaries were brought back to Sweden as part of the booty, but at that time no one remembered their true origin. In the middle of the 18th century the chest, regarded as a Polish reliquary, was sent to Vadstena to house the remaining relics from the medieval monastery. But it was only in this century, that antiquarian research made it clear that it was the very same 14th century shrine of S Birgitta which thus had returned to its original home.

Reliquary chest of pine, covered with red silk velvet and gilt and enamelled silver ornaments (fig 96–99). Length 117 cm., width 39 cm., height 63,5 cm. Today only 180 silver ornaments remain (originally c. 437 pieces). The decorative designs and the coat-of-arms confirm that this shrine was made in Sweden at the end of the 14th century. The translation of the relics of S Birgitta took place on June 1st 1393. The inside of the shrine is covered with embroidered silk, evidently made in the monastery as it was to be reused for the translation of S Catherine on August 1st–3rd 1489.

Reliquary (fig 100), H. 34,5 cm. The foot of oak, the receptacle covered with gold, silver and silk embroidery. According to the embroidered text it was made for the skull of one of the companions of S Gereon. Made at Vadstena in the latter part of the 15th century.

Reliquary (fig 101), H. 31,2 cm. The foot of oak, the receptacle covered with gold, silver and silk embroidery. Made at Vadstena in the latter part of the 15th century.

Reliquary (fig 102), H. 29 cm. The foot a completion from 1766, the receptacle (which has lost its lid) covered with brownish violet velvet and decorated with silver ornaments. 15th century work, probably made at Vadstena.

Church plate

The confiscation of the monastery treasure at the time of the Reformation and the consecutive dispersal of the remaining goods until the closing down in the year 1595 may account for the fact, that not a single silver object from the monastic period of the Abbey has remained in the possession of its church. A late 14th century chalice in the Museum of National Antiquities (fig 104) can be identified as the gift of Birger Ulfsson, son of S Birgitta, to the Altar of the Holy Virgin in the monastery, according to the engraved inscription. The relief representation of the Virgin on the foot of the chalice is surrounded by engraved shields with the coat-of-arms of Birger and a Greek cross, probably as a sign that Birger was knighted in the Church of the Holy Sepulchre during the pilgrimage in 1372, when he accompanied his mother to the Holy Land.

The Church plate in the Abbey today came from the old parish church of S Peter or arrived there as gifts at a post-monastic period.

Chalice and paten (fig 103) of silver gilt, the chalice with enamel decoration. Height of chalice 15 cm., diam. of paten 14,6 cm. On the foot of the chalice enamelled medallions with Agnus Dei, the four Evangelist symbols and the Pelican in its nest. On the enamelled medallions on the shaft the heads of Christ, the Virgin, three Holy Apostles (?), and a sainted King. The Paten engraved with the prayer "Ave Maria" on its rim and in the bottom Christ in Majesty. According to the inscription on the back of the chalice foot a gift to the Abbey church in 1748 by C.M. Delaval and his wife C.T.V. Dossow. The chalice and paten can be dated to c. 1320–1330. Probably war booty from Germany, perhaps taken by Claude de Laval, who ended his days as constable of Vadstena palace in 1646, and was buried in the Abbey church. The donor is his grandson.

Chalice (fig 105), silver gilt, h. 19 cm. 15th century work but the bowl renewed in the 18th century like the paten.

Chalice and paten (fig 106), silver gilt, h. 24,5 cm. Made by Thomas Lekberg, Vadstena, 1795.

Wafer box (fig 107), silver with gilt decoration, diam. 11,2 cm. The date 1623 engraved.

Wine flagon (fig 108), silver, h. 29,6 cm. According to inscription a gift to S Peter's Church in 1698.

Wine jar (fig 109), pewter, h. 32,5 cm. Engraved inscriptions with names of the donors and the years 1620 and 1638.

Vase (fig 110), silver h. 23,4 cm. In gothic lettering: BIRGITTA. Executed by E. Fleming, Stockholm, after the design of H.R.H. Prince Eugen who gave this vase to the Abbey Church on the 550th anniversary of the death of S Birgitta, on 23rd July 1923.

Dish (fig 111), silver, turned into a sconce. Embossed work. Hallmark for Greger Frank, Stockholm, 1693.

Textiles

In the Middle Ages Vadstena Abbey was known for a rich production of liturgic vestments and altar ornaments, embroidered in gold, silver, silk and pearls, both for use in the Abbey itself and for outside custom-

ers. The embroidery was done on linen and on costly materials imported from Italy.

Most of these medieval costly textiles in the Abbey were dispersed during the 16th century – some treasures may have found their way to other churches, where they are still preserved.

The collection of medieval textiles preserved at Vadstena is today exhibited in a gallery in the former dormitory of the nuns. It comprises works done at the monastery itself, and also exquisite imported works of Flemish, German and Eastern European origin.

Large embroidery: A Calvary group, 215 × 166,5 cm. (fig 112–115). Silk and gold embroidery on linen. Flemish work or after a Flemish design. The original purpose of this embroidery is not known. In post-medieval sources it is called a bridal canopy and a tomb cover. Perhaps originally it served as a Lenten cloth.

Cope (fig 116–119). Red silk velvet with appliqué lilies, trefoils, roses and stars embroidered in gold. Vadstena work, the end of the 15th century. Hood and orphreys of the cope richly embroidered with biblical scenes. Flemish work from the last quarter of the 15th century. The coats of arms of Sten Sture sen. and Ingeborg Thott probably indicate, that this couple made a gift of the cope in connection with the translation of S Catherine in 1489.

Chasuble (fig 120–122). Red silk velvet. Italy, the latter part of the 15th century.

Chasuble (fig 123–124). Red silk velvet. Italy, the latter part of the 15th century. Calvary group embroidered in gold and silk, probably German work about 1500.

Chasuble (fig 125–126). Marine blue silk. Italy, the end of the 15th century. Cross with embroidered figure work in gold and silk. Probably German work from the beginning of the 16th century.

Chasuble (fig 127). Blue and yellow silk. Probably Italy, first part of the 16th century. Cross with figure work in silk and metal embroidery, flesh parts executed in white silk appliqué, and the contours originally reinforced with small pearls. Possibly Polish or East-German work, beginning of the 16th century.

Chasuble (fig 128). Brownish red velvet. Cross with figure work embroidered in silk and gold, flesh parts

executed in white silk appliqué. Probably German work around 1500.

Cross from a chasuble (fig 129). Embroidered figure work in gold and silk. The vision of S John at Patmos of the Virgin and Child, S Thomas and S Mary Magdalene. Flemish work about 1500.

Orphrey (?), fragment (fig 130). Embroidered scene of Christ in the Garden of Gethsemane in gold and silk. Probably German work about 1500.

Altar frontlet (fig 131–134) length 166,5 cm., height 17,5 cm. Embroidery in gold and silk: on a stitched redsilk background scenes from the life of the Virgin and Saints. Vadstena work. 15th century.

Altar frontlet (fig 135–137) length 235 cm., height 22,5 cm. Embroidery in gold, silk and pearls (mostly lost): the Apocalyptic Virgin and a decorative design of lilies and a grape vine. Vadstena work, probably around 1500.

Altar frontlet (fig 138) length 240 cm., height 35 cm. Red Italian velvet with five inserted embroideries, probably taken from the orphreys of a cope: S Jerome, S Luke, S Matthew and two scenes, Christ at Emmaus, and Christ appearing to the Virgin after the resurrection. The velvet from the period c. 1475–1525, the embroidery probably Flemish work from the end of the 15th century.

Altar frontal (fig 139) length 184 cm., height 82 cm. Made up of different pieces of Italian 15th century velvet in blue and red – some of the red pieces brocaded with gold and enriched with gold embroidery.

Chasuble (fig 140). White linen with applications of gold cloth and a linen lace: "sign-posts". Design by Sten Kauppi 1973.

Altar cloth (fig 141) 365 × 212 cm. Linen with woven design of the Last Supper and the Descent from the Cross. Made at Vadstena by Nils Ekeboom in 1829.

Altar frontlet (fig 142) length 264 cm. Linen embroidered in silk and gold. Design by Rut Hallberg 1922 including Birgittine symbols and *motifs* from medieval Birgittine embroidery. Given to the church and embroidered by Mary von Rosen.

Altar frontlet and altarcloth (fig 143). Linen and linen lace. Design by Sten Kauppi, Linköping 1983.

Altar carpet (fig 144) 143 × 241 cm. Different shades of yellow and the text "The word of God is the lantern of my feet". Design by Märta Måås-Fjetterström.

Baptismal utensils

Baptismal font (fig 145), limestone, h. 105 cm. In letters a quotation from S Marc 16:16. Executed by Peter de la Roche (active in Vadstena 1556–1591), who received payment for his work in 1584.

Christening-bowl (fig 146), silver, diam. 32,5 cm. In the bottom the embossed representation of the Baptism of Christ. A gift to S Peter's Church by Catharina Törn-skiär in 1696. Hallmark for Petter Henning, Stockholm, 1697.

Fittings

Choir stalls (fig 152), oak and pine, h. 220 cm. 15th century.

Pews (fig 153), pine h. 127 cm. Painted foliage in grisaille on a gold background. Made as seats for Royalty in S Peter's Church towards the end of the 17th century.

Panels from a pulpit (fig 149), pine, 5 pieces, h. 112 cm. painted with Christ, Moses, the prophet Michah, S John the Baptist and S John the Evangelist. Probably made for S Peter's Church in 1576., by the same master who decorated the walls of Sanctum Sanctorum in the nunnery a few years later.

Panels from a pulpit (fig 150), pine, 4 pieces, h. 111 cm. Only the figures of the Saviour, S Paul and S John remain in the richly decorated niches. Executed for S Peter's Church towards the middle of the 17th century, by Johan Werner sen.

Pulpit and staircase-barrier (fig 147–148), pine and oak, h. of pulpit 139 cm. Made for the church of the soldiers (in the chapter house of the nuns) in the 17th century, reusing statues of saints, oak carvings from a Lybeck reredos from the early part of the 15th century.

Organ and Organ frontal

According to the Rule of the Birgittine Order no organ is allowed in its churches, the organ music being consi-

dered to be of a too wordly nature. As a matter of fact, it was only in the 19th century, when the old Abbey definitely became a parish church, that an organ was installed. It was completed in 1833 and had 24 stops, Great, Swell and Pedals. The organ was built by the famous organ-builder Gustaf Andersson, Stockholm, the frontal was designed by C G Blom Carlson, architect.

The organ was placed on an organ-loft in the westernmost bay of the nave. In connection with a rebuilding of the organ in 1881 it was drawn back, together with the organ-loft, into the monks choir.

At the restoration of the church in the 1890's the organ was moved to its present place on a podium near the east wall of the nave. A new organ-case in Gothic style was designed by the architect Adrian Crispin Peterson and the organ was rebuilt in romantic tone by the organ-builder Johannes Magnusson, Gothenburg.

In 1933 the organ was renewed by E A Setterquist & Son, organ-builders. The new organ had 36 stops, Great, Swell, Choir and Pedals. A rather rough modernization of its acoustic colour was executed in 1958 when 12 stops were substituted for new ones of Baroque type.

Lighting utensils

Candlestick, wood (lime?), h. 280 cm. With late gothic ornamentation and partly spirally twisted, painted in red and green. Local work, 15th century.

Candlesticks (fig 161), a pair, silver parcelgilt, H, 20,7 cm. A gift in memory of Petrus Tollbom. Hallmark of Magnus Frölin, Vadstena, middle of the 18th century.

Candlesticks (fig 162), a pair, pewter, h. 31 cm. Late 17th century. Given to St. Peter's church in 1722.

Candlestick (fig 163), brass, h. 39 cm. Two branches, each with two candlestick-sockets. 17th century.

Bells

Big bell, bronze, h. 160 cm., diam. 169 cm. Dated 1626 A.D.

Middle bell, bronze, h. 91 cm., diam. 101 cm. Made in Stockholm in 1698 by Gerhardt Meyer. With metal from a bell made for the monastery in 1392.

Small bell, bronze, h. 72 cm., diam. 80 cm. According to inscription refounded by Gerhardt Meyer in Stockholm in 1698.

FÖLJANDE KYRKOR I ÖSTERGÖTLAND HAR UTKOMMIT I SERIEN
SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM:

Askeby, band I, volym 13
Barkekind (Svinstad), band I, volym 13
Björsäter, band I, volym 99
Grebo, band I, volym 99
Vadstena klosterkyrka, Inredning, volym 193
Vreta kloster, band II, volym 43
Vårdsberg, band I, volym 14
Värna, band I, volym 99
Örtomta, band I, volym 14

Sveriges Kyrkors volymer fr.o.m. nr 85
distribueras av Almqvist & Wiksell International,
Box 62, 101 20 Stockholm, tel. 08-23 79 90,
äldre volymer av Vitterhetsakademiens bibliotek,
Box 5405, 114 84 Stockholm, tel. 08-22 89 00.

ÖSTERGÖTLAND

Vadstena klosterkyrka II

